

Talousrikokset ja tilintarkastajan rooli

Laskentatoimi
Maisterin tutkinnon tutkielma
Hanna Hartlin
2009

Laskentatoimen ja rahoituksen laitos
HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU
HELSINKI SCHOOL OF ECONOMICS

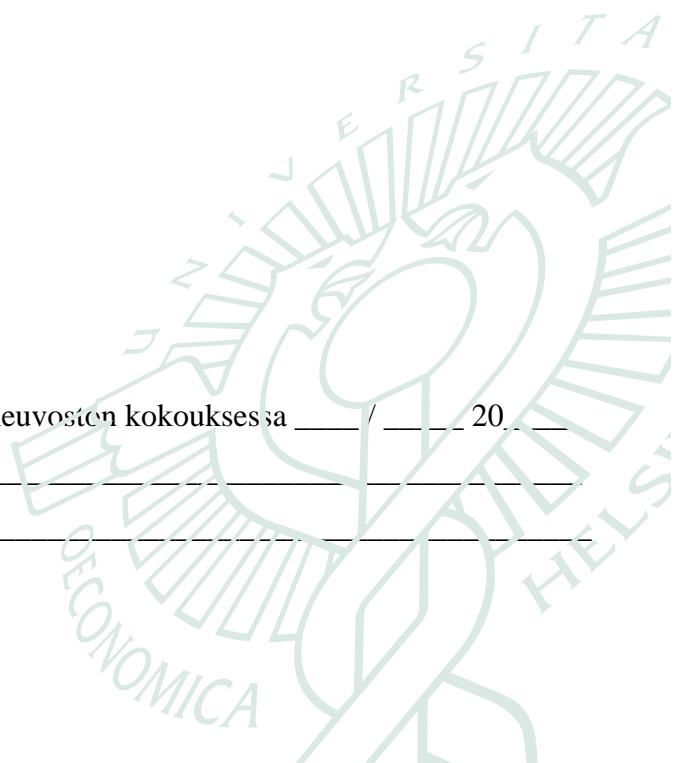

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU
Laskentatoimen ja rahoituksen laitos

TALOUSRIKOKSET JA TILINTARKASTAJAN ROOLI

Laskentatoimi
Pro Gradu –tutkielma
Hanna Hartlin
Kevät 2009

Laskentatoimen ja rahoituksen laitoksen laitosneuvoston kokouksessa _____ / _____ 20____
hyväksytty arvosanalla _____

TALOUSRIKOKSET JA TILINTARKASTAJAN ROOLI

Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen teoreettisen osan tarkoituksena oli tarkastella talousrikoksia ja niiden erityispiirteitä sekä esitellä tilintarkastajan vastuuta ja velvollisuuksia talousrikoksiin liittyen. Empiirisen osan tavoitteena oli selvittää, eroavatko tilintarkastajien ja eri sidosryhmien käsitykset tilintarkastajan tehtävistä toisistaan. Lisäksi tavoitteena oli tutkia, mihin tehtäviin mahdollinen tilintarkastuksen odotuskuilu erityisesti liittyy ja millaiseksi eri sidosryhmät kokevat tilintarkastajan roolin talousrikosten ehkäisijänä ja havaitsijana.

Lähdeaineisto

Tutkimuksessa käytettiin talousrikollisuuteen, tilintarkastajan tehtäviin ja tilintarkastuksen odotuskuiluun liittyvää lähdeaineistoa. Kyselytutkimus toteutettiin www-kyselynä ja se lähetettiin neljälle eri kohderyhmälle: KHT-tilintarkastajille, talousjohtajille, yrityslainapäätäjille ja osakkeenomistajille.

Aineiston käsittely

Tutkimustuloksia käsiteltiin SPSS- tilasto-ohjelmalla ja testauksessa käytettiin khiin neliöriippumattomuustestiä. Tilintarkastuksen odotuskuilua todettiin löytyvän, jos eri sidosryhmien käsitykset tilintarkastajan tehtävistä poikkesivat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. Vastausten perusteella tutkittiin myös tilintarkastajan yhteiskunnallista roolia. Roolia arvioitiin sidosryhmien asteikkoon perustuvien vastausten keskiarvon perusteella.

Tulokset

Tutkimustulokset osoittivat, että tilintarkastuksen odotuskuilua talousrikoksiin liittyen on olemassa. Odotuskuilua löytyi esimerkiksi seuraavien asioiden osalta: tilintarkastajan raportointi ja talousrikoslainsäädännön tunteminen, talousrikosten huomioiminen itse tarkastustyössä sekä tilintarkastajan mahdollisuus havaita ja ennaltaehkäistä talousrikoksia. Eri sidosryhmät uskoivat tilintarkastajia vahvemmin tilintarkastajan mahdollisuuksiin talousrikostorjunnassa ja yleisesti ottaen, sidosryhmät vaikuttivat suhtautuvan varsin positiivisesti siihen, että tilintarkastajan pitäisi huomioida tarkastustyössään talousrikosten mahdollisuus ja reagoida havaitsemiinsa talousrikoksiin ainakin jollain tasolla.

Avainsanat

Tilintarkastus, tehtävät, roolit, talousrikokset

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaus	3
1.3 Tutkimuksen rakenne	3
2 TALOUSRIKOLLISUUS.....	4
2.1 Talousrikollisuuden määritelmä.....	4
2.2 Talousrikollisuuden erityispiirteitä	5
2.3 Talousrikostyypit ja niiden esiintyminen.....	7
2.3.1 Verorikos.....	9
2.3.2 Velallisen rikos	11
2.3.3 Kirjanpitorikos	13
2.3.4 Rahanpesurikos	16
3 TILINTARKASTAJAN VASTUU JA VELVOLLISUUDET	17
3.1 Tilintarkastusvelvollisuus	18
3.2 Tilintarkastuksen sisältö.....	21
3.2.1 Tilintarkastuksen kohteet	21
3.2.2 Tilintarkastajan raportointi.....	22
3.2.2.1 Tilintarkastuskertomus.....	22
3.2.2.2 Tilintarkastuspöytäkirja	25
3.2.2.3 Salassapitovelvollisuus	25
3.2.2.4 Oikeat ja riittävät tiedot.....	28
3.2.3 Tilintarkastusdokumentaatio	30
3.3 Väärinkäytökset ja tilintarkastajan vastuu Suomessa	32
3.3.1 ISA 240 - standardi	32
3.3.2 Rahanpesulaki	34
3.3.3 Tilintarkastajan rangaistusseuraamukset.....	35
3.3.3.1 Rikosoikeudellinen vastuu	35
3.3.3.2 Vahingonkorvausvastuu.....	37
3.3.3.3 Kurinpidollinen vastuu.....	38

3.4	Väärinkäytökset ja tilintarkastajan vastuu Ruotsissa.....	39
3.4.1	Ruotsin osakeyhtiölaki.....	39
3.4.2	FAR:in ohjeet.....	41
3.5	Tilintarkastuksen uskottavuus.....	42
3.5.1	Hyvä tilintarkastustapa.....	42
3.5.2	Ammattitaito	43
3.5.3	Riippumattomuus	44
4	TILINTARKASTAJA TALOUSRIKOSTEN MAAILMASSA.....	45
4.1	Yleistä tilintarkastajan toimintaympäristöstä.....	45
4.1.1	Agenttiteoreettinen lähestymistapa.....	46
4.1.2	Yhteiskunnallinen lähestymistapa.....	47
4.2	Tilintarkastus ja rikostorjunta	49
4.3	Tilintarkastuksen odotuskuilu	51
5	TUTKIMUSMENETELMÄ JA – AINEISTO.....	54
5.1	Kyselytutkimus	54
5.2	Kyselytutkimuksen tavoitteet.....	55
5.3	Kyselylomakkeen laadinta ja testaus	55
5.4	Kyselytutkimuksen toteutus.....	57
6	TUTKIMUSTULOKSET	59
6.1	Tilintarkastajan tehtävät.....	60
6.2	Tilintarkastajan rooli.....	86
7	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	97
	LÄHDELUETTELO.....	103
	LIITTEET	107

LYHENTEET

FAR	Föreningen auktoriserade revisor
HE	Hallituksen esitys
IFAC	International Federation of Accountants
ISA	International Standards on Auditing
KPL	Kirjanpitolaki 1336/1997
KTM	Kauppa- ja teollisuusministeriö
RL	Rikoslaki 39/1889
SAS	Statements on Auditing Standards
TTL	Tilintarkastuslaki 459/2007
VIRKE	Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti
VN	Valtioneuvosto
SABL	Ruotsin osakeyhtiölaki

JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Talousrikollisuudella on suuri yhteiskunnallinen merkitys, sillä sen on arvioitu aiheuttavan yhteiskunnalle vuosittain jopa viiden miljardin euron arvoiset vahingot (VN 2006). Taloudellisen vahingon lisäksi rikollisuus aiheuttaa yhteiskuntaan häiriöitä, jotka heikentävät elinkeinoelämän ja kuluttajien luottamusta toimivaa yhteiskuntajärjestelmää kohtaan (Talvela 1998, 135). Perinteiseen rikollisuuteen verrattuna talousrikollisuus aiheuttaa monia haasteita rikostorjunnalle ja rikosten havaitsemiselle. Nimittäin vain viisi prosenttia talousrikoksista tulee poliisin tietoon. Piilorikollisuuden huomattava osuus johtuu siitä, että talousrikokset tapahtuvat organisaatioiden sisällä siten, että ne on usein naamioitu ihan lailliseksi toiminnaksi, jolloin ulkopuolisen on hankalaa havaita niitä. (Laitinen ym. 1994, 17-18) Talousrikosten havaitsemisen kannalta ongelmallista on myös se, että vain rajallinen määrä tahoja pääsee tutustumaan yrityksen kirjanpitoon, johon talousrikokset usein kätetään. Aktiivisesti kirjanpidon kanssa kosketuksissa ovat lähinnä vain yrityksen omat työntekijät sekä tilintarkastaja.

Koska tutkimusten mukaan juuri yrityksen työntekijät ovat usein niitä, jotka talousrikoksia tekevät (esim. Laitinen 1994), lienee syytä tarkastella lähemmin tilintarkastajan roolia talousrikostorjunnassa. 1800-luvun lopussa tilintarkastajan ensisijaisena tehtävänä oli paljastaa petoksia (Horsmanheimo 1998, 11). Niistä ajoista käsitys tilintarkastajan roolista on kuitenkin muuttunut, joskin asiasta käydään vieläkin paljon keskustelua. Nykyään tilintarkastajat itse korostavat rooliaan yhteiskunnan ja omistajien etujen ajajana ja he pyrkivät jopa rajaamaan vastuutaan (Kärkkäinen 1998, 32). Tilintarkastajat eivät usko omiin mahdollisuuksiinsa havaita talousrikoksia niin paljon kuin mitä ns. suuri yleisö uskoo (Humphrey et al. 1992; Porter 1993). Vallitsevana käsityksenä on ns. tilintarkastuksen odotuskuilu.

Tilintarkastuksen odotuskuilua ja sen syntymistä on tutkittu paljon. 1970-luvulla Liggio määritteli ensimmäisen kerran odotuskuilun käsitteen, vaikka ilmiönä se oli ollut olemassa jo aiemmin. Odotuskuilu määriteltiin silloin eroksi sen välillä, mitä tilintarkastaja itse odottaa omalta suoritusasoltaan ja mitä tilinpäätöksen hyväksikäyttäjät odottavat tilintarkastajalta.

(Porter 1993) Myöhemmin myös esimerkiksi Porter (1993) pystyi omassa tutkimuksessaan vahvistamaan odotuskuilun olemassaolon. Troberg & Viitanen (1999) ovat puolestaan tutkineet Suomessa vallitsevaa odotuskuilua ja sen syntymiseen vaikuttavia tekijöitä varsin perusteellisesti. Tutkimuksessa havaittiin, että odotuskuilua on ja siihen vaikuttaa vahvasti juuri sellaiset tilintarkastajien tehtävät, joihin liittyy väärinkäytösten ehkäiseminen tai niistä raportointinen.

Odotuskuilua on siis havaittu olevan ja ns. suurella yleisöllä vaikuttaa olevan paljon odotuksia tilintarkastusta kohtaan. Poliisiammattikorkeakoulussa tehdyn tutkimuksen mukaan, esimerkiksi monet yritysjohtajat kokevat, että tilintarkastajat ovat lainsäätäjän ja yritysten itsensä jälkeen kolmanneksi eniten vastuussa talousrikosten torjunnasta. Lisäksi tilintarkastajien velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan rikoksista viranomaiselle olisi heidän mukaansa hyvä keino vähentää talousrikollisuutta. (Alvesalo 2004)

Ruotsissa raportointivelvollisuus viranomaiselle liittyen talousrikosepäilyihin on ollut voimassa jo vuodesta 1999, mutta Suomessa vastaavaa lainsäädäntöä ei ole. Laajennetun raportointivelvollisuuden tarpeellisuutta on kyllä tutkittu (esim. KTM 1998), mutta ainakin vielä vallitsevana velvollisuutena Suomessa toimii tilintarkastajan salassapitovelvollisuus. Yleisempi käsitys on, että raportointivelvollisuus viranomaiselle saattaisi heikentää yritysjohdon luottamusta tilintarkastajaa kohtaan, mikä puolestaan hankaloittaisi tilintarkastuksen suorittamista. Tilintarkastusta ei haluta nähdä viranomaistehtävänä, vaan Suomessa tilintarkastus koetaan ennemminkin luottamustehtäväksi omistajien toimeksiantona. (KTM 2006, 29)

Aiemmasta tutkimuksesta voidaan siis päätellä, että tilintarkastuksen odotuskuilu on merkittävä juuri tilintarkastajan talousrikoksiin liittyvien tehtävien osalta. Aihe on ollut ajankohtainen myös julkisuudessa, kun vuonna 2007 voimaan tullut uusi tilintarkastuslaki vapautti pienimmät yritykset kokonaan tilintarkastusvelvollisuudesta. Tämä tutkimus pyrkii sijoittumaan osaksi tuota keskustelua sekä odotuskuilu-tutkimusta. Tässä tutkimuksessa pyritään löytämään tilintarkastuksen odotuskuilu ja sitä tarkastellaan nimenomaan talousrikoksiin liittyvien tilintarkastajien tehtävien näkökulmasta.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaus

Tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena selvittää, onko olemassa talousrikoksiin liittyvää tilintarkastuksen odotuskuilua ja jos on, niin minkä tyyppisiin tehtäviin se liittyy. Tarkoituksena ei ole arvioida mahdollisen odotuskuilun suuruutta, vaan pelkästään selvittää, eroavatko tilintarkastajien ja eri sidosryhmien käsitykset tilintarkastajan tehtävistä toisistaan.

Tutkimuksen tarkoituksena on muodostaa käsitys myös siitä, millaiseksi eri sidosryhmät kokevat tilintarkastajan roolin talousrikosten ehkäisijänä ja havaitsijana. Tilintarkastajan roolia tarkastellaan erityisesti tilintarkastajan vastuun ja velvollisuuksien näkökulmasta. Suurella yleisöllä voi olla tiettyjä odotuksia tilintarkastajan talousrikoksiin liittyvistä tehtävistä, mutta tietävätkö tilinpäätösten hyväksikäyttäjät, mitä tilintarkastajan lakisääteisiin ja tilintarkastusstandardien mukaisiin tehtäviin todella kuuluu? Tilintarkastajan vastuun ja velvollisuuksien lisäksi tutkimuksessa esitellään myös talousrikosten erityispiirteitä, jotta ymmärretään, mitä haasteita niihin liittyvään rikostorjuntaan liittyy.

Tutkimuksen tarkoituksena on muodostaa käsitys Suomessa vallitsevasta tilintarkastuksen odotuskuilusta, minkä vuoksi tilintarkastajan vastuuta ja velvollisuuksia tarkastellaan pääsääntöisesti vain Suomessa vallitsevan ohjeistuksen perusteella. Esimerkiksi yhdysvaltalaisia SAS- tilintarkastusstandardeja ei tutkimuksessa käsitellä lainkaan. Ruotsi toimii kuitenkin joissain kohdissa vertailukohtana siitä syystä, että tilintarkastajan raportointivelvollisuus on siellä laajempi kuin Suomessa ja Ruotsissa aiheesta käyty keskustelu voi olla relevanttia huomioida myös Suomessa.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Jotta voidaan ylipäättänsä arvioida tilintarkastajan mahdollisuuksia ennaltaehkäistä tai havaita talousrikoksia, on tärkeää ymmärtää, millaisia rikoksia talousrikokset ovat. Niiden erityispiirteitä ja tyypillisimpiä esiintymismuotoja esitellään luvussa 2. Luvun 3 tarkoituksena on esitellä kattava kokonaiskuva tilintarkastajan velvollisuuksista talousrikoksiin liittyen. Aihetta käsitellään lainsäädännön, tilintarkastusstandardien ja julkisen keskustelun perusteella. Luvun 3 jälkeen lukijalla pitäisi olla käsitys siitä, mitä mahdollisuuksia ja mitä rajoituksia tilintarkastajien tehtäviin kuuluu talousrikostorjuntaan liittyen. Sen jälkeen, kun

talousrikollisuus ja siihen liittyvät tilintarkastajan velvollisuudet on esitelty, luvussa 4 käsitellään tilintarkastajan roolia talousrikosten maailmassa niin agenttiteoreettisesta kuin yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Luvun 4 oleellisena sisältönä on myös tilintarkastuksen odotuskuilun esittely. Luvussa 5 tarkastellaan tutkimusmenetelmiä sekä tutkimuksen pohjana käytettyä aineistoa. Luvussa 6 esitellään tutkimuksen tulokset ja niitä verrataan tutkimuksen teoriapohjaan. Yhteenveto ja johtopäätökset esitetään tutkimuksen viimeisessä luvussa.

2 TALOUSRIKOLLISUUS

2.1 Talousrikollisuuden määritelmä

Talousrikollisuus on osa laajempaa rikollisuuden muotoa, josta voidaan käyttää synonyymeina termejä organisaatorikollisuus, yhteisörikollisuus ja valkokaulusrikollisuus. Kun puhutaan organisaatio- tai yhteisörikollisuudesta, on kyse rikoksista, jotka voivat tapahtua vain yrityksen tai yhteisön toiminnan yhteydessä. Valkokaulusrikollisuus voi olla mahdollista myös yksilötekona. (Laitinen ym. 1994, 12) Usein talousrikollisuuden yhteydessä puhutaan myös harmaasta taloudesta, jonka Harmaan talouden selvitystyöryhmä (1995) on määritellyt sellaiseksi lailliseksi liike- ja yritystoiminnaksi, josta ei suoriteta lakisääteisiä maksuja ja veroja. (Lehti 2008, 131)

Suomen sisäasianministeriön (2008, 10) mukaan talousrikollisuudella tarkoitetaan ”yrityksen, julkishallinnon, tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, oikeudettomaan, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä”. Yrityksen toiminnan yhteydessä tapahtuneet verorikokset, kirjanpitorikokset, velallisen rikokset, arvopaperimarkkinarikokset ja osakeyhtiörikokset ovat aina talousrikoksia. Määritelmän mukaan rangaistavaa on myös lakisääteisten ja taloudellisten velvoitteiden laiminlyönti, kuten verojen maksun ja työturvallisuusmääräysten laiminlyönti.

Vastaavanlaista määritelmää käyttää myös Ruotsin hallituksen alaisena toimiva rikoksantorjuntaneuvosto, Brå (Brottsförebyggande rådet). Neuvosto määrittelee

talousrikollisuuden hyötyä tavoittelevaksi rikollisuudeksi, jota harjoitetaan elinkeinotoiminnan puitteissa (Brå 2004, 228).

Tässä tutkimuksessa talousrikollisuudella tarkoitetaan organisaatorikollisuutta. Talousrikosten tekijöiden oletetaan toimivan organisaation sisällä tavoitellen taloudellista hyötyä. Tutkimuksessa viitataan myös väärinkäytöksiin, joista määritellään tilintarkastusstandardeissa. Tilintarkastusstandardeissa määritellyn väärinkäytöksen ymmärretään tässä tutkimuksessa tarkoittavan myös talousrikoksia. Kaikki väärinkäytökset eivät ole talousrikoksia, mutta kaikki talousrikokset ovat väärinkäytöksiä.

2.2 Talousrikollisuuden erityispiirteitä

Talousrikoksilla tavoitellaan yleensä siis taloudellista hyötyä, joka usein aktualisoituu suurempina tuottoina tai pienempinä kuluina (BRÅ 2004, 228). Rikoksesta saattavat hyötyä sekä itse organisaatiot että rikokseen osallistuvat yksilöt (Laitinen ym. 1994, 13). KPMG:n kansainvälisen tutkimuksen (2007, 2) mukaan yleisimmät motiivit talousrikoksen tekemiselle ovat ahneus ja mahdollisuus. Ahneudella tarkoitetaan sitä, että rikoksen tekijä tavoittelee parempaa taloudellista asemaa tai valtaa. Mahdollisuus puolestaan syntyy heikkojen sisäisten kontrollien vaikutuksesta, jolloin rikoksen tekijä uskoo, että kiinnijäämisen riski on pieni. Myös taloudellinen ahdinko saattaa ajaa elinkeinonharjoittajan tilanteeseen, jolloin hän kokee rikokseen turvautumisen ainoaksi keinokseen selviytyäkseen vaikeuksistaan ja pystyäkseen jatkamaan toimintaansa (Lehtonen 1986, 8).

Talousrikokset ovat usein hyvin suunniteltuja ja niiden tekijöinä saattaa olla useita henkilöitä (Laitinen ym. 1994, 17). Tutkimusten mukaan (Laitinen ym. 1994; KPMG 2007; PWC 2007) talousrikoksen tekijä on usein työntekijänä talousrikoksen uhriksi joutuvassa yrityksessä. Tyypillisesti rikoksen tekijä on korkeassa asemassa organisaatiossaan ja työskentelee talousosastolla. Suurin osa talousrikoksen tekijöistä on miehiä ja iältään yleensä yli 30-vuotiaita.

Talousrikoksia voidaan luokitella esimerkiksi sen mukaan, mikä on rikoksen kohde. Träskmanin (1981, 18-20) mukaan talousrikoksen uhriksi voivat joutua: 1) osakkaat ja

yhtiömiehet, 2) velkojat ja takaajat 3) työntekijät 4) kuluttajat 5) kilpailijat 6) ihmiskunta tai 7) valtio. Talousrikoksissa rikoksenteikijän ja uhrin välillä ei välttämättä ole mitään suoraa kosketusta. Kuten Töölön Matkatoimiston konkurssin yhteydessä vuonna 2005 tapahtui, rikoksen uhrin, esimerkiksi kuluttajat, saattavat olla hyvinkin tietämättömiä tapahtuneesta rikoksesta.¹

Talousrikollisuudella on suuri yhteiskunnallinen merkitys, sillä siitä aiheutuu yhteiskunnalle vuosittain jopa 5 miljardin euron arvoiset vahingot. Vahingoista noin puolet aiheutuu valtiolle verotulojen menetyksenä ja puolet yrityksille sekä yksityisille kuluttajille. (VN 2006, liite 1) Poliisi ja tulli ovat laskeneet, että vuosien 1999-2005 välisenä aikana talousrikosten aiheuttama vahingon määrä on ollut arviolta 65-115 miljoonaa euroa. Samana ajanjaksona talousrikostutkiminta on saanut omaisuutta takaisin 28-47 miljoonan euron edestä. (Sisäasianministeriö 2008, 18)

Euromääräisen taloudellisen vahingon lisäksi talousrikollisuudesta on muutakin haittaa. Talousrikollisuus aiheuttaa talouselämään häiriöitä, jotka vaarantavat yhteiskunnan, elinkeinoelämän ja kuluttajan taloudellista turvallisuutta. Yhteiskunnan toimijoiden on pystyttävä luottamaan talouselämän häiriöttömään toimintaan ja lainmukaiseen markkinainformaatioon, jota mm. yritysten tilinpäätökset tuottavat. (Talvela 1998, 135)

Jotta talousrikollisuuden aiheuttamilta häiriöiltä pystyttäisiin välttymään, useat tahot kontrolloivat ja valvovat markkinoiden toimijoita. Kontrolli on hajautettu erityisesti eri viranomaisille, kuten vero- ja tulliviranomaisille, avustuksia myöntäville viranomaisille sekä poliisille. (Talvela 1998, 137) Esimerkiksi poliisissa työskentelee noin 400 talousrikostutkijaa, jotka ovat erikoistuneet juuri talousrikosten tutkimiseen (Tarkiainen 2008).

Poliisien suorittama talousrikostutkiminta on tehostunut 2000-luvulla merkittävästi valtioneuvoston hyväksymien talousrikosohjelmien ansiosta. Neljäs talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämistä koskeva torjuntaohjelma on hyväksytty vuosille 2006-2009,

¹ Yksi Suomen suurimmista matkatoimistoista Töölön Matkatoimisto ajautui konkurssiin vuonna 2005, jolloin konkurssin syyksi ilmoitettiin taloudelliset väärinkäytökset. Yrityksen toimitusjohtaja sai sittemmin syytteen kirjanpitorikoksesta ja entinen talousjohtaja törkeästä kavalluksesta ja kirjanpitorikoksesta. Konkurssin seurauksena 200 ihmistä menetti työpaikkansa ja yli 10000 matkailijaa menetti rahojaan. (Taloussanomat 7.3.2007)

ja sen tavoitteena on tehostaa talousrikosten ja harmaan talouden torjuntaa esimerkiksi kehittämällä viranomaisten yhteistoimintaa, heikentämällä talousrikollisuuden toimintaedellytyksiä sekä lisäämällä kansalaisten tietoisuutta talousrikollisuudesta. Viranomaisyhteistyön kehittämistä varten perustettiin poliisin, tullin ja verottajan asiantuntijoista koostuva projektiryhmä VIRKE, joka toimi vuoden 2008 loppuun asti. (VN 2006/liite 1; Sisäasiainministeriö 2008, 32)

Talousrikostorjunnan tehostamisesta huolimatta Sisäasiainministeriö (2008, 18) olettaa rikoksentekeomahdollisuuksien ja taloudellisten vahinkojen määrien kuitenkin kasvavan globalisaation myötä, mikä aiheuttaa haasteita talousrikostorjunnalle. Sen lisäksi myös piilorikollisuus vaikeuttaa talousrikosten tutkintaa ja paljastamista. Suomessa nimittäin arviolta vain noin viisi prosenttia talousrikoksista tulee poliisiin tietoon. Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että organisaatiorikokset naamioidaan usein lailliseksi toiminnaksi siten, etteivät ulkopuoliset valvontatahot havaitse niitä samalla tavalla kuin muita rikoslajeja tai siitä, että vahingon kärsineet pyrkivät huomattavan taloudellisen menetyksen osalta mieluummin sopimuksiin ja taloudellisiin järjestelyihin kuin ilmoittavat asiasta poliisille (Laitinen ym. 1994, 17-18).

2.3 Talousrikostyytit ja niiden esiintyminen

Talousrikoksiksi voidaan määritellä erilaisia rikostyyppijä, joita yhdistää taloudellisen hyödyn tavoittelemisen. Näitä ovat esimerkiksi kirjanpitorikokset, velallisen rikokset, osa petosrikoksista, kavallukset, väärennökset, verorikokset, ympäristörikokset ja arvopaperimarkkinarikokset (Lehti 2008, 131).

Suomessa talousrikoksista ja yrityksen rekisteröintiin liittyvistä rikoksista säädetään mm. kirjanpitolaissa, tilintarkastuslaissa, osakeyhtiölaissa ja arvopaperimarkkinalaissa. Rikoslaisissa talousrikoksista on säädetty muun muassa seuraavissa luvuissa:

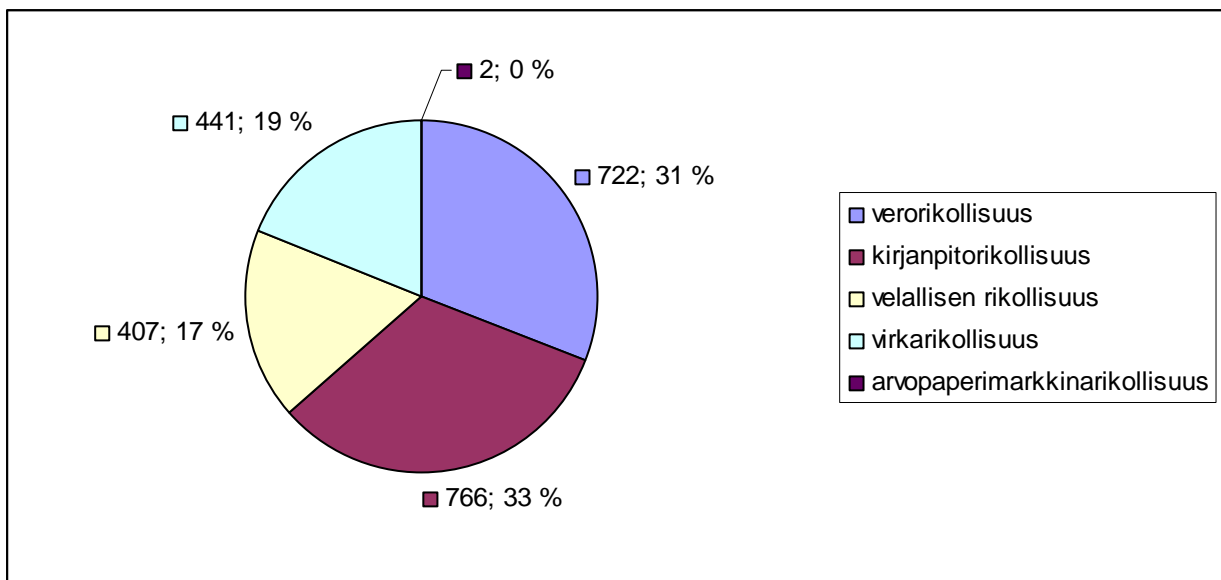
RL 29: rikokset julkista taloutta vastaan

RL 30: elinkeinorikokset sekä muut RL:n lahjusrikokset

RL 36: petokset ja muu epärehellisyys

- PL 38: tieto- ja viestintärikokset
- RL 39: velallisen rikokset
- RL 40: virkarikokset
- RL 46: säännöstelyrikokset ja salakuljetukset
- RL 47–48: työ- ja ympäristörikokset
- RL 49: aineettomien oikeuksien loukkaukset
- RL 51: arvopaperimarkkinarikokset

Vuonna 2007 poliisin tietoon tuli yhteensä 2338 vero-, kirjanpito-, virka-, arvopaperimarkkina- tai velallisen rikosta, joiden suhteellinen jakautuminen on esitetty kaaviossa 1. Luvussa ei ole mukana petosrikoksia, joista vain osa määritellään talousrikoksiksi. Rikosten vuosittaiset määrät vaihtelevat jonkin verran, mikä johtuu sekä kokonaisrikollisuuden tasosta että ilmi- ja piilorikollisuuden suhteen vaihtelusta. Kokonaisrikollisuuteen vaikuttavat vahvasti taloudelliset suhdannevaihtelut, kun taas ilmi- ja piilorikollisuuteen heijastuvat viranomaiskontrollin taso ja kohdentuminen, mutta toisaalta myös rikoksen kohteiksi joutuneiden ilmoitushalukkuus. (Lehti 2008, 132-133)

Kaavio 1: Poliisin tietoon tullut talousrikollisuus vuonna 2007 (lähde: Lehti 2008)

Virkarikoksista on säädetty rikoslain 40 luvussa, jossa määritellään rangaistavaksi mm. virkasalaisuuden ja virkavelvollisuuden rikkominen, virka-aseman väärinkäyttäminen sekä

lahjuksen ottaminen virkamiehenä tai kansanedustajana. Arvopaperimarkkinarikoksia ovat puolestaan esimerkiksi sisäpiiritiedon väärinkäyttö, kurssin vääristäminen ja arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos. Niitä käsitellään rikoslain luvussa 51.

Virkarikoksia ja arvopaperimarkkinarikoksia ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa tarkastella yksityiskohtaisemmin, sillä tutkija ei oleta tilintarkastajalla olevan niin suurta roolia rikosten havaitsemisessa ja ehkäisemisessä kuin verorikosten, kirjanpitorikosten ja velallisen rikosten osalta. Arvopaperimarkkinoita ja niiden toimintaa valvoo Finanssivalvonta ja virkarikokset puolestaan eivät ole suorassa yhteydessä tilintarkastajan perustehtävään, eli tilinpäätöksen tietojen varmentamiseen.

Niiden sijaan tutkimuksessa esitellään lähemmin edellä talousrikoksiksi määritellyt verorikokset, velallisen rikokset sekä kirjanpitorikokset. Lisäksi tarkastellaan rahanpesurikoksia, joihin liittyen tilintarkastajalla on tiettyjä velvollisuuksia.

2.3.1 Verorikos

Veropetos on yksi julkiseen valtaan kohdistuvista rikoksista. Se määritellään RL 29 luvun 1 §:n mukaan seuraavasti:

Joka

- 1) antamalla viranomaiselle verotusta varten väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta,
- 2) salaamalla verotusta varten annetussa ilmoituksessa veron määräämiseen vaikuttavan seikan,
- 3) veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiseen, tai
- 4) muuten petollisesti,

aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheettoman palauttamisen, on tuomittava *veropetoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Veropetos määritellään RL 29 luvun 2 §:n perusteella törkeäksi, jos veropetoksessa tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti ja veropetos on myös kokonaisuutena arvosteltuna törkeä. Tuomio törkeästä veropetoksesta on vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta. RL 29 luvun 3 §:n mukaan veropetos on lievä, jos veropetos, huomioon ottaen tavoitellun taloudellisen hyödyn määrä tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Lievän veropetoksen tekijä on tuomittava sakkoon.

RL 29 luvun 4 §:n perusteella verorikkomus on määritelty seuraavasti:

Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä jättää muun syyn kuin maksukyvyttömyyden tai tuomioistuimen määräämän maksukiellon takia määrääjassa suorittamatta

- 1) ennakonpidätyksen, lähdeveron tai tilitettävän varainsiirtoveron,
- 2) kalenterikuukaudelta lasketun liikevaihtoveron tai vastaavan eräistä vakuutusmaksuista suoritettavan veron,
- 3) tilitettävän arvonlisäveron tai
- 4) työnantajan sosiaaliturvamaksun

on tuomittava, jollei teko ole rangaistava veropetoksena, *verorikkomuksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Veropetos saattaa aktualisoitua esimerkiksi taloudellisessa ahdinkotilanteessa, kun elinkeinonharjoittaja turvautuu veropetoksiin selviytyäkseen taloudellisista vaikeuksista. Elinkeinoharjoittaja saattaa syyllistyä veropetokseen myös pitkittääkseen konkurssikypsää liiketoimintaansa, parantaakseen omaa kilpailukykyään tai maksimoidakseen voittoa. Kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa on usein kyse kustannusten alentamisesta, mikä voi toteutua esimerkiksi maksamalla työntekijöille pimeää palkkaa ohi kirjanpidon. (Lehtonen 1986, 8)

Verorikollisuus yleensä lisääntyy taloudellisessa noususuhdanteessa ja vähenee laskusuhdanteessa. Noususuhdanteessa yritykset tuottavat tulosta, ja verotettavan tulon kasvaessa houkutus pienentää yhtiöverovelvollisuuden määrää laittomin keinoin lisääntyy.

Laskusuhdanteessa verotettava tulo yleensä pienenee joka tapauksessa, eikä laittomuuksiin tarvitse ryhtyä. (Lehti 2008, 134)

Poliisin tietoon tulleiden verorikosten määrä oli vuonna 2007 722 kpl (ks. kaavio 1). Niistä veropetoksia (myös lievät) oli 186 kpl, törkeitä veropetoksia 425 kpl ja verorikkomuksia 111 kpl. Pitkällä aikavälillä verorikollisuus on kehittynyt siten, että lievempien verorikkomusten suhteellinen osuus kaikista verorikoksista on pienentynyt ja vastaavasti törkeämpien verorikosten osuus on kasvanut. Tämä johtunee siitä, että talousrikostorjuntaa on enemmän keskitetty törkeämpien tekemuotojen paljastumiseen. (Lehti 2008, 134)

2.3.2 Velallisen rikos

Velallisen rikossäännöksillä pyritään suojaamaan velkojien asema ja tasapuolinen kohtelu velallisen maksukyvyttömyystilanteessa. Velallisen rikoksista säädetään rikoslain 39 luvussa ja ne voidaan jakaa kolmeen eri tekemuotoon: *epärehellisyyteen*, *petokseen* ja *velkojansuosintaan*.

Velallinen syyllistyy epärehellisyyteen rikoslain 39 luvun 1 §:n nojalla, jos hän hävittää omaisuuttaan, ilman hyväksyttävää syytä lahjoittaa tai muuten luovuttaa omaisuuttaan, siirtää omaisuuttaan velkojensa ulottumattomiin tai lisää perusteettomasti velvoitteitaan ja siten aiheuttaa maksukyvyttömyytensä tai oleellisesti pahentaa maksukyvyttömyyttään. Rangaistuksena velallisen epärehellisyydestä on sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta.

Velallisen epärehellisyys määritellään törkeäksi rikoslain 39 luvun 1a § nojalla, jos epärehellisyydessä tavoitellaan huomattavaa hyötyä, aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuva vahinkoa velkojille tai rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti ja velallisen epärehellisyys on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeästä velallisen epärehellisyydestä on rangaistuksena vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Velallinen voi myös syyllistyä petokseen rikoslain 39 luvun 2 ja 3 § perusteella selvitysmenettelyn yhteydessä. Jos velallinen hankkii itselleen tai toiselle oikeudetonta hyötyä

salaamalla omaisuuttaan, ilmoittamalla kokonaan tai osittain perusteettoman tai valeoikeustoimeen perustuvan velvoitteen, antamalla muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta tai jättämällä ilmoittamatta velan, velallinen on tuomittava velallisen petoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Jos petoksessa tavoitellaan huomattavaa hyötyä tai velallinen vahvistaa väärän tai harhaanjohtavan tiedon tuomioistuimessa oikeaksi ja teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava törkeästä velallisen petoksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Velkojansuosinnasta säädetään rikoslain 39 luvun 6 §:ssä. Lain mukaan velallinen, joka tietää itsensä kyvyttömäksi täyttämään velvoitteensa, on tuomittava velkojansuosinnasta seuraavissa tapauksissa: 1) jos hän maksaa enenaikaisesti velan olosuhteissa, joissa maksu ei ole tavanomainen, 2) antaa velkojan saatavasta vakuuden, josta ei ollut sovittu tai jota velallinen ei ollut luvannut velkasuhteen syntyessä, 3) käyttää velvoitteen täyttämiseen epätavallista maksuvälinettä olosuhteissa, jotka huomioon ottaen maksua ei voida pitää tavanomaisena tai 4) ryhtyy muuhun sellaiseen velkojan asemaa parantavaan järjestelyyn suosiakseen tiettyä velkojaa muiden velkojien kustannuksella. Rangaistuksena velkojansuosinnasta on sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta.

Velallisen epärehellisyydestä on kyse silloin, kun velallinen heikentää varallisuusasemaansa. Velallinen pyrkii vahingoittamaan velkojien taloudellisia etuja pyrkimällä maksukyvyttömäksi tai pahentamalla sitä (Niemi & Lehti 2006, 25). Hallituksen esityksen (53/2002, 9) mukaan maksukyvyttömyys rinnastetaan samaa tarkoittavaksi kuin taloudellisissa vaikeuksissa oleminen, eikä teon rangaistavuuteen vaikuta se, onko rikoksen tekijä ollut maksukyvyttömä jo tekohetkellä vai aiheuttaako vasta teko maksukyvyttömyyden. Tyypillisiä esimerkkejä velallisen epärehellisyydestä ovat rahan nostaminen yhtiön kassasta yksityiskäyttöön, yhtiön varojen siirto itselle tai lähipiirille siten, että varojen siirto on naamioitu lainmukaiseksi palkanmaksuksi tai liiketoimeksi, sekä yhtiön omaisuuden siirtäminen itselle tai lähipiirille vastikkeetta. (Niemi & Lehti 2006, 51-52).

Velallisen petos tähtää myös varallisuusaseman heikentämiseen, mutta siinä velkojien erehdyttäminen tapahtuu konkurssi-, ulosotto-, velkajärjestely- tai saneerausmenettelyssä.

Velallinen syyllistyy petokseen esimerkiksi jättämällä ilmoittamatta omaisuuttaan tai ilmoittamalla perusteettoman veloitteen parantaakseen omaa asemaansa konkurssi- ym. menettelyssä.(Niemi & Lehti 2006, 1;27-28)

Velkojansuosinnan rangaistavuuden edellytyksenä ei ole konkurssi- ym. menettely, vaan se voi aktualisoitua kaikissa tilanteissa, kun velallinen on kyvytön täyttämään veloitteensa. Velkojansuosinnalla velallinen pyrkii suosimaan maksukyvyttömyystilanteessa jotakin velkojaansa muiden kustannuksella esimerkiksi maksamalla tälle velan enneaikaisesti. (Niemi & Lehti 2006, 28-29) Velkojansuosinnan rangaistavuutta tiukennettiin rikoslain uudistuksessa vuonna 2003, jolloin enimmäisrangaistavuus nostettiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen. Hallitus katsoi esityksessään 53/2002, että velkojansuosinta on tunnusmerkistöltään niin lähellä velallisen epärehellisyyttä, että myös rangaistusasteikkojen on oltava yhtenäisemmät.

Velallisen rikoksia nimitettiin aikaisemmin konkurssirikoksiksi, mikä kuvaa hyvin niiden luonnetta nykyäänkin. Tilastojen mukaan vuonna 2007 velallisen rikoksista 29 prosenttia liittyi yrityksen konkurssiin. Kaiken kaikkiaan vuonna 2007 velallisen rikoksia tuli poliisin tietoon 407 kpl, joista 394 liittyi velallisen epärehellisyyteen tai velallisen petokseen ja 13 velallisen vilpillisyyteen, velallisrikkomukseen tai velkojansuosintaan. (Lehti 2008, 136-137)

2.3.3 Kirjanpitorikos

Kirjanpitorikoksista säädetään rikoslain 30 luvussa seuraavasti:

RL 30 luvun 9 § kirjanpitorikos

Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu,

- 1) laiminlyö liiketapahtumien kirjaamista tai tilinpäätöksen laatimista vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia,
- 2) merkitsee kirjanpitoon vääriä tai harhaanjohtavia tietoja tai
- 3) hävittää, kätkee tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava *kirjanpitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

RL 30 luvun 9 a § törkeä kirjanpitorikos

Jos kirjanpitorikoksessa

- 1) liiketapahtumien kirjaaminen ja tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan,
- 2) väärin tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärin tositteisiin tai
- 3) kirjanpito hävitetään tai kätketään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan

ja kirjanpitorikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä kirjanpitorikoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

RL 30 luvun 10 § tuottamuksellinen kirjanpitorikos

Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu, törkeästä huolimattomuudesta

- 1) laiminlyö kokonaan tai osaksi liiketapahtumien kirjaamisen tai tilinpäätöksen laatimisen tai
- 2) hävittää, hukkaa tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten olennaisesti vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan taloudellisesta tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava *tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Kirjanpitorikossäännöksillä ohjataan kirjanpitovelvollista laatimaan kirjanpitonsa huolellisesti kirjanpitolain asettamien vaatimusten mukaisesti. Säännösten tarkoituksena ei ensisijaisesti ole kirjanpidon teknisen virheettömyyden varmistaminen, vaan pikemminkin kirjanpidon antaman informaation oikeellisuuden turvaaminen. Rangaistussäännöksillä pyritään estämään se, että kirjanpitovelvollinen vääristäisi oikean ja riittävän kuvan yrityksen tuloksesta ja

taloudellisesta asemasta antamalla väärää ja harhaanjohtavia tietoja kirjanpidossaan. (Niemi & Lehti 2006, 74-75)

Rikoslakia uudistettiin myös kirjanpitorikosten osalta vuonna 2003. Kirjanpitorikoksen perustekomuodosta, pykälästä 9, poistettiin olennaisuusvaatimus, mikä selkiytti rajanvetoa perustekomuodon ja törkeän tekemuodon välillä. Muutoksen seurauksena on myös se, että perustekomuotoa koskevan pykälän nojalla rangaistavaksi tulee aiempaa lievempiä tekoja. Lisäksi perustekomuodon enimmäisrangaistus alennettiin kolmesta vuodesta kahteen. (HE 53/2002, 32-33)

Tutkimuksen mukaan (Niemi & Lehti 2006, 76) tyypillisin esimerkki kirjanpitorikoksesta on liiketapahtumien kirjaamisen ja tilinpäätöksen laatimisen laiminlyöminen osittain tai kokonaan pidemmältä ajalta. Rikoslain 30 luvun 9 §:n perusteella myös väärin ja harhaanjohtavien tietojen esittäminen on rangaistavaa. Väärin tietojen esittäminen käsittää esimerkiksi tekaistuihin, väärennettyihin tai muutoin tosiasioita vastaamattomiin tositteisiin perustuvat kirjaukset sekä kaksinkertaiset kirjaukset. Harhaanjohtavana menettelynä voitaisiin puolestaan pitää esimerkiksi väärää jaksottamista tai väärää vaihto-omaisuuden arvostamista taseessa. (Mäkelä 2001, 124)

Vuonna 2007 poliisin tietoon tuli 766 kirjanpitorikosta, joista merkittävä osa (33 %) tuli esille verotarkastuksen yhteydessä (Lehti 2008, 136). Kirjanpitorikoksen lisäksi rikoksentekijä tuomitaan usein samalla myös muista talousrikoksista. Niemen & Lehden (2006) tutkimuksen mukaan tuomioistuimissa kirjanpitorikoksen kanssa yleisin samalla kertaa tuomittu rikos oli velallisen epärehellisyys.

2.3.4 Rahanpesurikos

Rahanpesurikoksesta säädetään rikoslaissa seuraavasti:

RL 32 luku 6 § Rahanpesu

Joka

- 1) ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää tai välittää rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikoksentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset tai
- 2) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä,

on tuomittava *rahanpesusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

RL 32 luku 7 § Törkeä rahanpesu

Jos rahanpesussa

- 1) rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai
 - 2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti,
- ja rahanpesu on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä rahanpesusta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Rahanpesulle on tyypillistä se, että rikoksella hankitun omaisuuden alkuperä pyritään häivyttämään ja että rikoksella hankitut varat palautetaan takaisin lailliseen tai laittomaan toimintaan. Rahanpesun taustalla on usein talous- tai huumausainerikoksia. (Tarkiainen 2008)

Rikoslaissa säädetään myös mm. tuottamuksellisesta rahanpesusta (RL 32 luku 9 §) sekä rahanpesurikkomuksesta (RL 32 luku 10 §). Niitä ei kuitenkaan tässä tarkastella tarkemmin.

Tässä tutkimuksessa rahanpesua ei käsitetä varsinaisena talousrikoksena. Rahanpesulaissa (laki rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä) säädetään kuitenkin rahanpesurikoksiin liittyvästä ilmoitusvelvollisuudesta, joka koskee myös auktorisoituja tilintarkastajia. Sen vuoksi rahanpesurikoksiin palataan vielä tilintarkastajan raportoinnin yhteydessä.

3 TILINTARKASTAJAN VASTUU JA VELVOLLISUUDET

Tilintarkastus on Suomessa lähtökohtaisesti laillisuusvalvontaa (Riistama 2000, 65) ja siitä säädetään erityisesti tilintarkastuslaissa. Tilintarkastuslaissa säädetään mm. tilintarkastusvelvollisuudesta, tilintarkastuksen kohteista, tilintarkastajan raportoinnista ja muista tilintarkastajan tehtäviin kuuluvista säännöksistä. Tilintarkastuslain 1 luvun 1 §:n mukaan tilintarkastuslakia sovelletaan kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen sekä muuhun toimintaan, joka laissa tai asetuksessa määritellään tilintarkastajan tehtäväksi. Tilintarkastaja on henkilö, joka suorittaa edellä mainitun tehtävän. TTL 1 luvun 2 §:n mukaan tilintarkastajan on oltava keskuskauppakamarin tai kauppakamarin hyväksymä luonnollinen henkilö tai tilintarkastusyhteisö.

Tilintarkastajien toimintaa sääntelevät myös IFAC:in (International Federation of Accountants) antamat kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit, jotka Suomessa toimiva, hyväksytyt tilintarkastajat edustava KHT-yhdistys on kääntänyt suomeksi joko suoraan tai hieman muokaten. KHT-yhdistyksen tilintarkastussuositukset ovat tulleet voimaan 1.7.2000 ja vuodesta 2006 alkaen suositusten rinnalle on tullut myös tilintarkastusstandardeja, joita KHT-yhdistyksen hallitus on hyväksynyt suorina käännöksiä ISA-standardeista. (KHT 2008a, 5)

Tässä luvussa esitellään tilintarkastajan vastuita ja velvollisuuksia sekä tilintarkastuslain että tilintarkastusstandardien valossa. Ensiksi tarkastellaan, milloin yrityksen on valittava tilintarkastaja. Toiseksi esitellään, mitä tilintarkastus pitää sisällään, eli mitkä ovat tilintarkastuksen kohteet ja miten tilintarkastaja raportoi tarkastettavan yrityksen tiedoista. Kolmanneksi käsitellään tilintarkastajan vastuuta väärinkäytöksiin ja talousrikoksiin liittyen sekä Suomessa että Ruotsissa ja lopuksi tarkastellaan vielä tilintarkastuksen uskottavuutta.

3.1 Tilintarkastusvelvollisuus

Tilintarkastuslain 2 luvussa säädetään, milloin kirjanpitovelvollisen yhteisön tai säätiön on valittava tilintarkastaja ja toimitettava tilintarkastus. Lähtökohtaisesti tilintarkastusvelvollisuus koskee kaikkia yhteisöjä ja säätiöitä. Vuonna 2007 voimaan tulleessa tilintarkastuslaissa on kuitenkin luovuttu ns. yleisestä tilintarkastusvelvollisuudesta, mikä tarkoittaa sitä, että pienimmät kirjanpitovelvolliset on vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta. Tilintarkastuslain 2 luvun 4 §:n mukaan tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täyttynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä

Vaikka edellytykset eivät täytyisi, yhteisö voi yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä määrätä yhden tai useamman tilintarkastajan valitsemisesta. Jos tilintarkastaja päätetään valita vapaaehtoisesti, tilintarkastajan valinnassa ja tilintarkastuksen suorittamisessa on noudatettava tilintarkastuslain säännöksiä. (TTL 2 luku 4 §) Jos taas yhteisö vapautui uuden lain myötä tilintarkastusvelvollisuudesta ja se haluaa luopua tilintarkastajasta kokonaan, yhteisön on muutettava yhtiöjärjestyksensä, yhtiösopimustaan tai muita sääntöjään. Lain voimaantulo ei siis vielä itsessään poistanut tilintarkastusvelvollisuutta. (HE 194/2006, 34)

TTL 2 luvun 4 §:ssä säädetään, että tilintarkastaja on aina valittava yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jolla on KPL 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa (holding-yhtiöt). Myös erityislainsäädäntö saattaa velvoittaa yrityksen valitsemaan tilintarkastajan. Tällöin erityislaki menee tilintarkastuslain edelle. Esimerkiksi säätiölaissa määrätään, että kaikilla säätiöillä on tilintarkastusvelvollisuus, myös pienimmillä. (Horsmanheimo ym. 2007, 53)

Pienten kirjanpitovelvollisten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta liittyy Hallituksen esityksen mukaan (194/2006, 34) maallikkotilintarkastuksen lakkauttamiseen. Uuden tilintarkastuslain 1 luvun 2 §:n perusteella kirjanpitovelvollisen yhteisön tai säätiön tilintarkastajaksi voidaan valita vain auktorisoitu tilintarkastaja, eli KHT- tai HTM – tilintarkastaja tai KHT- tai HTM – yhteisö.

TTL 2 luvun 5 §:n perusteella vähintään yhden yhtiömiesten, yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen valitseman tilintarkastajan on oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö, jos kyse on julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhteisöstä tai jos yhteisössä tai säätiössä päättyneellä tilikaudella täyttyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä:

- 1) taseen loppusumma ylittää 25 000 000 euroa;
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 50 000 000 euroa; taikka
- 3) yhteisön tai säätiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä.

Lakimuutos on herättänyt paljon keskustelua sekä puolesta että vastaan. KHT-yhdistyksen näkökannan mukaan ns. maallikkotilintarkastus ei ole EU:n tilintarkastusdirektiivin mukainen. Yhdistys suhtautuukin positiivisesti siihen, että yritysten on valittava auktorisoitu tilintarkastaja, mutta toisaalta se toivoo, että tilintarkastusvelvollisuus olisi säilynyt kaikissa liiketoimintaa harjoittavissa osakeyhtiöissä, myös pienimmissä. Ns. maallikkotilintarkastajaa käyttäneiden yritysten siirtyminen auktorisoidun tilintarkastajan käyttöön lisää yhdistyksen mukaan tilinpäätöksen ulkoista varmuutta. Yhdistyksen mukaan on mahdollista, että tilintarkastusvelvollisuuden poistuessa pienten yritysten kirjanpitojen laatu heikkenee. (KTM 2006, 88-91)

Myös verohallitus vastustaa lähtökohtaisesti pienten osakeyhtiöiden vapauttamista tilintarkastusvelvollisuudesta. Verohallitus kokee, että tarkastettu kirjanpito johtaa parempien tietojen toimittamiseen myös verottajalle. Suurimmat veronmenetykset aiheutuivat jo ennen tilintarkastuslain uudistusta pienten yritysten toiminnasta, joten verohallitus pelkää, että verottajalle toimitettavien tietojen taso romahtaa entisestään lakimuutoksen myötä. (KTM 2006, 95-97)

Suomen Yrittäjät kannattaa myös vaihtoehtoa, että kaikkien osakeyhtiöiden olisi valittava auktorisoitu tilintarkastaja. Yhdistyksen mukaan vanha tilintarkastuslaki ei ollut riittävä varmistamaan yrityksen kirjanpidon ja taloushallinnon laatua, sillä ns. maallikotilintarkastajien ammattitaito ei ollut riittävällä tasolla. Yhdistys perustelee kantaansa kaikkien osakeyhtiöiden tilintarkastuspakon puolesta yhteiskunnan saamien välillisten hyötyjen perusteella. Yksittäisellä yrityksellä ei ole järjestön mukaan kykyä harkita tilintarkastajan käytön hyötyä. (KTM 2006, 91-92)

Kritiikkiä on tullut siis ns. yleisestä tilintarkastusvelvollisuudesta luopumista kohtaan. Kauppa- ja teollisuusministeriön toimeksiannosta toteutettiin vuonna 2006 tutkimus, jossa selviteltiin tilintarkastusvelvollisuuden uudistamista. Tutkimuksen tuloksena saatiin edellä esitetyt mielipiteet pienten yritysten tilintarkastuspakon poistamista vastaan KHT-yhdistykseltä, verohallitukselta ja Suomen Yrittäjiltä, mutta lisäksi tutkijat selvittivät, mitä hyötyä pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuuden vapauttamisesta on. Tutkimusryhmä arvioi, että noin 67000 yritystä vapautui tilintarkastusvelvollisuudesta lakimuutoksen tullessa voimaan ja samalla vapauduttiin noin 23,5 miljoonan euron välittömistä kustannuksista sekä noin 28,8 miljoonan euron välillisistä kustannuksista vuodessa verrattuna siihen, että kaikkien olisi pakko käyttää auktorisoitua tilintarkastajaa. Tutkimuksessa kuitenkin todettiin, että myös lakimuutoksen jälkeen arviolta 70 prosenttia yrityksistä käyttää hyväksytyä tilintarkastajaa, vaikka se ei olekaan pakollista. Tämä pienensi kustannussäästöarviota noin 7,1 miljoonaan euroon välittömien kustannusten osalta ja noin 8,7 miljoonaan euroon välillisten kustannusten osalta. (KTM 2006, 98-99)

Hallituksen esityksessä (194/2006, 34) todetaan, että ”auktorisoidun tilintarkastajan käyttövelvoitetta ei ole perusteltua ulottaa kaikkein pienimpiin yhteisöihin, minkä vuoksi ne vapautettaisiin tilintarkastusvelvollisuudesta”. Ilmaisusta ”ei ole perusteltua”, eli pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuuden hyödyn puuttuminen, viittaa siis oletettavasti siihen, että pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta aiheutuvat kustannukset nähdään suurempina kuin toteutuvat hyödyt, ja tästä syystä ns. yleisestä tilintarkastusvelvollisuudesta on luovuttu.

3.2 Tilintarkastuksen sisältö

3.2.1 Tilintarkastuksen kohteet

TTL 3 luvun 11 §:n mukaan tilintarkastus sisältää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. Kirjanpidon tarkastuksen kohteena ovat sekä kirjanpitolaissa, yhteisölaeissa ja säätiölaissa määritelty kirjanpito että kaikki ne esikirjanpidot, joihin varsinainen pääkirjanpito perustuu. Esikirjanpitoja ovat esimerkiksi osto- ja myyntireskontrat, palkkakirjanpito ja kassakirjanpito. Kirjanpidon lisäksi tilintarkastajan on tarkastettava kirjanpidon tositteita sekä sopimuksia ja niihin liittyvää kirjeenvaihtoa siltä osin, että hän saa kohtuullisen varmuuden siitä, ettei kirjanpidossa ole olennaisia virheitä tai puutteita. (Riistama 2000, 69) Kohtuullisen varmuuden saavuttamista käsitellään tässä tutkimuksessa hieman myöhemmin.

Tilinpäätöksen tarkastuksen kohteena on myös tilinpäätös, joka KPL 3 luvun 1 §:n perusteella sisältää taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja niiden liitetiedot. Kirjanpitolain mukaan rahoituslaskelma on sisällytettävä tilinpäätökseen vain, jos kirjanpitovelvollinen on julkinen osakeyhtiö tai jos kirjanpitovelvollinen on yksityinen osakeyhtiö tai osuuskunta ja sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on ylittynyt vähintään kaksi seuraavista rajoista:

- 1) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 7 300 000 euroa
- 2) taseen loppusumma 3 650 000 euroa
- 3) palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä

Jos vähintään kaksi edellä esitetyistä rajoista ylittyvät tai jos kirjanpitovelvollisen liikkeelle laskemat arvopaperit ovat arvopaperimarkkinalaissa tarkoitetun julkisen kaupankäynnin tai sitä vastaavan kaupankäynnin kohteena Euroopan talousalueeseen kuuluvan valtion lainsäädännön alaisessa arvopaperipörssissä, kirjanpitovelvollisen on liitettävä tilinpäätökseensä myös toimintakertomus. (KPL 3 luku 1 §)

Tilintarkastuksen kohteisiin kuuluvassa toimintakertomuksessa tulee KPL 3 luvun 1 §:n mukaan esittää tiedot olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen päättymisen jälkeen sekä

arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä. Lisäksi toimintakertomuksessa on arvioitava kirjanpitovelvollisen toiminnan laajuuteen ja rakenteeseen nähden tasapuolisesti ja kattavasti merkittäviä riskejä.

Myös hallinnon tarkastus on osa lakisääteistä tilintarkastusta. ISA 260 – standardin mukaan hallinnon tarkastuksen tavoitteena on tarkastaa, onko yhteisön tai säätiön johto toiminnassaan noudattanut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lainsäädäntöä, yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. Hallinnon tarkastukseen kuuluu myös selvittää, ovatko yhteisön tai säätiön toimielimet syyllistyneet sellaisiin tekoihin tai laiminlyönteihin, joista saattaa yhteisö- tai säätiölain perusteella seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan. (KHT 2008a, 421) Käytännössä tilintarkastaja suorittaa hallinnon tarkastuksen esimerkiksi keskustelemalla hallintoelinten jäsenten kanssa sekä tarkastamalla yhteisön sisäisiä asiakirjoja kuten hallintoelinten pöytäkirjoja ja niihin liittyviä muistioita ja raportteja. (Riistama 2000, 70)

3.2.2 Tilintarkastajan raportointi

3.2.2.1 Tilintarkastuskertomus

Tilintarkastajan tavoitteena on tilikauden päätteeksi antaa tilintarkastuskertomuksessa lausunto siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä siitä, ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia. Tilintarkastuskertomus pitää antaa kullekin tilikaudelle erikseen, se on päivittävä ja allekirjoitettava. Tilintarkastuskertomuksessa on yksilöitävä yhteisö, jonka tilinpäätös on ollut tarkastuksen kohteena. Lisäksi kertomuksessa on mainittava, mitä tilinpäätössäännöstä tilinpäätöksen laadinnassa on noudatettu ja että tilintarkastus on suoritettu kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja noudattaen. (TTL 3 luku 15 §;KHT 2008a, 547-551)

Tilintarkastuskertomus voi olla vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Jos tilintarkastaja ei voi antaa minkäänlaista lausuntoa, on siitä ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. KHT-yhdistys (2008b) on määritellyt ohjeita vakiomuotoisen, ehdollisen ja kielteisen kertomuksen

antamiselle sekä lausunnon antamatta jättämiselle. Yhdistyksen mukaan (KHT 2008b, 71) tilintarkastuskertomus tulisi antaa vakiomuotoisena, jos tilintarkastaja pystyy suorittamansa tarkastuksen perusteella toteamaan, että

- tilinpäätös ja toimintakertomus antavat Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten ja määräysten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta
- toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia
- tilintarkastajalla ei ole huomautettavaa yhteisön tai säätiön yhtiömiehen, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsenen, puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan tai toimitusjohtajan tai muun vastuuvollisen toimista.

Tilintarkastuskertomuksessa pitäisi mainita toimenpiteistä, joilla tilintarkastaja on hankkinut tilintarkastusevidenssiä tilinpäätökseen sisältyvistä luvuista ja siinä esitettävistä muista tiedoista. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa pitäisi olla maininta siitä, että valitut toimenpiteet perustuvat tilintarkastajan harkintaan ja arvioihin riskeistä, että tilinpäätöksessä on väärinkäytöksestä tai virheestä johtuva olennainen virhe tai puute. (KHT 2008b, 69;72) Tilintarkastajan pitää siis suorittaa tilintarkastusprosessissa arviointia siitä, kuinka suuri riski on, että tilinpäätös sisältää olennaisen virheellisuuden. Tätä tarkastellaan hieman myöhemmin tässä luvussa.

Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus on mahdollista antaa mukautettuna. Tämä tarkoittaa sitä, että itse tilintarkastuskertomuksen lausunnot annetaan vakiomuotoisina, mutta sen lisäksi kertomukseen lisätään lisätietokappale. Lisätiedon antaminen ei pääsääntöisesti vaikuta lausuntojen sisältöön, mutta sitä tulisi käyttää vain, jos siihen on jokin erityinen syy. (KHT 2008b, 187) Lisätiedot voivat liittyä esimerkiksi toiminnan jatkuvuuteen, muuhun merkittävään epävarmuuteen tai muuhun tilintarkastajan harkinnan perusteella annettavaan tietoon (mt, 189-190).

Mukautettuja tilintarkastuskertomuksia ovat myös ehdollinen ja kielteinen lausunto, ja ne poikkeavat vakiomuodosta, toisin kuin edellä kuvattu vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus, johon on lisätty lisätietoja. Ehdollinen lausunto tulisi antaa silloin, kun tilintarkastaja kokee,

ettei vakiomuotoinen lausunto ole mahdollinen, mutta esimerkiksi näkemuserot johdon kanssa eivät ole niin merkittäviä, että olisi annettava kielteinen lausunto tai jätettävä lausunto antamatta. Ehdollisessa lausunnossa viitataan siihen, että se pätee ”lukuun ottamatta” sen asian vaikutuksia, johon ehto liittyy.² Kielteinen lausunto puolestaan tulisi antaa silloin, kun näkemusero johdon ja tilintarkastajan välillä vaikuttaa tilinpäätökseen niin olennaisesti ja laajasti, että tilintarkastaja toteaa, ettei ehdollinen kertomus tuo riittävästi esille tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta. (KHT 2008b, 202)³

Lausunto tulisi jättää antamatta kokonaan silloin, kun ”tilintarkastuksen laajuutta koskevan rajoituksen mahdollinen vaikutus on niin olennainen ja laaja, ettei tilintarkastaja ole pystynyt hankkimaan riittävästi tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä eikä siten voi antaa lausuntoa tilinpäätöksestä”. (KHT 2008b, 202)

Aina kun tilintarkastaja joutuu antamaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen, KHT-yhdistys (KHT 2008b, 202) ohjaa tilintarkastajan esittelemään kertomuksessa kaikki tärkeät mukauttamiseen johtaneet syyt ja, mikäli mahdollista, myös numeerisen arvion mahdollisesta vaikutuksesta tilinpäätökseen.

Tilintarkastaja saattaa joutua antamaan tilintarkastuskertomuksessaan myös huomautuksen. Se on annettava TTL 3 luvun 15 §:n perusteella silloin, jos yhteisön tai säätiön yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen, puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja tai toimitusjohtaja tai muu vastuuvollinen on

- syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan tai
- rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia tai yhtiön tai säätiön yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä.

² Ehdollisen lausunnon perustelut voivat olla esimerkiksi seuraavanlaiset: ”Emme tarkastaneet vaihto-omaisuuden inventointia, koska meidät valittiin yhtiön tilintarkastajiksi vasta kyseisen ajankohdan jälkeen. Emme pysty varmistumaan muiden tarkastustoimien avulla vaihto-omaisuuden määristä tilinpäätöshetkellä.” (KHT 2008b, 204)

³ Perustelut kielteiselle lausunnolle voisivat olla esimerkiksi seuraavanlaiset: ”Käyttöomaisuudesta ei ole tehty lainkaan kirjanpitolain mukaisia poistoja”. (KHT 2008b, 206)

Tilintarkastajan ei oleteta kuitenkaan olevan vastuukysymysten erityisasiantuntija, ja KHT-yhdistys toteaaakin (2008b, 42), että tilintarkastajalta odotetaan kannanottoa vain suhteellisen ilmeisissä tapauksissa.

3.2.2.2 Tilintarkastuspöytäkirja

Myös tilintarkastuspöytäkirja on tilintarkastajan väline esittää yhtiöstä havaitsemiaan seikkoja. Tilintarkastuspöytäkirjassa tilintarkastaja voi esittää hallitukselle, hallintoneuvostolle, toimitusjohtajalle tai muulle vastuuvolliselle huomautuksia sellaisista seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa (TTL 3 luku 16 §).

Tilintarkastuspöytäkirjan avulla tilintarkastaja voi raportoida vastuulliselle toimielimelle yhtiöstä havaitsemiaan tietoja ilman, että tiedot leviävät ulkopuolisille. Raportointi voi koskea esimerkiksi mahdollisia väärinkäytösepäilyjä tai mitä tahansa muita luottamuksellisia tietoja, joista on tarkoituksenmukaista huomauttaa. Tilintarkastuspöytäkirja laaditaan silloin, kun tilintarkastaja näkee sen aiheelliseksi. Pöytäkirjan voi laatia joko tilikauden aikana tai tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. (KHT 2008b, 233)

3.2.2.3 Salassapitovelvollisuus

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuudella tarkoitetaan tilintarkastajan luotettavuutta. Tilintarkastajan odotetaan pitäytyvän tarkastusasiakkaan tietojen levittämisestä ulkopuolisille. (HE 194/2006, 50) Vanhassa tilintarkastuslaissa, joka oli voimassa 30.6.2007 asti, tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta säädettiin seuraavasti:

Vanha TTL 25 § Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus

Tilintarkastaja ei saa ilmaista ulkopuoliselle, yksityiselle osakkeenomistajalle tai jäsenelle taikka tähän verrattavalle tässä laissa tarkoitettua tehtävää suorittaessaan tarkastettavasta yhteisöstä tai säätiöstä tietoonsa saamaa seikkaa, jos siitä voi aiheutua yhteisölle tai säätiölle haittaa. Edellä sanottua ei sovelleta, mikäli seikka on muualla laissa säädetty ilmaistavaksi.

Tilintarkastajan tulee vaadittaessa antaa yhtiökokoukselle tai vastaavalle toimielimelle kaikki yhteisöä koskevat tiedot, jos siitä ei aiheudu olennaista haittaa yhteisölle.

Hallituksen esityksen (194/2006, 50) mukaan tilintarkastuslakia haluttiin kuitenkin tarkentaa ja laajentaa mm. siten, että vaikeaselkoinen vaatimus ”haitan aiheuttamisesta” poistettaisiin. Lakiperusteluissa todettiin, että lakia pitäisi selkiyttää siten, että siinä ensin määritellään yleinen salassapitovelvollisuus ja sen jälkeen esitetään salassapitovelvollisuuden poikkeukset. 1.7.2007 astui sitten voimaan uusi tilintarkastuslaki, jonka 26 pykälässä tilintarkastajan salassapitovelvollisuus määritellään seuraavasti:

Tilintarkastaja tai hänen apulaisensa ei saa ilmaista ulkopuoliselle tässä laissa tarkoitettua tehtävää suorittaessaan tietoonsa saamaa seikkaa, ellei 2 momentissa toisin säädetä.

Salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan koske seikkaa:

- 1) josta tilintarkastajan on ilmoitettava tai lausuttava lain nojalla
- 2) jonka ilmaisemiseen se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa suostumuksensa
- 3) jonka viranomainen, tuomioistuin, tässä laissa tarkoitettu valvontaelin tai muut henkilö on lain perusteella oikeutettu saamaan tietoonsa tai
- 4) joka on tullut yleiseen tietoon

Lain perusteluissa todetaan, että ulkopuolisina ei pidetä samaa tilintarkastuslain mukaista tehtävää suorittavia tilintarkastajia, eli tilintarkastajan on mahdollista luovuttaa yhtiötä koskevia tietoja esimerkiksi konsernin tilintarkastukseen osallistuville tilintarkastajille sekä hänen itsensä jälkeen nimetyille yhteisön tai säätiön tilintarkastajalle. (HE 194/2006, 50)

Uuteen tilintarkastuslakiin on siis lisätty poikkeukset tilintarkastajan salassapitovelvollisuuteen. Kohdassa 1 tarkoitetaan sellaisia tilanteita, joissa tilintarkastajan on ilmoitettava tietyistä asioista tilintarkastuskertomuksessa. Kuten edellisessä kappaleessa esitettiin, tilintarkastajan on raportoitava tilintarkastuskertomuksessa vastuuhenkilön

laiminlyönnistä tai toiminnan jatkamisen edellytysten päättymisestä. Myös erityislain säännökset saattavat velvoittamaan tilintarkastajaa rikkomaan salassapitovelvollisuutensa. Esimerkiksi laissa rahanpesun ja terrorismin estämisestä ja selvittämisestä (myöhemmin rahanpesulaki) velvoitetaan tilintarkastaja eräissä tilanteissa raportoimaan havainnoistaan viranomaiselle, vaikka kyseinen seikka olisikin luottamuksellinen. (HE 194/2006, 50)

Kun on kyse poikkeuksesta kohdan 2 mukaan, tilintarkastajan on syytä varmistua siitä, että suostumuksen antajalla on riittävä toimivalta ja kelpoisuus. Kohdassa 3 määritetään laillisiksi tiedon luovuttaminen viranomaisille eräissä tilanteissa. Esimerkiksi veroviranomaiselle, poliisilla ja tuomioistuimella on tietyissä tilanteissa oikeus tilintarkastajalta luottamuksellisia tietoja. Lisäksi tilintarkastajalla on lähtökohtaisesti velvollisuus esiintyä todistajana oikeudessa ja paljastamaan salassa pidettäviä tietoja. Kohdassa 4 todetaan, että mikään tieto ei ole enää salaista sen jälkeen, kun se on tullut julkiseksi esimerkiksi tiedotusvälineiden kautta. (HE 194/2006, 50-51)

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta on ohjeistettu myös tilintarkastusalan sisäisissä ohjeissa. IFAC:n antamat tilintarkastajien eettiset ohjeet velvoittavat tilintarkastajaa jopa tiukemmin kuin tilintarkastuslaki. Ohjeen 140 mukaan (KHT 2008a, 28-29) tilintarkastajan tulee säilyttää luottamuksellisena myös mahdollisen tulevan asiakkaan antama tieto ja hänen tulee aina olla varovainen, ettei hän edes tahattomasti paljasta luottamuksellisia tietoja esimerkiksi pitkäaikaiselle liikekumppanille tai lähisukulaiselle. Kun tilintarkastaja vaihtaa työpaikkaa tai hankkii uuden asiakkaan, hän ei saa hyödyntää tai antaa mitään luottamuksellista tietoa riippumatta siitä, onko tieto hankittu tai saatu ammattiin tai muuhun työhön liittyvän suhteen perusteella.

Salassapitovelvollisuuden lähtökohtana on suojella asiakkaan salaisuuksia. Salassa pidettävä tieto koskee yleensä tilintarkastusasiakkaan liiketoimintaa, ja silloin usein puhutaan ”yrityssalaisuuksista” tai ”liike- ja ammattisalaisuuksista”. Joskus voi olla hankalaa määritellä, mikä on salaista tietoa ja mikä ei, joten tilintarkastajan on syytä arvioida näitä rajanvetotapauksia huolellisesti ennen kuin hän tekee päätöksen niiden antamisesta eteenpäin. (Horsmanheimo 2005, 19)

3.2.2.4 Oikeat ja riittävät tiedot

Tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastaja lausuu siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan pitää siis ymmärtää, mitä oikeilla ja riittäville tiedoilla tarkoitetaan ja miten ne määräytyvät. Kirjanpitolain 3 luvun 2 §:ssä määritellään, että sen lisäksi, että tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen pitää antaa oikeat ja riittävät tiedot, yrityksen pitää tarvittaessa antaa oikean ja riittävän kuvan muodostumiseksi lisätietoja liitetiedoissa. Pykälän toisessa momentissa täsmennetään, että Kauppa- ja Teollisuusministeriö voi asetuksella säätää siitä, milloin ja miten saadaan poiketa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevista säännöksistä oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. Kirjanpitovelvollisella ei ole lupaa poiketa pakottavista kirjanpitosäännöksistä ilman KTM:n päätöstä.

Myös muussa lainsäädännössä otetaan kantaa oikean ja riittävän kuvan antamiseen tilinpäätöksessä. Kuten luvussa 2 esiteltiin, rikoslain 30 luvussa on määritelty kirjanpitorikokseksi teko, jossa kirjanpitovelvollinen tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on uskottu, vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Lisäksi esimerkiksi arvopaperimarkkinalaissa edellytetään oikeiden ja riittävien tietojen antamista.

Oikea ja riittävä kuva ei ole kuitenkaan ihan yksiselitteinen käsite. On ymmärrettävä, että tietylle päivälle tehty tilinpäätös perustuu pohjimmiltaan päivittäiseen juoksevaan kirjanpitoon, jonka kirjauskäytännöissä on mahdollisuus tehdä valintoja. Valintoja tehdessään kirjanpitovelvollisen tai sen, jonka tehtäväksi kirjanpito on uskottu, olisi hyvä osata erotella olennaiset tapahtumat vähemmän olennaisista tapahtumista. Hänen olisi syytä pitää mielessään koko tilikauden ajan, että valinnat päättyvät osaksi tilinpäätöstä ja veroilmoitusta. Tämä johtaisi parempaan oikeellisuuteen tilinpäätöstä laadittaessa.

Tilintarkastajan pitää tarkastaa, että kirjanpitovelvollisen laatima tilinpäätös antaa oikeat tiedot. Tilintarkastaja kerää tilintarkastusprosessissa sellaista tilintarkastusevidenssiä, jonka perusteella hän pystyy tekemään johtopäätöksen, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaisia virheitä tai puutteita. Hän ei pysty saavuttamaan täydellistä varmuutta siitä, ettei

olennaisia virheitä tai puutteita ole, mutta hänen on saatava siitä kohtuullinen varmuus. Täydellisen varmuuden mahdottomuus johtuu esimerkiksi siitä, että tilintarkastaja tarkastaa tarkastettavan yrityksen tositteista vain tietyn otoksen verran ja siitä, että suurin osa tilintarkastusevidenssistä on ennemminkin vakuuttavaa kuin täydellisen varmuuden antavaa. Lisäksi työ, jonka tilintarkastaja suorittaa tilintarkastuslausunnon antamista varten, sisältää paljon harkintaa. Harkintavalta liittyy esimerkiksi tilintarkastusevidenssin hankkimiseen (esimerkiksi päätettäessä tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta) sekä johtopäätösten tekemiseen hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella (esimerkiksi arvioitaessa toimivan johdon tilinpäätöstä laadittaessa tekemien arvioiden kohtuullisuutta). (KHT 2008a, 212-214)

Tilintarkastaja ei siis saavuta täydellistä varmuutta siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaisia virheitä tai puutteita ja samalla hyväksytään riski siitä, että tilintarkastuskertomus ei ole asianmukainen. Tätä riskiä kutsutaan tilintarkastusriskiksi. Pystyäkseen antamaan lausunnon tarkastettavan yrityksen tilinpäätöksestä ja sen antamista oikeista ja riittävästä tiedoista, tilintarkastajan on suunniteltava ja toteutettava tilintarkastus siten, että hän pienentää tilintarkastusriskin hyväksyttävän alhaiselle tasolle. Hänen on kerättävä tilintarkastusevidenssiä riittävä määrä, jotta hän pystyy saavuttamaan kohtuullisen varmuuden tilinpäätöksen oikeellisuudesta. (KHT 2008a, 214)

Tilintarkastusriski koostuu riskistä, että tilinpäätöksessä on olennainen virhe tai puute. Tilintarkastajan onkin kiinnitettävä huomiota juuri olennaisiin virheisiin ja puutteisiin, eikä niinkään tilinpäätöksen kannalta epäolennaisiin virheisiin tai puutteisiin. Olennaisen virheen tai puutteen riskiä tilintarkastajan on arvioitava kahdella tasolla: tilinpäätöksessä kokonaisuutena sekä suhteessa liiketapahtumien lajeihin, tilisaldoihin ja tilinpäätöksessä esitettäviin tietoihin. Ensin mainittu saattaa kuvastaa olosuhteita, jotka kasvattavat riskiä siitä, että liiketapahtumissa voi olla olennaisia virheitä tai puutteita esimerkiksi siitä syystä, että toimiva johto sivuuttaa sisäisen valvonnan. Tämä voi olla erityisen relevanttia, kun tilintarkastaja arvioi väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheen tai puutteen riskiä (ks. myöhemmin ISA 240 – standardi). Jälkimmäisen tason arviointi on tärkeää, koska siitä on välitöntä apua, kun tilintarkastaja päättää tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta. (KHT 2008a, 215-216)

Tilintarkastajan on tärkeää myös ymmärtää, mitä olennaisuudella tarkoitetaan. ISA 320-standardissa olennaisuus määritellään seuraavasti: ”Tieto on olennainen, jos sen esittämättä jättäminen tai totuudenvastainen esittäminen saattaa vaikuttaa tilinpäätösinformaation perusteella tehtäviin taloudellisiin päätöksiin. Olennaisuus riippuu erän tai virheen suuruudesta kyseisessä tilanteessa arvioituna”. Sen lisäksi, että tilintarkastaja määrittelee hyväksyttävän tason tilintarkastusriskille, tilintarkastajan on syytä rajata tilintarkastussuunnitelmassaan myös olennaisuusraja tietylle tasolle. Rajan määrittämisessä tulisi huomioida sekä virheen tai puutteen määrä että laatu. Laadullinen virhe tai puute voisi olla esimerkiksi riittämättömästi tai virheellisesti kuvattu laskentaperiaate, joka todennäköisesti johtaisi tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjää harhaan. (KHT 2008a, 425)

Yhteenvedona oikeiden ja riittävien tietojen käsitteestä voidaan siis tiivistää, että tilintarkastaja lausuu tilintarkastuskertomuksessa, että hän on tietoinen siitä, että tilinpäätös saattaa sisältää epäolennaisia ja jopa olennaisiakin virheitä. Hän on kuitenkin tilintarkastussuunnitelmassaan ja itse tarkastustyössään pienentänyt tilintarkastusriskin hyväksyttävän alhaiselle tasolle ja kerännyt tilintarkastusevidenssiä tarpeellisen määrän saavuttaakseen kohtuullisen varmuuden siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaisia virheitä tai puutteita. Täydellistä varmuutta ei ole mahdollista eikä oletettavasti tarkoituksenmukaistakaan saada.

3.2.3 Tilintarkastusdokumentaatio

Tilintarkastuspalvelun laatua arvioivat useat sidosryhmät. Ensimmäiset intressitahot, jotka ovat kiinnostuneita tilintarkastuksen laadusta, ovat tarkastettavan yrityksen päättävät hallintoelimet. He odottavat tilintarkastajalta ensisijaisesti lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisesta sekä sen tuloksena annettavaa, auktorisoidun tilintarkastajan allekirjoittamaa tilintarkastuskertomusta. Lisäksi tilintarkastuksen laadusta ovat kiinnostuneet myös muut sidosryhmät, esimerkiksi rahoittajat, jotka käyttävät oikeaksi vahvistettua tilinpäätöstä tukenaan rahoituspäätöksissä. (Pakkanen 2006, 29)

Tilintarkastusalaa säätelevät alan sisäiset laatukriteerit, joita auktorisoitujen tilintarkastajien on noudatettava. Tästä ohjeistetaan tilintarkastusstandardissa 230 ”Tilintarkastusdokumentaatio”. Standardin mukaan tilintarkastajan on dokumentoitava

tilintarkastustyö työpapereihin, eli laadittava kirjallisena tai sähköiselle tietovälineelle tallennettuna suoritettut tilintarkastustoimenpiteet, hankittu relevantti tilintarkastusevidenssi sekä tilintarkastajan tekemät johtopäätökset. Tilintarkastusdokumentaatio on laadunvarmistuksen kannalta tärkeää, sillä sen perusteella toisen, kokeneen tilintarkastajan, joka ei ole ollut aikaisemmin tekemisissä kyseisen tilintarkastuksen kanssa, pitäisi pystyä arvioimaan tilintarkastustyötä jälkikäteen. Standardin perusteella tilintarkastusdokumentaation pitäisi sisältää tilintarkastuskertomuksen perustana olevat tiedot, joita on tarpeellinen määrä ja jotka ovat tarkoituksenmukaisia, sekä tilintarkastusevidenssin, joka osoittaa, että tilintarkastus on suoritettu ISA- standardien ja vallitsevan lainsäädännön vaatimusten mukaisesti. (KHT 2008a, 244-245)

Työpaperijärjestelmän pitää siis olla sellainen, että sen perusteella pystyy jälkikäteen arvioimaan ne tarkastustoimenpiteet ja johtopäätökset, joihin tarkastuksen suorittanut tilintarkastaja on päätenyt ammatillisen harkinnan perusteella. On nimittäin mahdollista, että tilintarkastustyön laatua ja riittävyyttä joudutaan arvioimaan esimerkiksi tilanteessa, jossa tarkastettava yritys on joutunut rikostutkinnan tai -epäilyjen kohteeksi. Tällöin tilintarkastusdokumentaatio ja työpaperit ovat suuressa roolissa⁴. (Pakkanen 2006, 30)

Työpapereihin ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista dokumentoida kaikkia asioita, joita tilintarkastaja on huomionnut tarkastuksen aikana. Tilintarkastajan pitäisi kuitenkin huolehtia siitä, että työpapereihin dokumentoidaan oikea-aikaisesti sellaiset keskustelut, jotka liittyvät merkittäviin asioihin ja jotka tilintarkastaja on käynyt esimerkiksi tarkastettavan yrityksen johdon kanssa. Merkittäviä asioita voivat olla mm. 1) seikat, joista aiheutuu huomattavia riskejä, 2) tilintarkastustoimenpiteiden tulokset, jotka osoittavat, että taloudellinen informaatio voisi olla olennaisesti virheellistä tai puutteellista sekä 3) havainnot, joiden seurauksena tilintarkastuskertomuksesta voisi tulla mukautettu. Tilintarkastaja voi laatia merkittävistä asioista ja toimenpiteistä, miten niihin on reagoitu, esimerkiksi yhteenvedon osaksi tilintarkastusdokumentaatiota, jotta jälkikäteinen laaduntarkastus olisi helpompaa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 292-293)

⁴ Konkurssiin menneen Töölön Matkatoimiston tilintarkastajat joutuivat vastuuseen siitä, että he olivat suorittaneet tilintarkastuksen hyvän tilintarkastustavan vastaisesti. He olivat mm. dokumentoineet puutteellisesti Töölön Matkatoimiston tilivuosien 1995-2003 tilintarkastuksen, eikä heidän työpapereistaan käynyt selville, miten esimerkiksi tilintarkastusriskiä oli arvioitu. (TILA 2006)

Tilintarkastuslain 7 luvun 45 § velvoittaa tilintarkastajia säilyttämään tilintarkastustoimeksiantoa koskevat paperit vähintään kuusi vuotta. Sen ajan tilintarkastukseen liittyvät työpaperit ovat tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön omaisuutta. Käytännössä dokumentaation säilytysaika voi kuitenkin muodostua pidemmäksi esimerkiksi korvauskanteen tai rikosasian käsittelyn yhteydessä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 295)

3.3 Väärinkäytökset ja tilintarkastajan vastuu Suomessa

3.3.1 ISA 240 - standardi

Tilintarkastajalla on olennaisten virheiden ja puutteiden lisäksi velvollisuus huomioida tilintarkastuksessa myös väärinkäytöksen mahdollisuus. Tätä velvollisuutta varten kansainvälisiin ISA- tilintarkastusstandardeihin on sisällytetty 240- standardi ”Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa”. Standardia on alettu soveltamaan 1.7.2006 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta laadittavien tilinpäätösten tilintarkastuksiin. Seuraavaksi esitellään tarkemmin standardin sisältöä.

Tilinpäätöksessä olevat virheet tai puutteet voivat johtua väärinkäytöksestä tai virheestä. Olennaista on, onko virheeseen tai puutteeseen johtava teko tahallinen tai tahaton. ISA 240 – standardissa virhe on määritelty siten, että se on tilinpäätöksessä oleva tahaton virhe tai puute. Virhe voi aiheutua myös luvun tai esitettävän tiedon poisjättämisestä. Väärinkäytöksellä puolestaan tarkoitetaan toimivan johdon tai hallintoelimen jäsenen/jäsenten tai henkilökuntaan kuuluvan tahallista tekoa, johon liittyy petollinen menettely. Petollisen toiminnan taustalla on oikeudettoman tai laittoman hyödyn tavoitteleminen. (KHT 2008a, 255)

Tilintarkastajan ei tarvitse tehdä oikeudellisia päätelmiä siitä, onko yrityksessä todella tapahtunut väärinkäytös. Tilintarkastajan tulee kuitenkin huomioida sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että itse tarkastustyössä väärinkäytöksestä johtuvien olennaisten virheiden ja puutteiden riskit tilinpäätöksessä. Hänen tulee myös koko ajan säilyttää ammatillinen skeptisyys huolimatta aikaisemmasta yhteistyöstä tilintarkastusasiakkaan kanssa. (KHT 2008a, 254-255; 260)

Standardin perusteella tilintarkastajalle relevantit väärinkäytökset voidaan jakaa kahteen tyyppiin: vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista aiheutuviin virheisiin tai puutteisiin sekä varojen väärinkäytöstä aiheutuviin virheisiin tai puutteisiin. Vilpillistä taloudellista raportointia voi olla esimerkiksi kirjanpitoaineiston muuttaminen ja vääristäminen tai merkittävien tapahtumien esittäminen väärin tilinpäätöksessä. Toimiva johto saattaa syyllistyä väärinkäytökseen esimerkiksi manipuloimalla tulosta lähellä tilikauden päättymistä tai jättämällä esittämättä seikkoja, jotka saattaisivat vaikuttaa tilinpäätöksessä esitettäviin lukuihin. Varojen väärinkäyttö puolestaan käsittää yrityksen varojen varastamisen esimerkiksi kavaltamalla maksusuorituksia tai varastamalla aineellista tai aineetonta omaisuutta. (KHT 2008a, 255-256)

Standardin mukaan ensisijainen vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on sekä yhteisön hallintoelimillä että toimivalla johdolla. Toimivan johdon velvollisuutena on luoda yrityksen sisälle sellainen kontrolliympäristö, joka edesauttaa yrityksen tavoitetta laatia tilinpäätös, joka antaa oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Johdon tulee myös arvioida riskiä siitä, että tilinpäätös saattaa sisältää olennaisen virheen tai puutteen väärinkäytöksen johdosta. (KHT 2008a, 257-258)

Koska väärinkäytöksiin saattaa liittyä pitkällekin vietyjä ja suunniteltuja peittämis- ja naamioimisjärjestelyjä, väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheen tai puutteen havaitseminen on vaikeampaa kuin virheestä johtuvan olennaisen virheen tai puutteen löytäminen. Tilintarkastajan on myös vaikeampi havaita johdon väärinkäytöksestä aiheutuvaa olennaista virhettä tai puutetta kuin työntekijän aiheuttamaa väärinkäytöstä. Tämä johtuu siitä, että johdon jäsenet pystyvät työntekijää helpommin manipuloimaan kirjanpitoaineistoa tai esittämään vilpillistä taloudellista tietoa. Johto saattaa myös pystyä sivuuttamaan kokonaan kontrolliympäristön, jonka tarkoituksena on paljastaa väärinkäytökset yrityksessä. Sivuttaminen voi tapahtua esimerkiksi määräämällä alaiset muokkaamaan kirjanpidon lukuja. (KHT 2008a, 258-259)

Jos tilintarkastaja havaitsee väärinkäytöksen tai saa mahdollisesta väärinkäytöksestä osoittavaa tietoa, asia on saatettava toimivan johdon tietoon mahdollisimman pian. Näin tulee toimia, vaikka väärinkäytös olisi vähäinenkin. Jos tilintarkastaja epäilee toimivan johdon tai

työntekijöiden, joilla on merkittävä rooli sisäisessä valvonnassa, syyllistyneen väärinkäytökseen, epäilystä on raportoitava hallintoelimille. Tilintarkastaja voi itse arvioida, raportoiko hän asiasta hallintoelimelle suullisesti vai kirjallisesti. (KHT 2008a, 276-277)

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus estää, muutamaa poikkeustilannetta lukuun ottamatta (ks. esim. kohta rahanpesulaki), tilintarkastajan mahdollisuuden raportoida väärinkäytösepäilyistään yrityksen ulkopuolisille tahoille. ISA 240 – standardin mukaan tilintarkastajan on syytä harkita juridisen avun hankkimista tilanteessa, jossa hän epäilee yhtiötä väärinkäytöksistä, muttei tiedä asianmukaista tapaa toimia. Jos tilintarkastaja kokee tilanteen erityisen vaikeaksi eikä johto suostu oikaisemaan tilintarkastajan osoittamia kirjanpidon olennaisia virheitä tai puutteita, tilintarkastajalla on mahdollisuus luopua toimeksiannosta. (KHT 2008a, 278-279)

3.3.2 Rahanpesulaki

Rahanpesulain 2 luvun 9 §:ssä säädetään, että laissa määritellyn ilmoitusvelvollisen on jatkuvasti kiinnitettävä huomiota sellaisiin liiketoimiin, jotka rakenteeltaan tai suuruudeltaan poikkeavat tavanomaisista liiketoimista. Lisäksi ilmoitusvelvollisen on tarkkailtava, onko liiketoimilla taloudellista tarkoitusta, ja tarvittaessa myös liiketoimiin liittyvien varojen alkuperä on selvitettävä. Ilmoitusvelvollisella tarkoitetaan lain mukaan myös tilintarkastajaa, jolla on siis tilintarkastuksessa velvollisuus huomioida rahanpesun mahdollisuus.

Jos tilintarkastaja havaitsee epäilyttävän liiketoimen, hänen on rahanpesulain 3 luvun 23 §:n perusteella viipymättä raportoitava rahanpesun selvittelykeskukselle. Tilintarkastajan on annettava rahanpesun selvittelykeskukselle kaikki tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, joilla saattaa olla merkitystä epäilyn selvittämiseksi. Selvittelykeskus saa käyttää annettuja tietoja kuitenkin vain rahanpesun estämiseen ja selvittämiseen. Muita tarkoituksia varten tietoja ei saa käyttää. (Rahanpesulaki 25 §)

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tilintarkastaja ei saa kertoa tietojaan rahanpesuepäilyistä muille kuin selvittelykeskukselle, sillä salassapitovelvollisuus sitoo häntä

tilintarkastuslain perusteella. Hän ei saa paljastaa selvittelykeskukselle raportoimaansa epäilyä edes sille, jota epäily koskee. (Rahanpesulaki 25 §)

Tilintarkastaja on siis tarkastustyössään velvollinen huomioimaan sekä väärinkäytösten mahdollisuuden että rahanpesun mahdollisuuden tilinpäätöksessä. Salassapitovelvollisuus ohjaa häntä salaamaan väärinkäytösepäilyt yrityksen ulkopuolisilta tahoilta, mutta toisaalta rahanpesulaki velvoittaa häntä ilmoittamaan rahanpesuepäilyistä viranomaiselle.

3.3.3 Tilintarkastajan rangaistusseuraamukset

Tilintarkastajan vastuulla on hankkia tarkastusevidenssiä niin paljon, että hän pystyy kohtuullisella varmuudella lausumaan oikean ja riittävän kuvan muodostumisesta. Samalla hänen velvollisuutenaan on huomioida mahdolliset väärinkäytökset tilintarkastusprosessissaan. Vaikka hän olisi kuinka huolellinen tahansa, on mahdollista, että positiivisesta (vakiomuotoisesta) tilintarkastajan lausunnosta huolimatta, tilinpäätös on olennaisesti harhaanjohtava ja sisältää jopa tahallisia virheitä. Tällöin kirjanpitovelvollisen lisäksi myös tilintarkastaja saattaa joutua vastuuseen virheellisistä tiedoista. Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastajan vastuuta tekojensa ja laiminlyöntiensä seuraamuksina kolmesta eri näkökulmasta: rikosoikeudellisesta, kurinpidollisesta ja vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta.

3.3.3.1 Rikosoikeudellinen vastuu

Rikosoikeudellisesti tilintarkastajan mahdollinen vastuu tarkastusasiakkaan virheellisestä tilinpäätöksestä perustuu lähinnä tilintarkastuslakiin ja rikoslakiin. Tilintarkastuslain 9 luvun 52 §:ssä säädetään tilintarkastusrikkomuksesta, joka määritellään seuraavasti:

Tilintarkastaja syyllistyy tilintarkastusrikkomukseen, jos hän

- tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta rikkoo tilintarkastuslain 15 §:n säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta tai
- suorittaessaan laissa tai asetuksessa tilintarkastajan tehtäväksi säädettyä muuta kuin lakisääteistä tilintarkastusta

antaa lausunnossaan tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta väärän tai harhaanjohtavan tiedon.

Säännös tilintarkastusrikkomuksesta lisättiin tilintarkastuslakiin vasta vuoden 2007 lakimuutoksen yhteydessä. Samassa yhteydessä tilintarkastusrikosta koskeva pykälä siirrettiin rikoslakiin. Rikoslain 30 luvun 10a §:n mukaan tilintarkastaja syyllistyy tilintarkastusrikokseen, jos tilintarkastuskertomusta koskevan TTL 15 §:n rikkominen ei ole vähäinen ja jollei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Tilintarkastusrikokseen tilintarkastaja saattaa syyllistyä esimerkiksi antamalla väärän kertomuksen (lausumalla tilinpäätöksen antavan oikean ja riittävän kuvan yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, vaikka tilinpäätöksestä puuttuu olennainen lisätieto, jota tilintarkastaja ei myöskään raportoi lausunnossaan) tai jättämällä kertomuksen kokonaan antamatta (Riistama 1999, 421). Tilintarkastusrikkomuksesta tuomitaan sakkoa, ellei muualla laissa ole säädetty ankarampaa rangaistusta (TTL 9 luku 52 §). Tilintarkastusrikoksesta seuraamuksena voi olla sakon lisäksi rangaistuksena myös enintään kaksi vuotta vankeutta. (RL 30 luku 10a §)

Tilintarkastaja voi joutua vastuuseen myös salassapitovelvollisuuden rikkomisesta. Tilintarkastuslain 4 luvun 26 §:ssä on säädetty, mitä salassapitovelvollisuudella tarkoitetaan ja rikoslaissa puolestaan, mitä salassapitovelvollisuuden rikkomisesta seuraa. Tilintarkastuslain 4 luvun 26 §:n vastainen toiminta tuomitaan joko rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n perusteella salassapitorikokseksi tai – rikkomukseksi tai rikoslain 30 luvun 5 tai 6 §:n perusteella yrityssalaisuuden rikkomiseksi tai yrityssalaisuuden väärinkäyttöksi.

Tilintarkastaja syyllistyy salassapitorikokseen, jos hän toimii tilintarkastuslaissa määritellyn salassapitovelvollisuuden vastaisesti ja jos hän paljastaa salassa pidettävän seikan, josta hän on asemassaan, toimessaan tai tehtävää suorittaessaan saanut tiedon tai käyttää tällaista salaisuutta omaksi tai toisen hyödyksi. Salassapitorikoksesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Säännös ei edellytä, että rikoksen takana on taloudellisen hyödyn tavoittelu, vaan sen perusteella jo pelkästään salaisen tiedon paljastaminen on rangaistavaa. (RL 38 luku 1 §)

Yrityssalaisuuden rikkominen edellyttää rikoslain 30 luvun 5 §:n perusteella puolestaan sitä, että taustalla on joko taloudellisen hyödyn tavoittelu itselle tai toiselle tai toisen oikeudeton

vahingoittaminen. Jos tilintarkastaja tavoittelee jompaakumpaa päämäärää ja ilmaisee tietoonsa tulleen toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tai oikeudettomasti käyttää tällaista yrityssalaisuutta, hänet on tuomittava yrityssalaisuuden rikkomisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. (RL 30 luku 5 §)

3.3.3.2 Vahingonkorvausvastuu

Jos tilintarkastaja aiheuttaa lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan vahinkoa, joko tahallisesti tai huolimattomuudesta, tarkastettavalle yhteisölle tai säätiölle, tilintarkastajalle aiheutuu tilintarkastuslain 9 luvun 51 §:n perusteella vahingonkorvausvastuu. Hän on vahingonkorvausvelvollinen myös vahingosta, jonka hän on aiheuttanut yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai jäsenelle tai muulle henkilölle toimimalla vastoin tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia, yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu voi käytännössä syntyä vasta sen jälkeen, kun hän on antanut lausunnon tilintarkastuskertomuksessa. Vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää syy-yhteyttä virheellisesti tai puutteellisesti laaditun tilintarkastuskertomuksen ja syntyneen vahingon välillä. Tilintarkastaja voidaan velvoittaa korvausvastuuseen vain siihen määrään, josta alkuperäinen vahinko olisi kasvanut, koska tilintarkastaja ei ole raportoinut asiasta tilintarkastuskertomuksessa. (Koskinen 1999, 311)⁵

Joissain maissa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta on rajoitettu, mutta Suomessa ei ole vielä koettu tarvetta määritellä korvaussummalle ylärajaa (Riistama 2007a, 34) Vuonna 2006 valmistuneessa KTM:n selvityksessä ehdotetaan, että tilintarkastuslakia pitäisi uudistaa myös vahingonkorvausvastuun osalta siten, että tilintarkastajan tuottamuksen suuruus arvioitaisiin tilintarkastusstandardien noudattamisen valossa. Ehdotuksen taustalla on ajatus siitä, että jos tilintarkastajan voidaan osoittaa noudattaneen kyseenomaisessa tapauksessa tilintarkastusstandardeja, niin häntä ei voida tuomita vastuuseen, vaikka tilintarkastuksen kohteena oleva tilinpäätös olisikin myöhemmin havaittu virheelliseksi tai puutteelliseksi. (Riistama 2007a, 35) Tämä näkemys tukee aiemmin tässä tutkimuksessa esitettyä

⁵ Korkein oikeus on ottanut kantaa syy-yhteyteen mm. KKO 1997:188 ja KKO 1997:103.

kohtuullisen varmuuden käsitettä, jossa tunnustetaan, ettei huolellisellakaan tilintarkastuksella voida saavuttaa täydellistä varmuutta tilinpäätöksen oikeellisuudesta.

3.3.3.3 Kurinpidollinen vastuu

Tilintarkastajan kurinpidollisesta vastuusta säädetään tilintarkastuslain 9 luvun 49 §:ssä. Pykälän mukaan Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tai kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan on annettava tilintarkastajalle varoitus, jos tämä on

- huolimattomuudesta tai varomattomuudesta menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti;
- rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana; tai
- perusteettomasti menetellyt tavalla, joka on muutoin omiaan alentamaan tilintarkastajien ammatillista luotettavuutta tai arvoa.

Jos edellä tarkoitettuun menettelyyn liittyy lieventäviä seikkoja, tilintarkastajalle tulee antaa huomautus. Varoitus ja huomautus merkitään TTL 6 luvun 37 §:ssä määriteltyyn tilintarkastajarekisteriin, jossa varoitus näkyy kuusi vuotta ja huomautus kolme (Riistama 2007a, 33).⁶

On myös mahdollista, että tilintarkastaja toimii niin epäammattimaisesti, että hänen hyväksymisensä tilintarkastajaksi joudutaan peruuttamaan. TTL 9 luvun 50 §:n mukaan peruuttaminen voi tapahtua vain valtion tilintarkastuslautakunnan päätöksellä ja se voi olla lopullinen tai määräaikainen. Hyväksymisen peruuttaminen tulee kyseeseen, jos tilintarkastaja

- on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta toiminut tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti
- on annetusta varoituksesta huolimatta toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana tai
- ei ole enää ammattitaitoinen tai ei täytä muita hyväksymisen edellytyksiä.

⁶ Töölön Matkatoimiston tilintarkastajat saivat hyvän tilintarkastustavan vastaisesta toiminnastaan varoituksen Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnalta. (TILA 2006)

3.4 Väärinkäytökset ja tilintarkastajan vastuu Ruotsissa

Ruotsissa tilintarkastajan tehtäviä säätelee samantyyppinen sääntely kuin Suomessakin. Tilintarkastajia edustaa FAR – järjestö, *Föreningen Auktoriserade Revisor*, joka on vastaavanlainen yhdistys kuin Suomen KHT-yhdistys. FAR antaa jäsenilleen, eli hyväksytyille tilintarkastajille, suosituksia, eettisiä ohjeita ja lausuntoja, joita jäsenten on noudatettava. Nämä ohjeistukset toimivat yhdessä lainsäädännön kanssa pohjana hyvälle tilintarkastustavalle.

Tilintarkastajan tehtäviä säätelevästä lainsäädännöstä tärkeimpinä mainittakoon tilintarkastajalaki (Revisorslag 2001:883) ja osakeyhtiölaki (Aktiebolagslagen 2005:551). Vuonna 2007 uudistettu osakeyhtiölaki määrittelee tilintarkastajien perustehtäviä, kuten yhtiön tilivuoden kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastuksen, sekä sisältää pykälä mm. raportoinnista ja salassapitovelvollisuudesta. Tilintarkastajalaki puolestaan sisältää yleiset säännökset mm. tilintarkastajien hyväksymisestä ja valvonnasta, rekisteröinnistä ja hyväksymisen voimassaoloajasta.

Seuraavaksi selvitetään tilintarkastajan velvollisuutta huomioida tilintarkastuksessaan väärinkäytökset ja talousrikokset sekä Ruotsin osakeyhtiölain mukaan että FAR:in antamien ohjeiden mukaan.

3.4.1 Ruotsin osakeyhtiölaki

Osakeyhtiölaissa säädetään tilintarkastajien tehtävän kuvausten ja raportoinnin lisäksi mm. tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta. Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus Ruotsissa on samankaltainen kuin Suomessa. Ruotsin osakeyhtiölain 9 luvun 41 §:n mukaan tilintarkastaja ei saa antaa osakkeenomistajalle tai muulle ulkopuoliselle luvattomasti tietoja sellaisesta yhtiön asiasta, josta tilintarkastaja saa tiedon suorittaessaan tilintarkastustehtävänsä ja josta voi olla haittaa yhtiölle. Sama on todettu myös Ruotsin tilintarkastajalain 26 §:ssa.

Kuten Suomessakin, Ruotsin lainsäädännössä tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta on säädetty poikkeuksia. Ruotsissa poikkeukset on kuitenkin viety pidemmälle kuin Suomessa,

koska Ruotsissa tilintarkastajalla on velvollisuus raportoida viranomaiselle mahdollisista talousrikosepäilyistä. Raportointivelvollisuus lisättiin Ruotsin osakeyhtiölakiin lakimuutoksen yhteydessä vuonna 1999. Osakeyhtiölaissa on lueteltu ne talousrikostyytit, joita raportointivelvollisuus koskee. SABL 9 luvun 42 §:n mukaan talousrikoksiksi ovat määritellyt mm. petokset, rahanpesu, verorikokset, velallisen rikokset sekä kirjanpitorikokset. Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastajan lainmukaisia toimenpiteitä, jos hän epäilee tarkastettavaa yritystä talousrikoksesta.

Mikäli tilintarkastaja epäilee, että yhtiön hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja on syyllistynyt rikokseen organisaation puitteissa, on hänen viipymättä ilmoitettava havainnoistaan hallitukselle. Mikäli voidaan olettaa, ettei hallitus ryhdy ilmoituksen johdosta minkäänlaisiin vahinkoa ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin tai jos ilmoitus tuntuu muuten jostain syystä merkityksettömältä, tilintarkastajan ei tarvitse raportoida havainnoistaan hallitukselle. (SABL 9 luku 43 §)

SABL 9 luvun 44 §:n mukaan tilintarkastajan on viimeistään neljän viikon kuluttua luovuttava toimeksiannosta ja tehtävä selonteko rikosepäilystään syyttäjäviranomaiselle. Jos epäilty rikos on vähäinen, jos epäilystä rikoksesta on jo ilmoitettu poliisille tai syyttäjälle tai jos epäillyn rikoksen taloudellinen vaikutus on jo korvattu ja muu toiminnan vaikutus on eliminoitu, tilintarkastajalla ei ole velvollisuutta raportoida rikosepäilyistään. Jälkimmäinen ehto tarkoittaa sitä, että yrityksen taloudellinen asema on palautettu takaisin siihen tilanteeseen, mikä vallitsi ennen talousrikokseen ryhtymistä (Larsson 2005, 56).

Raportointivelvollisuus viranomaiselle ei tarkoita sitä, että tilintarkastajan pitäisi aktiivisesti alkaa etsimään talousrikoksia suorittaessaan tarkastustyötään. Laki tähtää ennemminkin passiiviseen velvollisuuteen, jolla tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja huomioi tarkastustyössään talousrikosten mahdollisuuden. (Larsson 2005, 56)

3.4.2 FAR:in ohjeet

FAR:in vuonna 2008 antaman lausunnon (RevU 4) mukaan tilintarkastajan on tilintarkastusta tehdessään noudatettava Ruotsin osakeyhtiölain 9 luvun pykälä 42 - 44. Lausunnossa on kuvattu tilintarkastajan raportointivelvollisuuteen liittyvää lakitekstiä ja havainnollistettu lakia esimerkein.

Tilintarkastajan tulee siis osakeyhtiölain mukaan ilmoittaa viranomaisille, jos hän epäilee, että yrityksen johto tai hallituksen jäsen on syyllistynyt talousrikokseen. Aikaisemmin tilintarkastaja ei salassapitovelvollisuutensa vuoksi voinut julkistaa epäilyjään, vaan hänen ainoat raportointimahdollisuudet olivat tilintarkastuskertomus ja suorat huomautukset hallitukselle ja toimitusjohtajalle. (FAR 2008, 765)

Se, mitä tarkoitetaan tilintarkastajan ”epäilemisellä”, jää sekä osakeyhtiölaissa että lakiesityksessä epäselväksi. Lakiesityksessä viitataan lähinnä vain konkurssilaissa säädettyyn konkurssin edunvalvojan ilmoittamisvelvollisuuteen. Sen tarkemmin ”epäilemistä” ei selvitetä. Epäilemisen voidaan kuitenkin ajatella perustuvan tilintarkastajan itsensä tai hänen kollegan havaitsemiin seikkoihin tilintarkastusta tai konsultointitoimeksiantoa suoritettaessa. (FAR 2008, 766)

Mitä tilintarkastajan raportointivelvollisuuteen tulee, tilintarkastajalle voi sattua kahdentyyppisiä erehdyksiä: hän saattaa joko raportoida sellaisesta rikosepäilystä, joka myöhemmin osoittautuu aiheettomaksi tai luopua sellaisen asian ilmoittamisesta, joka myöhemmin osoittautuu hallituksen jäsenen tai toimitusjohtajan aiheuttamaksi rikokseksi. Jos tilintarkastajan ilmoittama rikosepäily aiheuttaa yhtiölle tai jollekin muulle taholle vahinkoa, on tilintarkastaja vahingonkorvausvelvollinen siinä määrin, miten hän on antanut yrityksestä virheellisiä tietoja viranomaiselle (FAR 2008, 767-768). Tämä velvollisuus ei kuitenkaan koske sellaisia virheitä, mitkä johtuvat tilintarkastajan puutteellisesta rikosoikeudellisesta osaamisesta (Larsson 2005, 57).

Tilintarkastaja voi joutua korvausvelvolliseksi myös, jos hän jättää raportoimatta hallitukselle talousrikosepäilyistään. Vahingonkorvausvelvollisuutta ei puolestaan aiheuta se, että

tilintarkastaja ilmoittaa hallintoelimelle epäilyistään, mutta ei sen jälkeen raportoi asiasta viranomaiselle. Viranomaiselle ilmoittamatta jättäminen saattaa kuitenkin johtaa sanktioihin, joita tilintarkastuslautakunta (*Revisorsnämnden*) voi määrätä tilintarkastajalle. Sanktiot saattavat merkitä tilintarkastajalle huomautusta, varoitusta tai jopa FAR:in myöntämisen auktorisoinnin hylkäämistä (Larsson 2005, 57).

3.5 Tilintarkastuksen uskottavuus

Tilintarkastuksen uskottavuus perustuu kolmeen tukipilariin: luottamukseen tilintarkastusinstituutiota kohtaan, tilintarkastajien ammattitaitoon ja riippumattomuuteen. Uskottavuuden edellytyksenä on, että yrityksen tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjät pystyvät luottamaan siihen, että tilintarkastajat ovat ammattitaitoisia arvioimaan yrityksen tilinpäätösinformaation oikeellisuutta ja raportoimaan tarkastuksissa tehdyt havainnot ja johtopäätökset asianmukaisesti. (Lohi 2004, 10) Tilintarkastajan yhteiskunnallista roolia tutkitaan tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta tässä kappaleessa keskitytään tarkastelemaan tilintarkastusta säätelevää hyvää kirjanpitoa sekä tilintarkastajien ammattitaitovaatimuksia ja riippumattomuutta.

3.5.1 Hyvä tilintarkastustapa

Hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja toimii tilintarkastustehtävässä huolellisen ammattihenkilön yleisesti noudattaman tilintarkastuskäytännön mukaisesti (HE 295/1993). Hyvän tilintarkastustavan velvoittavuudesta säädetään tilintarkastuslain 4 luvun 22 §:ssä. Käsitettä ei ole laissa sen tarkemmin määritelty, vaan sen sisältö määrittyy pitkälti ammatissa toimivien tilintarkastajien ja heidän ammatillisten yhteenliittymiensä kautta. (KHT 2008a, 5)

Tilintarkastuslain 3 luvun 13 §:ssä säädetään, että tilintarkastuksessa on noudatettava kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Itse tilintarkastuslain ja muiden lakien jälkeen tärkeimmät hyvää tilintarkastustapaa muovaavat ohjeet löytynevätkin juuri kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista.

Hyvän tilintarkastustavan määrittymiseen vaikuttavat myös muut tekijät, joita vastaan tilintarkastajat voivat peilata oman tarkastustyönsä laatua ja ”oikeellisuutta”. Vanhan tilintarkastuslain lakiperusteluissa (HE 295/1993) todetaan hyvän tilintarkastustavan muodostuvan KHT-yhdistyksen suositusten ja standardeiden lisäksi myös tuomioistuinten päätöksistä, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan ja Valtion tilintarkastuslautakunnan ratkaisuksista, ohjeista ja lausunnoista sekä tilintarkastusalan ammattikirjallisuudessa käsitellyistä näkemyksistä.

3.5.2 Ammattitaito

Tilintarkastajan ammattimainen toiminta on jo itsessään hyvää tilintarkastustapaa. KHT-yhdistyksen eettiset ohjeet velvoittavat tilintarkastajia noudattamaan tilintarkastusta koskevia lakeja ja määräyksiä sekä lisäksi välttämään toimintaa, joka voisi heikentää koko ammattikunnan mainetta. Lisäksi laissa vielä tarkennetaan, mitä ammatillisia periaatteita tilintarkastajan odotetaan noudattavan. Tilintarkastuslain 4 luvun 20 §:ssä säädetään, että tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastukseen liittyvät tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti. Tilintarkastajalla nähdään siis olevan merkittävä yhteiskunnallinen rooli ja hänen odotetaan kunnioittavan yleistä etua. (HE 194/2006, 41)

Kuten aiemmin tutkimuksessa on jo todettu, tilintarkastuslaki sisältää nykyään vaatimuksen, että tilintarkastusta voi suorittaa vain sellainen luonnollinen henkilö tai yhteisö, jonka toimilupa on hyväksytty joko Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnassa tai Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnassa. Esimerkiksi KHT-tilintarkastajaksi voidaan hyväksyä henkilö, joka mm. ei ole toiminnallaan osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään, joka on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon, jolla on vähintään kolme vuotta kokemusta vaativista laskentatoimen ja tilintarkastuksen tehtävistä ja joka on suorittanut KHT-tilintarkastajan ammattitutkinnon. (TTL 1 luku 2 § sekä 6 luku 30 §) Koska tilintarkastajan edellytyksiin kuuluu kolmen vuoden työkokemusvaatimus, käytännössä tilintarkastajina toimii myös henkilöitä, joiden osalta työkokemusvaatimus ei täyty ja jotka eivät ole suorittaneet KHT-tutkintoa. Heitä kutsutaan lain näkökulmasta tilintarkastajan avustajiksi.

Sen lisäksi, että tilintarkastajana toimiminen edellyttää tietyn tasoista koulutusta ja kokemusta, TTL 4 luku 21 § ja KHT-yhdistyksen eettiset säännöt (luku 130) velvoittavat tilintarkastajaa myös ylläpitämään ja kehittämään ammattitaitoaan. Eettiset säännöt edellyttävät tilintarkastajan pitävän ammatilliset taidot ja osaamisen vaadittavalla tasolla, jotta asiakkaille voidaan tarjota pätevää palvelua. Tilintarkastajan odotetaan pitävän itsensä ajan tasalla ammattiin tai muuhun työhön liittyvien teknisten asioiden suhteen sekä ymmärtämään näiden kehitystä. Ammattitaidon kehittäminen puolestaan auttaa tilintarkastajaa suoriutumaan pätevästi ammatillisessa toimintaympäristössä. (KHT 2008a, 27)

3.5.3 Riippumattomuus

Tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjien on pystyttävä luottamaan siihen, että tilintarkastaja suorittaa tilintarkastuksen objektiivisesti (Saarikivi 1999, 48-49). Tilintarkastuksen oletetaan siten olevan riippumatonta. Saarikivi (1999, 46) määrittelee riippumattomuuden olevan vapautta sellaisista riippuvuussuhteista, joiden uskotaan vaikuttavan tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti. Tilintarkastuslaki pyrkii turvaamaan tämän vaatimuksen tilintarkastajan riippumattomuus – pykälällä. Lain 4 luvun 24 §:ssä säädetään, että tilintarkastajan on oltava riippumaton tilintarkastusta suorittaessaan ja järjestettävä toiminta riippumattomuuden turvaavalla tavalla.

Saarikivi (1999, 46-47) esittää riippuvuuden ilmenevän kahdessa muodossa: tosiasiallisena riippumattomuutena ja riippumattomuuden ulkoisena kuvana. Tosiasiallinen riippumattomuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja muodostaa käsityksensä itsenäisesti kiinnittäen huomiota kaikkiin tarkastuksen kannalta olennaisiin asioihin (mielen riippumattomuus). Riippumattomuuden ulkoinen kuva merkitsee puolestaan sitä, että tilintarkastaja toimii riippumattomasti myös ulkopuolisen tarkastelijan mielestä (näkyvä riippumattomuus). Tuokko (2004, 21)) onkin todennut, että tilintarkastajalla pitää olla uskallusta muodostaa oma näkemyksensä ilman, että hän suoraan hyväksyy kaiken esitetyn.

Lain mukaan tilintarkastajan on siis järjestettävä toimintansa kartoittamalla riippumattomuutta vaarantavat tekijät. Riippumattomuus vaarantuu ainakin jos 1) tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia tarkastettavassa yhteisössä tai säätiössä tai tilintarkastajalla on

muu kuin tavanomainen liikesuhde yhteisöön tai säätiöön, 2) tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, 3) tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa asiassa yhteisön tai säätiön puolesta tai sitä vastaan, 4) tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka kuuluu yhteisön tai säätiön johtoon tai joka on osallistunut toimeksiannon kohteena olevan asiaan yhteisön tai säätiön palveluksessa tai 5) tilintarkastajaa painostetaan. Riippumattomuutta vaarantavat tekijät ja toimenpiteet riippumattomuuden turvaamiseksi tulee kirjata toimeksiantoa koskeviin asiakirjoihin. (TTL 4 luku 24 §)

Ammattitaidon ohella tilintarkastajan riippumattomuus on olennainen osa hyvää tilintarkastustapaa (HE 295/1993) ja se vaikuttaa merkittävästi tilintarkastuksen uskottavuuteen. Tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjien luottamus objektiivisuuden täyttymiseen on ehdottoman tärkeää tilintarkastusinstituution uskottavuuden kannalta ja sen merkitys on korostunut entisestään 2000-luvulla. Enronin kirjanpitoskandaalin jälkeen, vuonna 2002 voimaan tullessa Sarbanes-Oxley-laissa vaatimus riippumattomuudesta on huomioitu luettelona tilintarkastajalta kielletyistä palveluista ja EU:n tilintarkastusdirektiivissä tilintarkastajalta edellytetään jopa ehdotonta riippuvuutta (Lohi 2004, 11). KHT-yhdistys (2008a, 50) on myös ohjeistanut riippumattomuudesta eettisissä ohjeissaan (luku 290), mutta niissä riippumattomuuden vaatimus ei ole ehdoton, vaan riippumattomuus tulee arvioida sen perusteella, mitä ulkopuolinen ei kohtuudella pitäisi hyväksyttävänä.

4 TILINTARKASTAJA TALOUSRIKOSTEN MAAILMASSA

4.1 Yleistä tilintarkastajan toimintaympäristöstä

Edellisessä luvussa esitetyn perusteella voidaan siis todeta, että tilintarkastajalla on velvollisuus huomioida talousrikosten mahdollisuus tilinpäätöksessä, mutta toisaalta tilintarkastajat pyrkivät vain kohtuulliseen varmuuteen tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Toisaalta eri sidosryhmien käsitykset tilintarkastajien vastuun ja velvollisuuksien laajuudesta talousrikoksiin liittyen voivat olla kuitenkin kovin erilaiset kuin mitä tilintarkastajat itse ajattelevat. Tätä tilintarkastuksen odotuskuilua käsitellään tarkemmin tässä luvussa sekä

lisäksi tarkastellaan tilintarkastajan roolia niin agenttiteoreettisesta kuin yhteiskunnallisestakin näkökulmasta.

4.1.1 Agenttiteoreettinen lähestymistapa

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan taloustieteellisesti perustella esimerkiksi agenttiteorian näkökulmasta. Lähtökohtana agenttisuhteelle on tilanne, kun yrityksen omistajat eivät itse osallistu yrityksen päivittäiseen toimintaan, vaan he ovat valtuuttaneet ihmisiä yrityksen johtoon ja hallitukseen suorittamaan heidän kannaltaan suotuisia liiketoimia. Usein käy kuitenkin niin, että johto tai hallitus (agentti) ei toimikaan omistajien (päämies) etujen mukaisesti, sillä myös johdolla on taipumus tavoitella omaa etuaan (Jensen & Meckling 1976). Päämies ei enää pysty luottamaan siihen, että agentti toimii hyväksyttävällä tavalla hänen hyväkseen. Osapuolten välinen tiedon epäsymmetria aiheuttaa myös sen, että päämiehen on vaikea arvioida, mitkä agentin tekemät päätökset ovat hyödyllisiä hänen kannaltaan, ts. mitkä hallituksen toimet kasvattavat omistajan tekemän sijoituksen arvoa. (KTM 2006, 16)

Johdon toimiminen omistajien etujen vastaisesti aiheuttaa intressiristiriitatilanteen, josta aiheutuu yritykselle kuluja. Näitä kuluja kutsutaan agenttikustannuksiksi. Jensen ja Meckling (1976) luokittelevat agenttikustannukset: 1) valvontakustannuksiin, 2) sitouttamiskustannuksiin ja 3) jäännöskustannuksiin. Valvontakustannuksia aiheutuu omistajille johdon toiminnan mittaamisesta ja arvioimisesta. Sitouttamiskustannukset johtuvat muun muassa yrityksen ja johtajien välisistä sopimuksista. Sitouttaminen saattaa aiheuttaa yritykselle kustannuksia, jos se rajoittaa johtoa ryhtymästä toimiin, jotka saattaisivat vahingoittaa omistajia. Jäännöskustannuksia syntyy, jos johdon päätökset eivät ole valvonnasta ja sitouttamisesta huolimatta optimaalisimpia omistajien edun kannalta.

Intressiristiriitoja ja niistä aiheutuvia agenttikustannuksia voidaan pienentää monella tavalla. Yksi keino on johdon osakeomistus, millä voidaan yhdistää johdon ja osakkeenomistajien tavoitteet. Tutkimuksissa on todettu, että johto, joka omistaa paljon osakkeita, työskentelee ahkerammin ja tekee parempia pitkän aikavälin päätöksiä kuin johto, jolla on suhteellisesti

pienempi osakeomistus. Myös lainsäädännöllä saatetaan pystyä pienentämään ristiriitoja. (KTM 2006, 17)

Omistajien on tärkeää pystyä tekemään johtopäätöksiä yrityksen hallintoelinten toimista ja saamaan yrityksestä luotettavaa ja objektiivista informaatiota. Tiedon luotettavuuden ja säännösten mukaisuuden vahvistamista varten tarvitaan yrityksen hallinnosta riippumaton taho, eli tilintarkastaja. Tilintarkastaja pystyy osakkeenomistajan puolesta valvomaan objektiivisesti, että yritys toimii oikealla tavalla ja että osakkeenomistajan sijoitus on hyvissä käsissä. (Saarikivi 1999, 38)

Agenttiteorian mukaan ulkopuolinen tilintarkastaja ei ole vain omistajien intressissä, vaan myös yrityksen johdon. Omistajille aiheutuu joka tapauksessa edellä mainittuja valvontakustannuksia, mitkä peritään johdon palkoista. Välttääkseen palkan alennuksen johdon on edullista järjestää ulkoinen tilintarkastus, jonka avulla valvonta toteutuu ja jonka järjestäminen on edullisempaa kuin agenttikustannusten maksaminen. (KTM 2006, 18)

Chow (1982) on tehnyt tutkimuksen siitä, mitkä tekijät lainsäädännön lisäksi vaikuttavat tilintarkastajan vapaaehtoiseen kysyntään. Tutkimuksen aineistona hän on käyttänyt materiaalia Yhdysvalloista vuodelta 1926, jolloin lainsäädännössä ei vielä säädetty pakollisesta tilintarkastusvelvollisuudesta. Empiirisen tarkastelun perusteella Chow esittää johtopäätöksen, että agenttikustannukset vaikuttavat merkittävästi yrityksen halukkuuteen palkata tilintarkastaja. Lisäksi hän toteaa, että agenttikustannusten olemassaolo voi jopa vähentää lakisääteisiä vaatimuksia tilintarkastajan valintaan liittyen.

4.1.2 Yhteiskunnallinen lähestymistapa

Perinteisesti tilintarkastaja on nähty yhtiön omistajien edustajana, mutta on huomioitava, että tilintarkastajan työstä ovat kiinnostuneet omistajien lisäksi myös muut eri sidosryhmät. Näitä sidosryhmiä ovat esimerkiksi rahoittajat, työntekijät, tavaroiden ja palveluiden toimittajat, yhtiön asiakkaat sekä valtio ja kunnat (Riistama 1999, 24). Tilintarkastuksen tehtävänä on tuottaa näille sidosryhmille sellaista informaatiota, jota sidosryhmät itse eivät pysty luotettavasti hankkimaan. Riistama (1999, 23) määrittelee, että tilintarkastajien työn

tavoitteet ja sisältö määräytyvät ikään kuin tilintarkastajien ja tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjien jatkuvan vuoropuhelun tuloksena.

Tilintarkastuksen aiheuttama kustannus on helposti määriteltävissä, mutta tilintarkastuksen tuottamaa yhteiskunnallista hyötyä on vaikea mitata. Hyöty on kuitenkin ilmeinen esimerkiksi arvopaperimarkkinoilla. Ilman luottamusta niihin tietoihin, joita pörssiyhtiöt antavat toiminnastaan sijoittajille ja muille arvopaperimarkkinoilla toimiville, olisi vaikeaa uskoa, että arvopapereiden kaupankäynti olisi ylipäätään mahdollista. Yhteiskunnan toimijoiden, erityisesti talouselämän toimijoiden, on pystyttävä luottamaan siihen, että muut markkinoilla toimivat antavat toiminnastaan lainmukaista informaatiota. Markkinoiden luottamusta lisää tilintarkastus, jonka tarkoituksena on tarkastaa annetun taloudellisen informaation oikeellisuus ja sitä kautta vertailukelpoisuus. (Riistama 2005, 84)

Tilintarkastaja toimii myös valtion etujen mukaisesti varmistamalla tilinpäätöstietojen oikeellisuuden ja osallistumalla asiantuntijana lainsäädäntötyöhön. Riistama (2007b, 13-14) pohtii, voisiko tilintarkastuksen tulevaisuudessa siirtää jopa julkisen vallan tehtäväksi, esimerkiksi verohallinnon tai valtion tarkastusviraston tehtäväksi. Hänen mielestään sen toteuttaminen voisi lisätä suuren yleisön luottamusta tilintarkastusta kohtaan, mutta toisaalta hän näkee esimerkiksi verohallinnon intressit ristiriitaisiksi pääomamarkkinoiden tilinpäätösinformaatiolle asettamien vaatimusten kanssa.

Yleisesti ottaen, tilintarkastusta ei kuitenkaan mielletä viranomaistehtäväksi vaan luottamustehtäväksi. Suomessa on katsottu, että esimerkiksi Ruotsin kaltainen raportointivelvollisuus viranomaiselle muuttaisi tilintarkastajan roolia merkittävästi. Jos tilintarkastajan olisi raportoitava rikosepäilyistä suoraan viranomaiselle, yritysjohdon luottamus tilintarkastajaa kohtaan heikkenisi, mikä puolestaan vaikeuttaisi tilintarkastajan tiedonsaantia. (KTM 2006, 29)

Suomalaisten kritiikki viranomaistehtävien lisäämiseksi on sinänsä mielenkiintoista, koska myös Ruotsissa osakeyhtiölain muutos vuonna 1999 aiheutti vastaavanlaisen reaktion. Larssonin (2005, 58) mukaan, monet tilintarkastajat kokevat, että laajentunut raportointivelvollisuus tekee heistä valtion agentteja, jopa poliiseja. Raportointivelvollisuus

talousrikosepäilyistä ei heidän mielestään sovi tilintarkastajien toimenkuvaan, ja monet epäilevät omia kykyjään hallita tilintarkastustehtävän lisäksi myös rikosoikeudelliset aspektit.

Negatiivisen kritiikin lisäksi lakimuutos on kuitenkin aiheuttanut myös positiivisia vaikutuksia. Larsson (2005, 63) havaitsi kyselytutkimuksessaan, että vain harva tilintarkastaja on kokenut lakimuutoksen myötä saavansa tilintarkastusasiakkaaltaan vähemmän tietoja kuin aikaisemmin ja että asiakkaiden luottamus tilintarkastajaa kohtaan on säilynyt lähes ennallaan.

4.2 Tilintarkastus ja rikostorjunta

Tilintarkastuksen historian alkuvaiheissa tilintarkastuksen tärkeimmäksi tavoitteeksi määriteltiin petosten paljastaminen. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa 1800-luvun lopussa petosten paljastamisen merkitys korostui, kun osakeyhtiöiden johtajia ja työntekijöitä jäi kiinni laittomasta toiminnasta. Tilintarkastuksen toissijaisena tavoitteena oli teknisten virheiden paljastaminen ja kolmannella sijalla oli periaatteellisten virheiden paljastaminen. (Horsmanheimo 1998, 11)

Nykyään tilintarkastajan mahdollisuus havaita talousrikoksia nähdään ennemminkin osana tilintarkastuksen odotuskulua, eli tilintarkastajat eivät itse usko mahdollisuuksiinsa havaita talousrikoksia, kun taas ns. suuri yleisö odottaa tilintarkastajilta enemmän (Sikka ym. 1998; Humphrey ym. 1993). Suomen tilintarkastuslaki tai kansainväliset tilintarkastusstandardit eivät määrittele tilintarkastuksen tavoitteeksi talousrikosten paljastamista. ISA 240- standardi velvoittaa tilintarkastajan kyllä huomioimaan petosten ja virheiden mahdollisuuden tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä, mutta aktiivista talousrikosten etsimistä tilintarkastajalta ei odoteta.

Tilintarkastajan roolia talousrikosten ehkäisijänä ja havaitsijana on Suomessa pohdittu paljon. Vuonna 1995 Harmaan talouden selvitystyöryhmä ehdotti loppuraportissaan, että tilintarkastajan pitäisi raportoida tilintarkastuskertomuksessa, jos tarkastettava yritys ei ole maksanut verojaan. Tämän jälkeen KTM:n tilintarkastajien raportointityöryhmä sai tehtäväkseen selvittää, mikä oli tilintarkastajien raportointivelvollisuus viranomaisiin nähden

ja vastasiko tilintarkastajan raportointivelvollisuus tilintarkastukseen kohdistuvia odotuksia. Työryhmä pyysi VALA:lta lausuntoa siitä, tulisiko tilintarkastajan tehtäviin lisätä velvollisuus raportoida tarkastettavan yrityksen verojen maksun oikeellisuudesta. VALA kuitenkin yhtyi tilintarkastajien näkemykseen siitä, että verojen tarkastaminen ei sovi tilintarkastajan lakiin perustuvaksi velvollisuudeksi. (Kosonen 2005, 211) Näin ollen KTM:n työryhmä lausui mietinnössään (KTM 1998, 68-71), että tilintarkastuskertomusta ja muuta raportointia koskeva normisto oli kattava, eikä viranomaisraportoinnin vaatimukselle nähty tarvetta.

KTM:n selvitystyöryhmän toimeksiantoon kuului myös kansainvälisen vertailun tekeminen raportointivelvollisuuden laajuudesta. Horsmanheimo tekikin aiheesta selvityksen ja havaitsi, että tilintarkastajan on useissa maissa raportoitava tilintarkastuskertomuksessa mahdollisesti havaituista petoksista. Kuitenkaan missään maassa tilintarkastajan tehtäväksi ei ole säädetty petosten ja laittomuuksien ennalta ehkäisemisestä, vaan se on aina yhteisön johdon vastuulla. Horsmanheimo mainitseekin, että petosten paljastamisen sijaan lakisääteisen tilintarkastajan tärkein tehtävä lienee tulevaisuudessakin se, että hän lausuu siitä, antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot. (Horsmanheimo 1998)

Vaikka tilintarkastajaa ei halutakaan Suomessa nähdä viranomaisagenttina, lienee tilintarkastajalla kuitenkin jonkinasteinen mahdollisuus talousrikosten ennalta ehkäisemiseen. Valtionsyyttäjä Pekka Koposen (2005, 19) mukaan tehokkaalla, ammattitaitoisella ja hyvin hoidetulla tilintarkastuksella voi olla merkittäväkin rooli taloudellisen rikollisuuden torjunnassa. Roolin merkitys ei ole kuitenkaan tilastollisesti todennettavissa ja sen arvioiminenkin on erittäin vaikeaa. Voidaan kuitenkin todeta, että tilintarkastajien mahdollisuus ehkäistä talousrikoksia edellyttää tilintarkastajalta riittävää ammattitaitoa ja vahvaa osaamista kirjanpitolaista sekä hyvästä tilintarkastustavasta. (Koponen 2005, 20)

Poliisiammattikorkeakoulussa toteutettiin vuonna 2001 kyselytutkimus, jonka tarkoituksena oli mm. selvittää, mille toimijoille talousrikosten valvonta ja torjunta ensisijaisesti mielletään. Tutkimuksessa talousjohtajat kokivat asian niin, että suurin vastuu talousrikosten torjunnasta kuuluisi lainsäätäjälle. Talousjohtajien mielestä yritykset itse olisivat torjunnasta vastuussa heti lainsäätäjän jälkeen, mutta jo kolmanneksi tärkeimmäksi vastuunkantajaksi he nimesivät tilintarkastajat. Lisäksi tilintarkastajien velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan rikoksista olisi

heidän mukaansa hyvä keino vähentää talousrikollisuutta. Tilintarkastajien rooli talousrikostorjunnassa nähtiin siis hyvinkin merkittävänä. (Alvesalo 2004)

Tilintarkastajien roolin vaikutusta voidaan arvioida myös jo tapahtuneiden rikosten osalta. Esimerkiksi Ruotsin talousrikosasioihin erikoistunut viranomaisen, Ekobrottsmyndigheten, seuraa, kuinka paljon tilintarkastajat tekevät ilmoituksia talousrikoksista. Vuonna 2005 viranomaisessa rekisteröitiin yhteensä 229 tilintarkastajien tekemää rikosilmoitusta, vuonna 2004 yhteensä 101 ilmoitusta ja vuonna 2003 yhteensä 41 ilmoitusta (EBM 2006; Larsson 2005, 63). Ilmoitusten määrä ja sen kasvu osoittavat, että tilintarkastuksellakin voi olla vaikutusta talousrikosten havaitsemiseen, vaikkakin on todettava, etteivät kaikki rikosilmoitukset etene varsinaiseen rikostuomioon.

Tilintarkastaja voi joutua toimimaan rikosasiassa myös todistajana, jos tilintarkastusasiakasta epäillä rikoksesta. Tällöin tilintarkastajaan pätevät normaalit todistajan velvollisuudet ja oikeudet sekä esitutkinnassa että oikeudessa kuultaessa. Tilintarkastaja ei saa salata mitään olennaisia seikkoja eikä myöskään saa jättää kertomatta havaintojaan ja tietojaan yrityksen edustajien menettelystä. Mikäli tilintarkastajan tulisi kertoa tilintarkastusasiakkaan liikesalaisuuksista, aiheeseen liittyvät asiakirjat voitaisiin julkistaa salaisiksi. Tilintarkastajalla on todistajana oikeus kieltäytyä vastaamasta, mikäli todistelun kohteena olevan menettelyn voidaan epäillä olevan osittain myös tilintarkastajan vastuulla ja jos johonkin kysymykseen vastaaminen saattaa tilintarkastajan itsensä syytteen vaaraan. (Koponen 2005, 21)

4.3 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Tilintarkastajan tehtävänä on antaa riippumattomana asiantuntijana lausunto siitä, ovatko tilinpäätöksessä esitetyt tiedot oikeita ja riittäviä kuvaamaan yrityksen tulosta ja tilinpäätöspäivän mukaista taloudellista asemaa. Tilintarkastajan vastuu ja velvollisuudet on tässä tutkimuksessa esitetyllä tavalla kuvattu tarkoin mm. tilintarkastuslaissa ja tilintarkastusstandardeissa. On kuitenkin selvää, etteivät kaikki yrityksen sidosryhmien edustajat tai ns. suuri yleisö voi olla tietoisia yksityiskohtaisista tilintarkastajan tehtävistä. Kullakin tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjällä on oma näkemyksensä tilintarkastuksesta

ja odotukset tilintarkastuksen suhteen voivat olla eri tasolla kuin mitä tilintarkastajat itse kokevat. Tämä käsitetään tilintarkastuksen odotuskuiluna.

Tilintarkastuksen odotuskuilu on ollut globaalisti olemassa jo yli sata vuotta (Humphrey ym. 1992, 139), mutta käsitteeksi se määriteltiin ensimmäisen kerran vuonna 1974. Liggio kuvaili odotuskuilun eroksi sen välillä, mitä tilintarkastaja itse odottaa omalta suoritustasoltaan ja mitä tilinpäätöksen hyväksikäyttäjät odottavat tilintarkastajalta (Porter 1993, 50). Kyse on siis siitä, että yrityksen sidosryhmät (esimerkiksi osakkeenomistajat ja luotonantajat) ja ns. suuri yleisö eivät välttämättä tiedä, mihin tehtäviin normaali lakisääteinen tilintarkastus rajoittuu.

Odotuskuilun syntymistä on pohdittu useassa tutkimuksessa (ks. esim. Troberg & Viitanen 1999) ja usein on tultu siihen johtopäätökseen, että syyllisiä odotuskuilun syntymiseen ovat sekä tilintarkastajat että suuri yleisö. Toisaalta on nimittäin todettu, että tilintarkastajat eivät kykene vastaamaan sidosryhmien muuttuviin odotuksiin, sillä odotusten täyttäminen usein saattaisi vaatia lisää vastuuta ja velvollisuuksia. Toisaalta taas sidosryhmät eivät välttämättä ymmärrä riittävän hyvin tilintarkastajan tehtäviä ja vastuuta, jolloin he saattavat asettaa odotukset tilintarkastuksen suhteen liian korkealle. (Viitanen 1995)

Monet asiantuntijat (mm. Lohi 2004, Damberg 1980, Saarinen 2005) ovat sitä mieltä, että odotuskuilu tilintarkastajien ja asiakkaiden välillä on liian suuri. Suuri yleisö kokee tilintarkastajan roolin kohtuuttoman suureksi tilintarkastajien kompetenssiin nähden. Tätä on kritisoinut mm. FAR:in vastuuhenkilö Margareta Damberg (1980, 11) todetessaan, että liian monet tahot, mukaan lukien yritysten edustajat, haluavat sisällyttää tilintarkastajan perustehtäviin velvollisuuden ehkäistä rikoksia organisaation sisällä. Hänen mielestään on epärealistista ajatella, että tilintarkastajat pystyisivät perustilintarkastuksen lisäksi hallitsemaan täysin myös rikosoikeudelliset aspektit sekä ylipäättänsä havaitsemaan rikoksia perustyönsä ohessa.

Vaikka odotuskuilua on mahdotonta poistaa kokonaan erilaisten, yksilöllisten odotusten johdosta, voidaan odotuskuilua kuitenkin pienentää. Koh ym. (1998, 150) mukaan odotuskuilua voitaisiin pienentää esimerkiksi laajennetulla tilintarkastuskertomuksella, joka antaisi tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjälle laajemman kuvan tilintarkastuksen

sisällöstä ja luonteesta ja näin ollen lisäksi tilinpäätöksen lukijan ymmärrystä tilintarkastuksesta. Tutkimuksissa on myös todettu, että mitä kouluttautuneempi tilinpäätöksen lukijakunta on, sitä pienempi tilintarkastuksen odotuskuilu on. Odotuskuilua voidaan pienentää lisäämällä tilinpäätöksen lukijakunnan tietämystä tilintarkastuksesta. (Koh ym. 1998, 150)

Porter (1993, 50) on tutkinut tilintarkastuksen odotuskuilua ja jakanut käsitteen tutkimustaan varten kahteen tekijään: kohtuullisuuskuiluun (reasonableness gap) ja suorituskuiluun (performance gap). Kohtuullisuuskuilulla tarkoitetaan eroa sen välillä, mitä yhteiskunta odottaa tilintarkastajien saavuttavan ja toisaalta mitä tilintarkastajilta voidaan kohtuullisesti odottaa. Suorituskuilu puolestaan kuvaa eroa sen välillä, mitä yhteiskunta voi tilintarkastajilta kohtuullisesti odottaa ja mitä tilintarkastajien voidaan mieltää tekevän. Tutkimuksessa suorituskuilu on vielä jaettu puutteelliseen säännöskuiluun (deficient standards) ja puutteelliseen suorituskuiluun (deficient performance). Ensimmäinen tarkoittaa sitä, että suuren yleisön mielestä tilintarkastaja on suorittanut tilintarkastuksen puutteellisesti lainsäädännön ja standardien valossa ja toinen taas sitä, että suuri yleisö pitää lainsäädäntöä ja standardeja puutteellisina.

Porter suoritti kyselytutkimuksensa Uudessa-Seelannissa siten, että hän lähetti 1700 kyselyä yrityksen eri sidosryhmien edustajille sekä tilintarkastajille. Vastaajien piti ottaa kantaa siihen, olivatko esitetyt tilintarkastajan tehtävät oikeita (lakisääteisiä) tilintarkastajien tehtäviä. Vastausten perusteella Porter päätteli, miten eri sidosryhmät ymmärtävät tilintarkastajan vastuun ja toimenkuvan. Johtopäätöksenä Porter totesi, että puolet odotuskuilusta johtuu puutteellisesta säännöskuilusta, 34 % kohtuullisuuskuilusta ja 16 % puutteellisesta suorituskuilusta. Puutteellinen säännöskuilu pitää sisällään yleisön odotuksia, jotka olisi syytä lisätä tilintarkastajien tehtäviin, esimerkiksi raportointi viranomaiselle epäilyistä yrityksen toiminnan jatkuvuudesta, yrityksen varojen väärinkäytöstä ja mahdollisista väärinkäytösepäilyistä. (Porter 1993)

Troberg & Viitanen (1999) ovat myös tutkineet odotuskuilun muodostumista käyttäen samanlaista mallia kuin Porter muutamia vuosia aikaisemmin. He toteuttivat tutkimuksen Suomessa lähettämällä kyselyn tilintarkastajan tehtävistä yrityksen eri sidosryhmille sekä

tilintarkastajille. Kysely lähetettiin 782 henkilölle, joista 237 vastasi. Trobergin & Viitasen tutkimuksessa puutteellisen suorituskuilun osuus odotuskuilun muodostumisessa oli noin 30 %, puutteellisen säännöskuilun osuus noin 30 % ja kohtuullisuuskuilun osuus noin 40 %. Myös Trobergin & Viitasen tutkimuksessa puutteellinen säännöskuilu muodostui pitkälti yleisön odotuksista liittyen tilintarkastajan velvollisuuksiin väärinkäytösten havaitsemisessa ja raportoimisessa.

5 TUTKIMUSMENETELMÄ JA – AINEISTO

5.1 Kyselytutkimus

Tämän tutkimuksen empiirinen osuus toteutettiin www-kyselytutkimuksena. Kyselytutkimus on yksi kvantitatiivisista tutkimusmenetelmistä ja sen tarkoituksena on kuvata tutkittavaa ilmiötä numeeristen suureiden avulla. Kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä sopii usein tutkimukseen, jossa pyritään kartoittamaan jonkun asian vallitseva tilanne. Vallitsevaan tilanteeseen johtaneita syitä on tosin vaikeaa kuvata numeerisesti ja niitä kannattaakin tarkastella kvalitatiivisesti, eli laadullisesti. Kvantitatiivisen tutkimuksen tuloksia pystytään usein havainnollistamaan taulukoiden tai kuvioiden avulla, ja niitä pyritään yleistämään tutkittuja havaintoyksiköitä laajempaan joukkoon tilastollisen päättelyn avulla. (Heikkilä 2008, 16)

Kyselytutkimuksella on lukuisia etuja esimerkiksi haastattelututkimukseen verrattuna. Kyselytutkimus on tehokas ja taloudellinen tapa kerätä vastauksia silloin, kun tutkittava kohderyhmä on suuri (Heikkilä 2008, 19). Erityisesti www-kyselyn eduiksi Heikkilä mainitsee nopean vastausten saannin sekä paremman vastausprosentin kuin postikyselyssä. Www-kyselyn etuna on myös se, että tulokset ovat helposti käsiteltävissä ja analysoitavissa tietokoneen avulla, sillä vastaukset tulevat jo valmiiksi sähköisessä muodossa. (mt, 20;70)

Kyselylomakkeiden kysymykset on syytä miettiä tarkkaan, sillä hyvin suunnitellut kysymykset mahdollistavat tulosten saamisen halutulla tavalla. Kysymykset voidaan helposti tulkita väärin, joten kysymykset eivät saisi olla moniselitteisiä eivätkä yleistäviä. Tutkija voi valita, minkälainen kysymystyyppi palvelee tutkimuksen tavoitetta sopivimmin. Hirsjärvi ym.

(2002, 185-187) luettelevat kolme mahdollista kysymystyyppiä: avoimet kysymykset, monivalintakysymykset sekä asteikkoihin perustuvat kysymykset. Esimerkiksi monivalintakysymysten osalta, tutkija tietää jo etukäteen minkä tyyppisiä vastauksia hän tulee saamaan. Monivalintakysymyksiin vastaaminen on myös nopeaa ja helppoa. (Heikkilä 2008, 50-51)

Kyselytutkimukseen liittyy kuitenkin myös heikkouksia. Tutkija ei voi saada varmuutta siitä, ovatko kyselyn vastaajat vastanneet rehellisesti ja huolellisesti. Toisaalta tutkijan voi olla vaikea myös tietää vastaajien osaamisesta tutkittavan aihealueen suhteen. Jos kohderyhmänä on joukko eritasoisia aihealueen osaajia, kysymysten muotoilu voi osoittautua hankalaksi varsinkin, kun mahdollisuus kysymysten lisätäsmennykseen puuttuu. Kyselytutkimuksen haittana pidetään usein myös suurta vastaamattomuutta. (Hirsjärvi ym. 2001, 182)

5.2 Kyselytutkimuksen tavoitteet

Kyselytutkimuksen ensisijaisena tavoitteena on saada selville, eroavatko tilintarkastajien ja eri sidosryhmien käsitykset tilintarkastajan tehtävistä toisistaan, eli onko olemassa tilintarkastuksen odotuskuilua ja jos on, niin minkä tyyppisiin tehtäviin se liittyy. Kyselyllä selvitetään toisaalta vastaajien tietämystä tilintarkastajan tehtävistä lain ja standardien nojalla, mutta toisaalta myös mielipidettä siitä, mitä tehtäviä tilintarkastajille pitäisi kuulua. Tilintarkastuksen odotuskuilua tutkitaan nimenomaan vastaajien lakiin ja standardeihin perustuvan tietämyksen pohjalta, ei mielipiteen pohjalta. Kyselytutkimuksen toisessa osiossa kartoitetaan tilintarkastajien ja eri sidosryhmien mielipiteitä tilintarkastajan roolista talousrikoksiin liittyen.

5.3 Kyselylomakkeen laadinta ja testaus

Koska kyselyn ensimmäisen osion tavoitteena oli testata vastaajien tietämystä tilintarkastajien tehtävistä, kyselyn alkuosaan valittiin kysymystyyppiä monivalintakysymykset. Kyselyn ensimmäisessä osiossa esitettiin 15 väittämää, joissa oli A- ja B-kohta. A-kohdassa vastaajan piti ottaa kantaa oman tietämyksensä perusteella siihen, onko väittämä tilintarkastajan tehtävä lain ja tilintarkastusstandardien perusteella. B-kohdassa vastaaja otti samaan väittämään

kantaa oman mielipiteensä perusteella, ts. pitäisikö väittämän vastaajan mielestä kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Vastausvaihtoehtoina vastaajalla oli *kyllä*- ja *ei*- vastausten lisäksi myös *en osaa sanoa*, sillä kyselyn kohderyhmä muodostui osaamistasoltaan niin erilaisista henkilöistä, että oletettavasti kohderyhmän joukossa oli sellaisia, jotka eivät osanneet ottaa väittämiin mitään kantaa.

Kyselyn ensimmäisessä osiossa esitetyt väittämät tilintarkastajan tehtävistä muotoiltiin samanmuotoisiksi kuin Trobergin & Viitasen (1999) tilintarkastuksen odotuskuilua käsittelevässä tutkimuksessa. Yksi kyselyn väittämistä valittiin jopa suoraan Trobergin & Viitasen tutkimuksesta. Väittämät sisälsivät toisaalta sellaisia tehtäviä, jotka kuuluvat tilintarkastajan tehtäviin vallitsevan lainsäädännön tai tilintarkastusstandardien perusteella, ja toisaalta sellaisia tehtäviä, joista ei määritellä laissa tai standardeissa ja jotka ovat ehkä hieman tulkinnallisiakin.

Kyselyn toisessa osiossa kysymystyypiksi valittiin asteikkoihin perustuvat kysymykset. Asteikkoihin perustuvat kysymykset sopivat hyvin tutkimukseen, jossa halutaan selvittää, kuinka vahvasti vastaaja on samaa tai eri mieltä esitetyn väittämän kanssa. Esitetyt 14 väittämää liittyivät tilintarkastajan rooliin talousrikosten ehkäisijänä ja havaitsijana. Vastaajaa pyydettiin arvioimaan 5-portaisen asteikon avulla, miten hän kokee tilintarkastajan roolin. Kyselyn lopussa vastaajalla oli vielä mahdollisuus kertoa kyselyn aikana heränneitä ajatuksia.

Ennen kyselyn lähettämistä varsinaiselle tutkimusjoukolle, kysymyksiä testattiin pienellä joukolla. Kahden henkilön avulla tarkastettiin www-kyselyn tekninen toimivuus ja ulkonäkö, sekä kolme henkilöä antoi arvokkaita kommentteja kyselyn sisällöstä. Testauksen jälkeen kyselyn muutamaa kysymystä tarkennettiin ja kolme kysymystä poistettiin kokonaan. Varsinkin kyselyn ensimmäisessä osiossa esitetyt väittämät tilintarkastajan tehtävistä oli toisaalta tärkeää saada mahdollisimman yksinkertaisiksi, mutta toisaalta myös mahdollisimman ymmärrettäviksi sellaisen vastaajan osalta, jolle tilintarkastajan tehtävät ovat vähän vieraampia.

5.4 Kyselytutkimuksen toteutus

Kyselytutkimus toteutettiin www-kyselynä ja se lähetettiin neljälle eri kohderyhmälle. Tutkimus suoritettiin otantatutkimuksena kaikkien kohderyhmien osalta, sillä monen ryhmän perusjoukko, eli populaatio, on kovin suuri ja vaikeasti tavoitettavissa.

Www-kysely lähetettiin seuraaville ryhmille:

KHT-tilintarkastajat

Tilintarkastajia valittiin tutkimukseen 150 henkilöä. Vastajat poimittiin satunnaisotoksella Keskukskauppakamarin sivuilta löytyvästä KHT-yhdistyksen jäsenluettelosta. Koska tutkimuksessa tarkastellaan tilintarkastuksen odotuskulua, jonka toisena osapuolena ovat tilintarkastajat, on ehdottoman tärkeää ottaa tilintarkastajat mukaan tutkimuksen yhdeksi kohderyhmäksi.

Talousjohtajat

Talousjohtajista valittiin tutkimukseen myös 150 henkilöä. Suurin osa talousjohtajista valittiin satunnaisesti Talouselämä 500 –listalta (Talouselämä 2007, 46-65) ja muutama talousjohtaja poimittiin tutkimukseen mukaan myös listan ulkopuolelta. Talousjohtajien nimet ja sähköpostiosoitteet löytyivät ko. yritysten internet-sivuilta. Talousjohtajien näkemykset ovat tutkimuksen kannalta sen vuoksi tärkeitä, koska he ovat ehkä läheisin intressitaho, joka on käytännön tilintarkastuksen kanssa tekemisissä.

Yrityslainapäätäjät

Tutkimusta varten saatiin tietoon 75 yrityslainapäätäjän nimet ja sähköpostiosoitteet. Otos perustuu OP-Pohjola Ryhmältä saatuihin tietoihin ja rahoituslaitosten, kuten Finnveran ja OP-Pohjola Ryhmän, nettisivuilta löytyviin tietoihin. Otoksen ei voida siis katsoa olevan satunnainen ja myös sen edustavuutta voidaan kritisoida. Yrityslainapäätäjät eivät välttämättä ole niinkään käytännön tilintarkastuksen kanssa suorassa kontaktissa, mutta heille on tärkeää,

että tilinpäätöksessä raportoidut tiedot ovat oikein ja sitä kautta tilintarkastuksella on heille merkitystä.

Osakkeenomistajat

Osakkeenomistajista tutkimukseen poimittiin mukaan 500 henkilöä. Osakkeenomistajia edustamaan valittiin Osakesäästäjien Keskusliiton jäseniä. Yhdistys toimitti satunnaisesti valittujen 500 jäsenen yhteystiedot kaikkiaan noin kymmenen tuhannen jäsenen populaatiosta. Koska otos perustuu vain yhdistyksen jäsenyyteen, on mahdotonta tietää, minkälainen osaamistaso vastaajilla on. Tilintarkastaja nähdään perinteisesti juuri omistajien edun palvelijana, eli osakkeenomistajilla on sitä kautta suuri merkitys odotuskuilun muodostumisessa.

Kyselytutkimus toteutettiin 28.9.2008 – 10.10.2008 välisenä aikana Webropol- nimisellä Internetpohjaisella kyselysovelluksella. Kysely lähetettiin ensimmäisen kerran 28.9.2008 ja kyselyyn vastaamattomille lähetettiin vielä muistutus 5.10.2008. Kyselyn saatesanat esitettiin sähköpostissa ja itse kyselyyn pääsi sähköpostista löytyvän, kullekin vastaajalle yksilöidyn linkin kautta. (liite 1) Kysely toteutettiin siten, ettei kyselyyn pystynyt vastaamaan kuin kerran ja että kaikkiin kysymyksiin oli vastattava (lukuun ottamatta viimeistä kohtaa, jossa kysyttiin avoimia kommentteja).

Alun perin kyselyitä lähetettiin yhteensä 875 kappaletta. Kaikki kyselyt eivät kuitenkaan menneet perille, vaan 116 kyselyä palautui lähettäjälle takaisin joko virheellisen tai vanhentuneen sähköpostiosoitteen takia. Kaiken kaikkiaan kyselyitä siis lähti 759 kappaletta kaikille edellä mainituille ryhmille. 10.10.2008 mennessä vastauksia tuli 199, joka muodostui lopulliseksi vastaajajoukoksi. Taulukossa 1 esitetään, miten lähetettyjen kyselyjen määrä sekä saapuneiden vastausten määrä jakautui eri ryhmien kesken. Kokonaisuudessaan kyselyn vastausprosentti oli 26 prosenttia.

	Lähetettyjä kyselyitä	Palautuneita kyselyitä	Perille menneitä kyselyitä	Vastauksia	Vastausprosentti
Tilintarkastajat	150	9	141	36	26 %
Talusojohtajat	150	11	139	61	44 %
Yrityslainapäätäjät	75	5	70	25	36 %
Osakkeenomistajat	500	91	409	77	19 %
Yhteensä	875	116	759	199	26 %

Taulukko 1 : Kyselyn vastaajat kohderyhmittäin sekä vastausprosentit

6 TUTKIMUSTULOKSET

Aineiston käsittelyssä käytettiin SPSS- tilasto-ohjelmaa sekä Microsoft Office Exceliä. Ensimmäisen osion vastaukset esitellään ristiintaulukoituna. Tilintarkastuksen odotuskuilun havaitsemista varten tilintarkastajien vastaukset verrattuna muiden ryhmien vastauksiin testattiin khiin neliö- riippumattomuustestillä, joka sopii hyvin myös nominaaliasteikolle. Testausta varten *kyllä*- vastauksille annettiin SPSS- ohjelmassa arvo +1 ja *ei*- vastauksille arvo -1. *En osaa sanoa*- vastaukset merkittiin nollassa, eli niitä ei otettu huomioon lainkaan.

Khiin neliö- testin nollahypoteesina oli:

H_0 : Ryhmien vastausten välillä ei ole eroa.

Nollahypoteesi hylätään, jos khiin neliö- testin antama p-arvo on pienempi tai yhtä suuri kuin 0,05, eli silloin, kun ero ryhmien vastausten välillä on tilastollisesti merkitsevä 5 %:n merkitsevyystasolla. Niiden väittämien osalta, joissa tilintarkastajien ja jonkun toisen ryhmän välisten vastauksien p-arvo on pienempi tai yhtä suuri kuin 0,05, oletetaan, että tilintarkastuksen odotuskuilua on olemassa kyseisten ryhmien välillä. Odotuskuilua tarkastellaan kuitenkin vain A-kohdan vastauksien osalta, eli mielipiteitä ei huomioida osana odotuskuilua. Joidenkin vastausten osalta khiin neliö- testin edellytykset eivät olleet voimassa (liian pieni frekvenssi jossain vastausvaihtoehdossa), jolloin taulukkoon merkittiin, ettei p-arvo ollut mahdollinen (ei mahd.).

Toisen osion vastauksia tarkastellaan ryhmittäin keskiarvojen valossa. Väittämien vastausvaihtoehdot olivat 1 = vahvasti eri mieltä, 2 = osittain eri mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä, 4 = osittain samaa mieltä, 5 = erittäin samaa mieltä. Keskiarvoista tehdään johtopäätöksiä siten, että keskiarvo pyöristetään lähimpään kokonaislukuun ja katsotaan, mitä vastausvaihtoehtoa kokonaisluku vastaa.

6.1 Tilintarkastajan tehtävät

Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastajien, talousjohtajien, yrityslainapäätäjien ja osakkeenomistajien vastauksia ensimmäisen osion väittämiin. Kutakin väittämää peilataan aluksi voimassa olevaan lainsäädäntöön ja tilintarkastusstandardeihin ja sen jälkeen ryhmien vastaukset esitetään ristiintaulukoituna ja vastauksia analysoidaan.

Väittämä 1: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa tarkastettavan yrityksen kirjanpidon kaikki tapahtumat.

Tilintarkastuslain 3 luvun 11 §:ssä säädetään, että tilintarkastus käsittää yhteisön tai säätiön kirjanpidon tarkastuksen. Tästä voisi vetää johtopäätöksen, että tarkastettavan yrityksen kaikki kirjanpidon tapahtumat olisi tarkastettava. ISA 200 – standardin mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on kyllä antaa lausunto siitä, antaako yrityksen tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, mutta oikeilla ja riittäväillä tiedoilla ei kuitenkaan tarkoiteta 100 % oikeellisuutta. Tilintarkastajan pitää hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä virheitä. Lainsäädäntö tai standardit eivät velvoita tilintarkastajaa täydelliseen varmuuteen, vaan tilintarkastaja voi ISA 200 - standardin mukaan tutkia tarkastettavan yrityksen kirjanpitoa sopivaksi katsomallaan aineisto-otoksella. Lisäksi on täysin hyvän tilintarkastustavan mukaista, että suurin osa tilintarkastusevidenssistä on ennemminkin vakuuttavaa kuin täydellisen varmuuden antavaa.

Väittäjä 1	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	1 3 %	35 97 %	0 0 %		1 3 %	35 97 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	25 32 %	45 58 %	7 9 %		30 39 %	40 52 %	7 9 %		77 100 %
Talusojohtajat	5 8 %	56 92 %	0 0 %		5 8 %	55 90 %	1 2 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	3 12 %	22 88 %	0 0 %		4 16 %	19 76 %	2 8 %		25 100 %
Yhteensä	34 17 %	158 79 %	7 4 %		40 20 %	149 75 %	10 5 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,000				0,000	
Tilintarkastajat - Talusojohtajat				ei mahd.				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				ei mahd.	

Taulukko 2: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa tarkastettavan yrityksen kirjanpidon kaikki tapahtumat

Taulukossa 2 havainnollistetaan, miten tutkittavat ryhmät ymmärtävät väittämän 1. 79 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, ettei tilintarkastajan tehtäviin kuulu lain tai standardien perusteella tarkastaa yrityksen kirjanpidon kaikkia tapahtumia. Odotetusti tilintarkastajat ja talusojohtajat, joilla on luultavasti eniten kokemusta käytännön tilintarkastuksesta, kokevat väittämän lähes yksimielisesti vääräksi. Tilintarkastajista 97 prosenttia ja talusojohtajista 92 prosenttia on sitä mieltä, ettei väittäjä kuulu tilintarkastajan tehtäviin. Myös yrityslainapäätäjien vahva enemmistö (88 %) kokee, ettei jokaisen kirjanpidon tositteen tarkastus kuulu tilintarkastajalle. Osakkeenomistajista vain 58 prosenttia on väittämän kanssa eri mieltä lain ja standardien nojalla.

Tilintarkastajien ja talusojohtajien sekä tilintarkastajien ja yrityslainapäätäjien käsitykset väittäjästä ovat siis hyvin samankaltaiset. Ryhmät ovat lähes yhtä mieltä siitä, ettei tilintarkastajan kuulu tarkastaa yrityksen kaikkia tositteita. Khiin neliö- testin tuloksia ei voida kuitenkaan soveltaa ko. ryhmien vastausten välisen eron tutkimiseen, sillä testin edellytykset eivät ole voimassa. Tilastollisesti merkittävä ero ($p < 0,05$) löytyy kuitenkin tilintarkastajien ja osakkeenomistajien käsitysten välillä. Osakkeenomistajista 32 prosenttia on nimittäin sitä mieltä, että väittäjä kuuluu tilintarkastajan lakisääteisiin tehtäviin.

Tilastollisesti merkitsevän eron löytyminen viittaa siihen, että tilintarkastuksen odotuskuilu on olemassa tähän väittämään liittyen. Odotuskuilun voisi olettaa syntyvän esimerkiksi siitä, että osakkeenomistajat eivät tiedä, että tilintarkastusstandardit velvoittavat tilintarkastajan suorittavan tarkastuksen yleensä vain otoksen perusteella. Osakkeenomistajien käsitys tilintarkastuksen tavoitteista saattaa sen sijaan olla sellainen, että he uskovat tilintarkastajien tarkastavan ennemminkin, ovatko kirjanpitäjät ja muut kirjauksia tekevät suorittaneet työnsä laadukkaasti ja virheettömästi sen sijaan, että tarkastuksen lähtökohtana olisi tilinpäätöksen oikeellisuus kohtuudella varmuudella todennettuna. Tällaisen ajatuksen taustalla voisi olla vaatimus kaikkien tositteiden tarkastamisesta.

Kun tarkastellaan väittämää 1 mielipiteiden perusteella, havaitaan, että tilintarkastajista 97 prosenttia, talousjohtajista 90 prosenttia ja yrityslainapäätäjistä 76 prosenttia on sitä mieltä, ettei väittämän pitäisikään kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Mielenkiintoista on huomata, että osakkeenomistajista osa (39 %) kannattaa ajatusta siitä, että tilintarkastajan tehtäviin pitäisi kuulua koko kirjanpidon täydellinen tarkastus. Ajatus osakkeenomistajan kannalta tuntuu ymmärrettävältä sikäli, että juuri he ovat henkilökohtaisesti sijoittaneet yritykseen rahojaan ja siitä syystä toivovat, että yrityksen antama tilinpäätösinformaatio olisi täydellisesti oikein.

Väittämä 2: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö.

Väittämä 2 voi olla sikäli monitulkintainen, sillä siinä ei oteta kantaa esimerkiksi siihen, mitä lakeja tilintarkastajan pitäisi mahdollisesti tuntea. Kysymyksellä halutaan kuitenkin selvittää vastaajien tietämystä ja mielipidettä juuri yleisemmällä tasolla. Kysymyksen tarkoituksena on saada selville, kuinka vastaajat kokevat talousrikosten olemassaolon vaikuttavan tilintarkastajan tehtäviin. Tutkija itse olettaa, että hyvää tilintarkastustapaa noudattavan tilintarkastajan on ymmärrettävä myös esimerkiksi rikoslaissa säädetyt talousrikosten määritelmät. Esimerkiksi kirjanpitorikos aktualisoituu oikean ja riittävän kuvan hämärtymisestä esimerkiksi tekaistujen tositteiden johdosta, mikä on omiaan vaikuttamaan myös tilinpäätöksessä annettuihin tietoihin. Tutkija on sitä mieltä, että tilintarkastajan on ymmärrettävä talousrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä ainakin sillä tasolla, että tilintarkastaja tunnistaa talousrikoksen havaitessaan sellaisen ja osaa toisaalta pyytää tarvittaessa myös juridista apua.

Väittäjä 2	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	14 39 %	19 53 %	3 8 %		15 42 %	18 50 %	3 8 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	49 64 %	17 22 %	11 14 %		67 87 %	4 5 %	6 8 %		77 100 %
Talousjohtajat	48 79 %	13 21 %	0 0 %		48 79 %	11 18 %	2 3 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	21 84 %	3 12 %	1 4 %		23 92 %	2 8 %	0 0 %		25 100 %
Yhteensä	132 66 %	52 26 %	15 8 %		153 77 %	35 18 %	11 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,002				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,000				0,000	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,001				0,000	

Taulukko 3: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö

Väittämän monitulkintaisuus näkyy myös vastauksissa. Tilintarkastajat itse ovat keskenään eri mieltä siitä, kuuluuko tilintarkastajan tehtäviin lain ja standardien perusteella tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö vai ei. 39 prosenttia tilintarkastajista on sitä mieltä, että väittäjä kuuluu tilintarkastajan tehtäviin, kun taas 53 prosenttia on väittämän kanssa eri mieltä. Oletettavasti 53 prosenttia tilintarkastajista ajattelee, ettei talousrikosten olemassaolo ja niihin liittyvä lainsäädäntö vaikuta suoraan tilintarkastajan tehtäviin, jolloin tilintarkastajien ei myöskään kuulu tuntea talousrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä. Tutkija olisi kuitenkin odottanut, että väittämän monitulkintaisuus olisi johtanut siihen, että suurin osa tilintarkastajista olisi kokenut väittämän lain ja standardien mukaiseksi tilintarkastajan tehtäväksi. On nimittäin muistettava, että tilintarkastajilla on passiivinen raportointivelvollisuus rahanpesurikoksista, joka velvoittaa tilintarkastajia tunnistamaan rahanpesurikoksia.

Myös henkilökohtaisen mielipiteen perusteella suuri osa (50 %) tilintarkastajista vaikuttaisi olevan sitä mieltä, ettei heidän kuuluisikaan tuntea talousrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä. Tilintarkastajien käsitysten ja mielipiteiden taustalla on oletettavasti myös sellainen näkemys, etteivät tilintarkastajat koe mahdolliseksi sitä, että he olisivat laskentatoimen asiantuntijoiden lisäksi myös rikosoikeuden asiantuntijoita. Tämä kritiikki tuli esille esimerkiksi Ruotsin osakeyhtiölakimuutoksen yhteydessä vuonna 1999.

Osakkeenomistajista, talousjohtajista ja yrityslainapäätäjistä suurin osa (72 %) puolestaan kokee, että tilintarkastajan lakisäätöihin tai standardien määrittelemiin tehtäviin kuuluu tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö ja vielä suurempi osuus (85 %) on sitä mieltä, että talousrikoslainsäädännön tunteminen pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Tämän voisi olettaa johtuvan siitä, että tilintarkastaja on ainoa ulkopuolinen taho, joka säännöllisesti pääsee tutkimaan yrityksen kirjanpitoa. Osakkeenomistajilla tai yrityslainapäätäjillä ei ole pääsyä yrityksen kirjanpidon tositetietoihin, ja heidän luottamuksensa yrityksen tilinpäätöstietojen oikeellisuuteen perustuu oletettavasti pitkälti tilintarkastajan antamaan vahvistukseen. Koska talousrikokset tapahtuvat yrityksen sisällä, jonne tilintarkastajalla on pääsy, niin on ymmärrettävää, että osakkeenomistajat ja yrityslainapäätäjät toivovat, että tilintarkastaja tuntisi talousrikoslainsäädännön.

Tilintarkastajien käsitykset talousrikoslainsäädännön tuntemisesta eroavat tilastollisesti merkitsevästi muiden ryhmien käsityksistä, eli tilintarkastuksen odotuskuilua on havaittavissa. Tämän väittämän osalta on mielenkiintoista pohtia, miten odotuskuilua voisi pienentää. Pitäisikö tilintarkastajien rikosoikeudellista koulutusta lisätä ja samalla korostaa talousrikoslainsäädännön osaamisen tärkeyttä? Vai pitäisikö ennemminkin lisätä sidosryhmien tietämystä siitä, että tilintarkastajat ovat enemmän laskentatoimen ammattilaisia kuin rikosoikeuden osaajia? Kuten edellä jo todettiin, tutkijan oma käsitys on, että tilintarkastajien rikosoikeudellisen koulutuksen pitäisi saavuttaa sellainen taso, että tilintarkastajalla on kyky tunnistaa talousrikoksia sekä niiden ilmenemismuotoja ja osaa sen pohjalta pyytää juridista apua.

Väittämä 3: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu aktiivisesti etsiä talousrikoksia.

Tilintarkastajan tehtäviin ei kuulu lain tai standardien perusteella aktiivisesti etsiä talousrikoksia. ISA 240- standardin mukaan tilintarkastajan tulee kuitenkin huomioida sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että itse tarkastustyössä väärinkäytöksistä tai talousrikoksista johtuvien olennaisten virheiden ja puutteiden riskit tilinpäätöksessä. Talousrikosten etsiminen ei ole kuitenkaan standardin tarkoituksena. Väittämä haluttiin kuitenkin ottaa mukaan kyselyyn, sillä on mielenkiintoista nähdä, kokeeko jokin ryhmistä talousrikosten etsimisen tilintarkastajan tehtäväksi.

Väittäjä 3	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	0 0 %	36 100 %	0 0 %		0 0 %	35 97 %	1 3 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	10 13 %	54 70 %	13 17 %		22 29 %	49 64 %	6 8 %		77 100 %
Talousjohtajat	11 18 %	48 79 %	2 3 %		15 25 %	43 70 %	3 5 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	3 12 %	21 84 %	1 4 %		8 32 %	15 60 %	2 8 %		25 100 %
Yhteensä	24 12 %	159 80 %	16 8 %		45 23 %	142 71 %	12 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				ei mahd.				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				ei mahd.				0,001	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				ei mahd.	

Taulukko 4: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu aktiivisesti etsiä talousrikoksia

Kaikkien ryhmien enemmistö on sitä mieltä, ettei laissa tai standardeissa velvoiteta tilintarkastajaa etsimään aktiivisesti talousrikoksia (taulukko 4). Kaikista vastaajista 80 prosenttia kokee, ettei tilintarkastajan velvollisuuksiin kuulu etsiä talousrikoksia aktiivisesti ja tilintarkastajat itse ovat täysin yhtä mieltä siitä, ettei sellainen toiminta kuulu heidän toimenkuvaansa. On mielenkiintoista havaita, että jopa 12 prosenttia vastaajista kuitenkin kokee, että tilintarkastajan olisi lain tai standardien perusteella etsittävä talousrikoksia. He saattavat kokea, kuten edellisenkin väittämän kohdalla pohdittiin, että tilintarkastajalla on hyvä mahdollisuus, jopa parempi kuin kellään muulla yrityksen ulkopuolisella taholla, päästä tutkimaan yrityksen kirjanpitoa ja sitä kautta etsiä myös talousrikoksia.

Mielipiteet tilintarkastajan roolista talousrikosten aktiivisena etsijänä jakautuivat samansuuntaisesti kuin tietämykseen perustuvissa käsityksissä. Tilintarkastajat ovat lähes yksimielisiä (97 %) siitä, ettei rikosten etsiminen saisi kuulua heidän toimenkuvaansa. Taulukosta 4 voidaan kuitenkin havaita, että osa vastaajista (23 %) toivoisi, että talousrikosten aktiivinen etsiminen kuuluisi tilintarkastajan tehtäviin.

Vaikka odotuskuilua ei olekaan mahdollista arvioida khiin neliö- testin perusteella (testin edellytykset eivät ole voimassa missään vertailuparissa), vastauksista voidaan kuitenkin

havaita, että kaikkien ryhmien käsitykset väittämästä ovat kovin samansuuntaiset. Merkittävää odotuskulua ei ole havaittavissa.

Väittämä 4: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu huomioida sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että varsinaisessa tarkastuksessa talousrikoksesta johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskit tilinpäätöksessä.

Tilintarkastuslaissa ei oteta kantaa siihen, miten tilintarkastajan tulisi huomioida talousrikosten tai väärinkäytösten mahdollisuus tilintarkastusprosessissa, mutta ISA 240-standardissa kehoitetaan nimenomaan, että tilintarkastajan tulee huomioida väärinkäytöksestä johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskit tilinpäätöksessä sekä jo tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa että tilintarkastusta suoritettaessa. Standardin mukaan väärinkäytöksellä tarkoitetaan toimivan johdon tai hallintoelimen jäsenen/jäsenten tai henkilökuntaan kuuluvan tahallista tekoa, johon liittyy petollinen menettely tavoitellen oikeudetonta tai laitonta etua. Talousrikoksen voidaan katsoa tarkoittavan juuri standardissa määriteltyä väärinkäytöstä, joten väittämä kuuluu siis tilintarkastajan tehtäviin ISA 240- standardin perusteella.

Väittämä 4	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	31 86 %	4 11 %	1 3 %		29 81 %	6 17 %	1 3 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	42 55 %	20 26 %	15 19 %		62 81 %	8 10 %	7 9 %		77 100 %
Talousjohtajat	54 89 %	6 10 %	1 2 %		53 87 %	6 10 %	2 3 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	21 84 %	2 8 %	2 8 %		24 96 %	1 4 %	0 0 %		25 100 %
Yhteensä	148 74 %	32 16 %	19 10 %		168 84 %	21 11 %	10 5 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,022				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				ei mahd.				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				ei mahd.	

Taulukko 5: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu huomioida sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että varsinaisessa tarkastuksessa talousrikoksesta johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskit tilinpäätöksessä

Kuten taulukosta 5 voidaan havaita, suurin osa tilintarkastajista (86 %) on yhtä mieltä väittämän kanssa siitä, että väärinkäytösten huomioiminen kuuluu tilintarkastajan tehtäviin standardin perusteella. Talousjohtajilla ja yrityslainapäätäjillä on väittämästä samankaltainen käsitys kuin tilintarkastajilla, eli talousjohtajista 89 prosenttia ja yrityslainapäätäjistä 84 prosenttia kokee, että tilintarkastajan tulee huomioida talousrikoksesta johtuvien olennaisten virheiden ja puutteiden riskit tilinpäätöksessä.

Mielipiteiden perusteella enemmistö (84 %) toivoo, että väittämän pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Kun vain 55 prosenttia osakkeenomistajista kokee, että väittämä kuuluu tilintarkastajan lain ja standardien mukaisiin tehtäviin, niin kuitenkin jopa 81 prosenttia osakkeenomistajista on sitä mieltä, että väittämän pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Merkilläpantavaa taulukossa 5 on myös se, että lähes kaikki (96 %) yrityslainapäätäjät haluaisivat, että tilintarkastaja huomioisi talousrikosten aiheuttamien olennaisten virheiden ja puutteiden riskit tilinpäätöksessä osana lakisääteistä toimenkuvaansa.

Kun tarkastellaan ryhmien tietämykseen perustuvien vastausten välisiä eroja, on syytä ensin huomata, että jopa 19 prosenttia osakkeenomistajista ei osannut tietämyksensä perusteella ottaa väittämään mitään kantaa. Tämä saattaa osaksi vaikuttaa siihen, että juuri osakkeenomistajien ja tilintarkastajien vastausten välillä esiintyy tilastollisesti merkitsevä ero. Oletettavasti odotuskuilu näiden kahden ryhmän välillä voi muodostuakin juuri siitä, ettei osakkeenomistajien tietämys tilintarkastajien tehtävistä välttämättä ylety ihan näin yksityiskohtaisesti esitetyn väittämän oikeellisuuden arviointiin. Prosentuaaliset erot tilintarkastajien ja talousjohtajien sekä tilintarkastajien ja yrityslainapäätäjien vastausten välillä ovat niin pieniä, että vaikka khiin neliö- testiä ei voidakaan soveltaa, voidaan päätellä, ettei odotuskuilua näiden ryhmien välillä juuri ole.

Väittämä 5: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu vastata siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät olennaiset virheet tulevat korjatuksi ennen tilintarkastuskertomuksen antamista.

Osakeyhtiölain mukaan yrityksen johto on vastuussa siitä, että tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittu kirjanpitolain ja muiden säännösten mukaisesti siten, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta

asemasta. Lain mukaan tilintarkastajalla ei ole siis vastuuta tilinpäätöksessä esitetyistä tiedoista. Käytännössä tilintarkastaja kuitenkin pyrkii siihen, että olennaiset virheet tulevat korjattua ennen kuin hän antaa tilintarkastuskertomuksensa. Mikäli johto kieltäytyy muuttamasta tilinpäätöstä, jossa virheen suuruus on olennainen, tilintarkastaja voi harkita esimerkiksi mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamista.

Väittäjä 5	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	20 56 %	16 44 %	0 0 %		20 56 %	16 44 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	45 58 %	28 36 %	4 5 %		54 70 %	21 27 %	2 3 %		77 100 %
Talousjohtajat	39 64 %	22 36 %	0 0 %		42 69 %	18 30 %	1 2 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	15 60 %	9 36 %	1 4 %		19 76 %	6 24 %	0 0 %		25 100 %
Yhteensä	119 60 %	75 38 %	5 3 %		135 68 %	61 31 %	3 2 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,542				0,085	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,414				0,152	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,593				0,102	

Taulukko 6: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu vastata siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät olennaiset virheet tulevat korjatuksi ennen tilintarkastuskertomuksen antamista

Taulukossa 6 esitettyjen vastausten perusteella voisi päätellä, etteivät vastaajat ole kokeneet väittämää lakisääteisenä vastuukysymyksenä, sillä vastuu tilinpäätöksessä esitetyistä tiedoista on aina yrityksen johdolla, eikä tilintarkastajalla. On todennäköistä, että osa vastaajista on näin ajatellutkin, mutta suurin osa vastaajista (60 %) on kuitenkin sitä mieltä, että lain ja standardien perusteella nimenomaan tilintarkastaja vastaa siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät olennaiset virheet tulevat korjatuksi ennen tilintarkastuskertomuksen antamista.

Esimerkiksi tilintarkastajien käsitykset vastuusta liittyen olennaisten virheiden korjaamiseen jakautuvat aika tasaisesti kyllä- ja ei- vastausten välille. Kyllä- vastausten taustalla on oletettavasti ajatus siitä, että tilintarkastajien tavoitteena on todella saada olennaiset virheet korjattua ennen tilintarkastuskertomuksen antamista. Olennaisten virheiden korjaaminen on myös yrityksen intressien mukaista, eli käytännössä olennaiset virheet tulevat korjatuksi tilinpäätökseen. Voisi olettaa, että vain harvoin tilintarkastajien ja yrityksen käsitykset

poikkeavat niin merkittävästi toisistaan, että tilintarkastajan käsityksen mukaiset olennaiset virheet päätyvät tilinpäätökseen ja tilintarkastaja joutuu antamaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen, jossa on maininta olennaisesta virheestä. Tällöin vastuu olennaisen virheen esittämisestä tilinpäätöksessä on nimenomaan yrityksen johdolla, eikä tilintarkastajalla.

Eri ryhmien vastausten välillä ei ole tilastollisesti merkittävää eroa, vaan kaikkien ryhmien vastaukset lain ja standardien nojalla ovat samansuuntaiset. Tilintarkastuksen odotuskuilua ei siis esiinny tämän väittämän osalta.

Mielipiteiden perusteella enemmistö vastaajista (68 %) on sitä mieltä, että tilintarkastajien tehtäviin pitäisi kuulua vastuu siitä, että olennaiset virheet tulevat korjatuksi tilinpäätöksessä ennen tilintarkastuskertomuksen antamista. Vastoin tutkijan odotuksia, tilintarkastajista jopa 56 prosenttia kokee, että väittämän pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Tutkija odotti, että tilintarkastajat haluavat vain pyrkiä olennaisten virheiden korjaamiseen sen sijaan, että he vastausten perusteella vaikuttaisivat haluavan siitä jopa vastuun.

Väittämä 6: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut toiminnassaan yritystä koskevaa lainsäädäntöä.

KHT-yhdistys on julkaissut malliesimerkin vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta (KHT 2008b). Vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen tulee maininta siitä, että hallinnon tarkastuksessa tilintarkastaja on selvittänyt hallituksen jäsenten sekä toimitusjohtajan toiminnan lainmukaisuutta osakeyhtiön säännösten perusteella. Lisäksi vakiomuotoisessa kertomuksessa otetaan kantaa siihen, että tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittu kirjanpitolain sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti.

Tilintarkastuslain 3 luvun 15 §:ssä säädetään, että tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, mikäli yhteisön tai säätiön yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen, puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja tai toimitusjohtaja tai muu vastuuvollinen on rikkonut yhteisö tai säätiötä koskevaa lakia.

Näin ollen väittämä siis pitää paikkansa, eli lain ja standardien perusteella tilintarkastajan on raportoitava tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut toiminnassaan yritystä koskevaa lainsäädäntöä. Väittämä valittiin mukaan kyselyyn siitä syystä, että väittämän mukainen tilintarkastajan tehtävä lausua yrityksen johdon toiminnan lainmukaisuudesta lisää tutkijan mielestä tilintarkastajan vastuuta ymmärtää kaikkea yritystoimintaan liittyvää lainsäädäntöä, myös talousrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä.

Väittämä 6	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	23 64 %	11 31 %	2 6 %		23 64 %	12 33 %	1 3 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	51 66 %	18 23 %	8 10 %		58 75 %	13 17 %	6 8 %		77 100 %
Talousjohtajat	46 75 %	13 21 %	2 3 %		47 77 %	10 16 %	4 7 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	16 64 %	6 24 %	3 12 %		23 92 %	1 4 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	136 68 %	48 24 %	15 8 %		151 76 %	36 18 %	12 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,506				0,068	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,273				0,068	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,686				0,006	

Taulukko 7: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut toiminnassaan yritystä koskevaa lainsäädäntöä

Vastaajista 68 prosenttia on sitä mieltä, että tilintarkastajan pitää lain ja standardien perusteella raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut toiminnassaan yritystä koskevaa lainsäädäntöä. Tilintarkastajista 64 prosenttia, osakkeenomistajista 66 prosenttia, talousjohtajista 75 prosenttia ja yrityslainapäätäjistä 64 prosenttia usko, että väittämä kuuluu tilintarkastajan tehtäviin lain ja standardien perusteella. Vastausten välillä ei ole tilastollisesti merkittävää eroa, joten odotuskuilua ei tämän väittämän osalta voida todeta olevan.

Vastaajat eivät välttämättä ole ajatelleet, että lainsäädäntö käsittäisi tässä myös talousrikoksia koskevan lainsäädännön, minkä vuoksi talousrikoslainsäädännöstä kysyttiin jo aiemmassa väittämässä. Oletettavasti vastaajat ovat tulkinneet tämän väittämän siten, että tilintarkastajan kuuluu tarkastaa myös johdon toimintaa ja sitten raportoida siitä tilintarkastuskertomuksessa.

Mielenkiintoista taulukossa 7 on muun muassa se, että tilintarkastajien käsitys väittämän oikeellisuudesta on jakautunut aika lailla. Jopa 31 prosenttia tilintarkastajista on sitä mieltä, ettei väittämä kuulu tilintarkastajan lakisääteisiin tehtäviin.

Mielipiteisiin perustuneissa vastauksissa on merkittävää se, että lähes kaikki (92 %) yrityslainapäätäjistä kokee, että tilintarkastajan pitäisi raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut yritystä koskevaa lainsäädäntöä. Myös enemmistö talousjohtajista (77 %), osakkeenomistajista (75 %) ja tilintarkastajista (64 %) toivoisi, että johdon toiminnan lainmukaisuudesta raportointi kuuluisi tilintarkastajan tehtäviin.

Väittämä 7: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa, onko tarkastettavan yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä.

Tilintarkastuslaissa ei säädetä suoraan yrityksen sisäisen kontrollijärjestelmän tarkastamisesta, mutta ISA 240 – standardissa annetaan siihen liittyviä ohjeita. Ensinnäkin, standardissa korostetaan, että ensisijainen vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on sekä yrityksen hallintoelimillä että toimivalla johdolla. Yrityksen hallintoelinten vastuulla on toimivaa johtoa valvomalla varmistua siitä, että yhteisössä järjestetään ja ylläpidetään sisäistä valvontaa, joka antaa kohtuullisen varmuuden taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta ja lainmukaisuudesta. Johdon pitää päättää kontroleista, joiden perusteella voidaan mahdollisesti ehkäistä ja havaita väärinkäytöksiä ja talousrikoksia ja jotka pienentävät riskiä siitä, että tilinpäätös sisältäisi väärinkäytöksen tai talousrikoksen johdosta olennaisen virheen tai puutteen. (KHT 2008a, 257-258)

Toiseksi, ISA 240- standardin perusteella tilintarkastajan pitäisi muodostaa tilintarkastusprosessin aikana käsitys siitä, miten hallintoelimet valvovat kontroleja, joiden avulla toimiva johto tunnistaa väärinkäytösriskit ja reagoi niihin. Lisäksi tilintarkastajan tulee selvittää, miten tarkastettavassa yrityksessä toteutetaan sisäinen valvonta, jonka toteuttaminen on toimivan johdon vastuulla. (mt, 262-263)

Esitetyn perusteella voidaan siis todeta, että tilintarkastajan pitää standardin nojalla tarkastaa, onko yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä.

Väittäjä 7	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	18 50 %	15 42 %	3 8 %		17 47 %	17 47 %	2 6 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	24 31 %	39 51 %	14 18 %		51 66 %	19 25 %	7 9 %		77 100 %
Talousjohtajat	48 79 %	11 18 %	2 3 %		56 92 %	4 7 %	1 2 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	13 52 %	9 36 %	3 12 %		20 80 %	4 16 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	103 52 %	74 37 %	22 11 %		144 72 %	44 22 %	11 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,123				0,022	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,006				0,000	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,739				0,009	

Taulukko 8: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa, onko tarkastettavan yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä

Taulukossa 8 esitetyistä vastauksista on mielenkiintoista havaita, kuinka käsitykset väittämän oikeellisuudesta lain ja standardien perusteella jakautuvat aika tasaisesti kyllä- ja ei-vastausvaihtoehtojen välille. Esimerkiksi tilintarkastajista puolet on sitä mieltä, että tilintarkastajan kuuluu lain ja standardien perusteella tarkastaa, onko yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä. Kuitenkin 42 prosenttia tilintarkastajista on sitä mieltä, ettei väittäjä kuulu tilintarkastajan lakisääteisiin tehtäviin. Voisi olettaa, että taustalla vaikuttaa väittämän 2 vastauksista tehty havainto siitä, että suurin osa tilintarkastajista kokee, ettei heidän tehtäviinsä kuulu tuntea talousrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä. On mahdollista, että osa heistä saattaa sillä perusteella myös ajatella, että sisäisen valvonnan tarkastus ei keskity niinkään talousrikosten ehkäisemiseen ja havaitsemiseen, vaan sen pääasiallisena tavoitteena on tilintarkastajan mielestä esimerkiksi taloudellisen raportoinnin luotettavuuden arviointi jonkun muun kontrollin näkökulmasta.

Muidenkin ryhmien käsitykset väittämän oikeellisuudesta ovat jakautuneet. Osakkeenomistajista 31 prosenttia kokee väittämän oikeaksi lain ja standardien perusteella, ja puolet (51 %) osakkeenomistajista on sitä mieltä, että väittäjä ei kuulu tilintarkastajan tehtäviin. Yrityslainapäätäjistä puolet (52 %) on sitä mieltä, että tilintarkastajan kuuluu tarkastaa yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä talousrikosten näkökulmasta. Merkilläpantavaa taulukossa 8 on talusjohtajien vahva käsitys siitä, että väittäjä kuuluu tilintarkastajan tehtäviin. Jopa 79 prosenttia talusjohtajista uskoo, että väittäjä on tilintarkastajan lakisääteinen tehtävä.

Vastaukset väittämän 7 osalta ovat siis kovin vaihtelevat ja tilastollisesti merkitsevää eroa on havaittavissa ainoastaan tilintarkastajien ja talusjohtajien vastausten välillä. Talusjohtajat odottavat siis enemmän tilintarkastajilta sisäisten kontrollien tarkastamisen suhteen kuin miten tilintarkastajat itse asian kokevat.

Kun tarkastellaan väittämää koskevia mielipiteitä, voidaan havaita, että enemmistö vastaajista (72 %) haluaisi, että tilintarkastajan pitäisi tarkastaa, onko yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talusrikoksia yrityksen sisällä. Tilintarkastajien mielipiteet ovat kuitenkin jakautuneet tasaisesti kyllä pitäisi- ja ei pitäisi- vastausvaihtoehtojen välille. Ei pitäisi- vastausten taustalla lienevät tilintarkastajien näkemykset siitä, että tilintarkastajien ei tarvitsisi hallita talusrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä ja että tilintarkastajien tehtävänä ei ole etsiä talusrikoksia.

Väittäjä 8: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talusrikosepäilyistä.

ISA 240- standardissa ohjeistetaan, että tilintarkastajan tulee raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle, mikäli hän on havainnut väärinkäytöksen tai saanut tietoa mahdollisesta väärinkäytösepäilyistä. Jos tilintarkastaja on havainnut väärinkäytöksen, johon on osallisena toimivaan johtoon kuuluvia, työntekijöitä, joilla on suuri rooli sisäisessä valvonnassa tai muita henkilöitä, joiden tekemästä väärinkäytöksestä aiheutuu olennainen virhe tai puute tilinpäätökseen, tilintarkastajan on raportoitava asiasta myös yrityksen hallintoelimille mahdollisimman pian. Väittäjä siis kuuluu tilintarkastajan standardin mukaisiin tehtäviin.

Väittäjä 8	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	31 86 %	5 14 %	0 0 %		31 86 %	5 14 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	57 74 %	8 10 %	12 16 %		74 96 %	2 3 %	1 1 %		77 100 %
Talousjohtajat	55 90 %	5 8 %	1 2 %		59 97 %	1 2 %	1 2 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	23 92 %	1 4 %	1 4 %		24 96 %	0 0 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	166 83 %	19 10 %	14 7 %		188 94 %	8 4 %	3 2 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				ei mahd.				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				ei mahd.				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				ei mahd.	

Taulukko 9: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä

Enemmistö vastaajista (83 %) on siinä käsityksessä, että lain ja standardien mukaan tilintarkastajan kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä. Mielenpitojen perusteella jopa 94 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin pitäisi kuulua johdolle raportointi talousrikosepäilyistä. Talousrikoksiin reagoiminen koetaan selvästi tärkeäksi tilintarkastajan tehtäväksi, sillä vain 4 prosenttia vastaajista kokee, että väittämän ei pitäisi olla tilintarkastajan tehtävä.

Khiin neliö- testin edellytykset eivät ole voimassa, joten tilastollista analyysia eri ryhmien välisten tietämykseen perustuvien vastausten välillä ei ole mahdollista tehdä. Prosentuaaliset erot eri ryhmien vastausten välillä vaikuttaisivat olevan hyvin pienet, joten odotuskuilua ei tämän väittämän osalta ole havaittavissa.

Väittäjä 9: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä.

Edellisen väittämän kohdalla todettiin, että ISA 240- standardin perusteella tilintarkastajan on raportoitava yrityksen johdolle ja tarvittaessa myös yrityksen hallintoelimille väärinkäytöksistä tai väärinkäytösepäilyistä. Tämä pätee standardin mukaan myös

merkityksettömiin ja vähäisiinkin väärinkäytöksiin, joten tilintarkastajan on raportoitava johdolle kaikista talousrikosepäilyistä.

Väittäjä 9	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	25 69 %	11 31 %	0 0 %		25 69 %	10 28 %	1 3 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	35 45 %	23 30 %	19 25 %		61 79 %	13 17 %	3 4 %		77 100 %
Talusojohtajat	38 62 %	17 28 %	6 10 %		45 74 %	12 20 %	4 7 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	17 68 %	4 16 %	4 16 %		24 96 %	1 4 %	0 0 %		25 100 %
Yhteensä	115 58 %	55 28 %	29 15 %		155 78 %	36 18 %	8 4 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,372				0,189	
Tilintarkastajat - Talusojohtajat				0,971				0,412	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,341				ei mahd.	

Taulukko 10: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä

Kun 83 prosenttia vastaajista uskoo, että tilintarkastajan on lain ja standardien mukaan raportoitava johdolle *olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista* talousrikosepäilyistä, niin vain 58 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida johdolle *kaikista* talousrikosepäilyistä. Taulukossa 10 esitetystä vastauksista voidaan esimerkiksi havaita, että 60–70 prosenttia tilintarkastajista, talusojohtajista ja yrityslainapäätäjistä pitää väittämää tilintarkastajan tehtävänä ja samoin kokee vain 45 prosenttia osakkeenomistajista. Jopa 15 prosenttia vastaajista ei osaa ottaa väittämään mitään kantaa tietämyksensä valossa.

Tilastollisen analyysin valossa ryhmien vastaukset eivät eroa toisistaan tilastollisesti merkittävästi. Eri ryhmät kokevat väittämän oikeellisuuden hyvin samankaltaisesti, eikä tilintarkastuksen odotuskuilua näin ollen ole havaittavissa.

Kun tarkastellaan vastaajien mielipiteitä, taulukosta 10 voidaan havaita, että yrityslainapäätäjät toivovat jälleen kaikista ryhmistä vahvimmin (96 % yrityslainapäätäjistä),

että tilintarkastajan tehtäviin kuuluisi raportoida johdolle kaikista talousrikosepäilyistä⁷. Tosin myös muiden ryhmien enemmistöt kokevat, että tilintarkastajan pitäisi raportoida johdolle kaikista talousrikosepäilyistä. Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että jopa 20 prosenttia talousjohtajista on sitä mieltä, että tilintarkastajan ei pitäisi raportoida johdolle kaikista talousrikosepäilyistä. Olisi oletettavaa, että olisi yrityksen oman intressien mukaista, ettei yrityksen sisällä tapahtuisi edes vähäisiä talousrikoksia. Jos niin kuitenkin tapahtuisi, olisi helppo uskoa, että yrityksen johto haluaisi tiedon vähäisimmistäkin rikosepäilyistä.

Väittämä 10: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta.

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus saattaa estää väärinkäytöksestä raportoimisen yrityksen ulkopuoliselle taholle. Tilintarkastuslain 4 luvun 26 §:ssä säädetään muutamasta, tutkimuksessa aiemmin esitetystä poikkeustilanteesta, jolloin tilintarkastajalla on velvollisuus luovuttaa tietojaan tarkastettavasta yrityksestä esimerkiksi viranomaiselle tai tuomioistuimelle. Pääsääntönä on kuitenkin tilintarkastajan salassapitovelvollisuus, mikä tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja ei saa raportoida tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä viranomaiselle, vaan tällaisessa tilanteessa tilintarkastajan tulisi harkita juridisen avun hankkimista päättääkseen asianmukaisista toimista (ISA 240- standardi). Esimerkiksi Ruotsissa osakeyhtiölaki ylittää tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden juuri väittämän mukaisessa tilanteessa, ja tilintarkastajan on raportoitava viranomaiselle olennaisista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikoksista.

⁷ Sama osuus, 96 %, yrityslainapäätäjistä kokee, että tilintarkastajan raportointi johdolle pitäisi tapahtua myös kaikista olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä.

Väittäjä 10	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	11 31 %	23 64 %	2 6 %		12 33 %	24 67 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	26 34 %	32 42 %	19 25 %		57 74 %	14 18 %	6 8 %		77 100 %
Talusojohtajat	25 41 %	31 51 %	5 8 %		36 59 %	21 34 %	4 7 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	8 32 %	12 48 %	5 20 %		19 76 %	5 20 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	70 35 %	98 49 %	31 16 %		124 62 %	64 32 %	11 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,239				0,000	
Tilintarkastajat - Talusojohtajat				0,249				0,005	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,570				0,001	

Taulukko 11: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta

Kun tarkastellaan taulukossa 11 esimerkiksi tilintarkastajien vastauksia siitä, kuuluuko tilintarkastajan lain ja standardien mukaisiin tehtäviin viranomaiselle raportoiminen talousrikosepäilyihin liittyen, vastauksien epätasaisesta jakautumisesta voi päätellä, että talousrikoksia on tämän väittämän osalta tulkittu eri lailla. Osa tilintarkastajista on oletettavasti ajatellut väittämän viittaavan myös rahanpesulaissa säädettyyn tilintarkastajan ilmoittamisvelvollisuuteen ja osa taas ei.

Kaiken kaikkiaan, vastaajien käsitykset laissa ja standardeissa säädetystä viranomaisraportoinnista ovat kovin vaihtelevat. 35 prosenttia kaikista vastaajista kokee, että tilintarkastajan pitää raportoida viranomaiselle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos rikoksen vaikutusta ei ole korjattu. 49 prosenttia vastaajista on lakisääteisyttä koskevan väittämän kanssa eri mieltä ja 16 prosenttia ei osaa kommentoida väittämää ollenkaan. Eri ryhmien vastausten välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa, joten ei voida myöskään päätellä, että viranomaisraportointiin liittyisi odotuskuilua.

Koska kysymyksen muotoilu saattaa olla hieman tulkinnallinen, on ehkä tarkoituksenmukaisempaa tutkia vastaajien mielipiteitä viranomaisraportoinnin tärkeydestä. Taulukon 11 perusteella 62 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin

pitäisi kuulua raportointi viranomaiselle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos laittomuksia ei ole pyynnöstä huolimatta korjattu. Mielenkiintoista on havaita, etteivät tilintarkastajat itse suhtaudu kovin positiivisesti siihen, että väittämässä mainittu tehtävä kuuluisi tilintarkastajille. 67 prosenttia tilintarkastajista on nimittäin sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin ei pitäisi kuulua viranomaiselle raportoimista tilinpäätökseen olennaisesti vaikuttavista talousrikosepäilyistä. Vastaukset ovat siis samankaltaiset kuin Ruotsissa esitetty kritiikki 1990-luvun lopussa, jolloin osakeyhtiölakia muutettiin ja raportointivelvollisuus viranomaiselle tuli tilintarkastajan lakisääteiseksi tehtäväksi. Tilintarkastajat kokivat silloin, että heistä tulisi valtion agentteja ja jopa poliiseja ja he uskoivat, että yrityksen luottamus tilintarkastajia kohtaan murenisi.

Väittämä 11: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta.

Myös tätä väittämää koskee tilintarkastajan salassapitovelvollisuus. Lukuun ottamatta rahanpesulaissa olevaa poikkeusta, tilintarkastaja ei lain tai standardien mukaan saa luovuttaa tietoja tarkastusasiakkaastaan ulkopuoliselle.

Väittämä 11	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	3 8 %	30 83 %	3 8 %		3 8 %	30 83 %	3 8 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	17 22 %	41 53 %	19 25 %		38 49 %	28 36 %	11 14 %		77 100 %
Talousjohtajat	11 18 %	45 74 %	5 8 %		23 38 %	32 52 %	6 10 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	7 28 %	13 52 %	5 20 %		12 48 %	9 36 %	4 16 %		25 100 %
Yhteensä	38 19 %	129 65 %	32 16 %		76 38 %	99 50 %	24 12 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,025				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,187				0,001	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				0,000	

Taulukko 12: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta

Taulukossa 12 esitettyjen vastausten perusteella vaikuttaisi siltä, että viranomaisraportointi kaikista talousrikosepäilyistä ei välttämättä sovi tilintarkastajan toimenkuvaan ainakaan kovin yksimielisesti. Puolet kaikista vastanneista on henkilökohtaisen mielipiteensä perusteella sitä mieltä, että tehtävän ei pitäisi kuulua tilintarkastajalle. Eri ryhmät kokevat velvollisuuden kuitenkin eri lailla. Tilintarkastajista 83 prosenttia on velvollisuutta vastaan, mutta esimerkiksi osakkeenomistajista ja yrityslainapäätäjistä vain 36 prosenttia on väittämää vastaan. Toisaalta jopa 12 prosenttia vastaajista ei osaa sanoa mielipidettä asiasta lainkaan.

Kun tarkastellaan ryhmien vastauksia nojaten lainsäädännön ja standardien tietämykseen, 65 prosenttia vastaajista uskoo, ettei tilintarkastajan lain ja standardien mukaisiin tehtäviin kuulu raportoida viranomaiselle kaikista talousrikosepäilyistä. Tämä on linjassa tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden kanssa, mutta toisaalta tämänkin väittämän kohdalla on mahdollista, että vastaajat ovat tulkinneet viranomaisraportoinnin koskevan myös ilmoitusvelvollisuutta rahanpesuepäilyistä.

Tämän väittämän osalta tilintarkastuksen odotuskuilua on olemassa, sillä tilintarkastajien ja osakkeenomistajien tietämykseen perustuvat vastaukset poikkeavat tilastollisesti merkitsevästi toisistaan. Molempien ryhmien enemmistö on sitä mieltä, etteivät lainsäädäntö tai standardit velvoita tilintarkastajaa raportoimaan viranomaiselle kaikista talousrikosepäilyistä, mutta voimakkaampi kanta asiasta on tilintarkastajilla. Osakkeenomistajat uskovat siis tilintarkastajia vahvemmin siihen, että tilintarkastajien tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle kaikista talousrikosepäilyistä.

Väittämä 12: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavan yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja ottaa kantaa siihen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa.

Tilintarkastajan on TTL 3 luvun 15 §:n perusteella lausuttava tilintarkastuskertomuksessa, antavatko yrityksen tilinpäätös ja toimintakertomus yrityksen tuloksesta ja taseesta oikeat ja riittävät tiedot. Väittämän alku pitää siis paikkansa lain perusteella. ISA 700- standardissa puolestaan on esitetty malliesimerkki vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta, jossa ohjataan tilintarkastaja lausumaan siitä, ettei tilinpäätös ja toimintakertomus sisällä olennaisia

virheitä tai puutteita (KHT 2008a, 553). Tämän voi siis tulkita koskemaan myös talousrikoksista aiheutuvia olennaisia virheitä tai puutteita. Standardi ei kuitenkaan ohjaa tilintarkastajaa mainitsemaan vakimuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa, että tilinpäätös ei sisällä nimenomaan talousrikoksesta aiheutuvia olennaisia virheitä tai puutteita.

Väittäjä 12	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	16 44 %	19 53 %	1 3 %		15 42 %	19 53 %	2 6 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	39 51 %	24 31 %	14 18 %		60 78 %	12 16 %	5 6 %		77 100 %
Talousjohtajat	40 66 %	17 28 %	4 7 %		44 72 %	14 23 %	3 5 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	9 36 %	13 52 %	3 12 %		16 64 %	8 32 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	104 52 %	73 37 %	22 11 %		135 68 %	53 27 %	11 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,122				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,020				0,002	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,722				0,090	

Taulukko 13: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavan yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja ottaa kantaa siihen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa

Taulukossa 13 esitettyjen vastausten perusteella voidaan olettaa, että väittäjä jakaa myös vastaajien käsitykset ja mielipiteet. Vastaukset, jotka annettiin lainsäädännön ja standardien tietämyksen perusteella, jakautuvat varsin vaihtelevasti annettujen vastausvaihtoehtojen välille. 52 prosenttia kaikista vastaajista kokee, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja ottaa kantaa siihen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa. 37 prosenttia vastaajista on puolestaan väittämän kanssa eri mieltä laissa ja standardeissa säädetyn nojalla. Tämä johtuu todennäköisesti pitkälti juuri väittämän tulkinnallisuudesta ja siitä, kokevatko vastaajat, että olennaisten virheiden ja puuttuminen tilinpäätöksestä johtuu juuri siitä (tai ainakin osittain), ettei taustalla ole talousrikoksia.

Odotuskuilua löytyy tilintarkastajien ja talousjohtajien välillä, sillä heidän tietämyksensä perustuvien vastausten välillä on tilastollisesti merkitsevä ero. Vastausten välinen ero on

sikäli odotusten mukainen, että tilintarkastajat itse suhtautuvat väittämän oikeellisuuteen varovaisemmin kuin talousjohtajat, jotka ovat vahvemmin sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu ottaa tilintarkastuskertomuksessa kantaa myös siihen, ettei tilinpäätös sisällä olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa. Talousjohtajien ajatuksena on oletettavasti se, että he olettavat, että tilintarkastajan tehtävänä on havaita kaikki tilinpäätökseen olennaisesti vaikuttavat virheet ja puutteet ja sitä kautta tilinpäätökseen ei saa päästä tilintarkastuksen johdosta myöskään mitään talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa. Vaikka tilintarkastuskertomuksessa ei varsinaisesti viitatakaan suoraan talousrikoksiin, niin niiden puuttuminen tilinpäätöksen luvuista saatetaan kokea olevan tarkastuskertomuksen taustaoletuksena.

Mielipiteistä voidaan havaita, että 68 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että väittämän pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Tilintarkastajien mielipiteet ovat jakautuneet aika tasaisesti (42 % vs. 53 %) sekä kyllä- että ei- vastausten kannalle. Kuitenkin vahva enemmistö (78 %) osakkeenomistajista kokee, että tilintarkastajan tehtäviin pitäisi kuulua tilinpäätöksen oikeellisuudesta raportoiminen sekä kannanotto tarkastuskertomuksessa siihen, ettei tilinpäätös sisällä olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa.

Väittämä 13: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeansuuruisena ja ajallaan.

Tilintarkastajan lakisääteisiin tai standardin velvoittamiin tehtäviin ei kuulu tarkastettavan yrityksen verojen maksusta raportoiminen tilintarkastuskertomuksessa. Verojen maksun oikeellisuudesta raportoiminen voisi kuitenkin hyödyttää esimerkiksi sidosryhmien päätöksentekoa, joten on mielenkiintoista selvittää, miten tilintarkastajat ja heidän sidosryhmänsä asian kokevat.⁸

⁸ Ks. lisää s. 49-50: Verojen maksujen raportoimisesta on ollut keskustelua esimerkiksi 1990-luvulla.

Väittäjä 13	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	0 0 %	36 100 %	0 0 %		1 3 %	35 97 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	17 22 %	47 61 %	13 17 %		38 49 %	31 40 %	8 10 %		77 100 %
Talousjohtajat	11 18 %	47 77 %	3 5 %		17 28 %	41 67 %	3 5 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	6 24 %	16 64 %	3 12 %		12 48 %	12 48 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	34 17 %	146 73 %	19 10 %		68 34 %	119 60 %	12 6 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,001				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				ei mahd.				0,001	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				0,000	

Taulukko 14: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeansuuruisena ja ajallaan

Vastauksista on mielenkiintoista havaita, että jopa 17 prosenttia vastaajista uskoo, että tilintarkastajan pitää lain ja standardien perusteella raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavan yrityksen verojen maksusta (taulukko 14). Näistä vastaajista kukaan ei ole kuitenkaan tilintarkastaja. 73 prosenttia kaikista vastaajista on sitä mieltä, ettei väittämässä mainittu tehtävä kuulu tilintarkastajalle lain ja standardien nojalla.

Khiin neliö- testin edellytykset eivät täyty tilintarkastajien ja talousjohtajien sekä tilintarkastajien ja yrityslainapäätäjien vastausten välillä, mutta tilintarkastajien ja osakkeenomistajien vastausten välillä tilastollinen analyysi on mahdollista. Ero tilintarkastajien ja osakkeenomistajien vastausten välillä on tilastollisesti merkitsevä, joten odotuskuilua voidaan todeta löytyvän. Osakkeenomistajista 24 prosenttia uskoo, että verojen raportointi tilintarkastuskertomuksessa kuuluu tilintarkastajan tehtäviin. Odotukset tilintarkastajan tehtävien suhteen ovat siis korkeammalla kuin mihin lainsäädäntö ja standardit tilintarkastajilta velvoittavat. Ehkä tämän väittämän osalta olisi syytä lisätä osakkeenomistajien tietämystä, jotta odotuskuilua saataisiin pienennettyä.

Suurin osa (60 %) vastaajista on sitä mieltä, ettei tilintarkastajan tehtäviin pitäisi kuulua raportointi siitä, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa ajallaan ja oikeansuuruisena. Jopa 34 prosenttia vastaajista on kuitenkin eri mieltä. Yrityslainapäätäjistä 48 prosenttia ja

osakkeenomistajista 49 prosenttia kokee, että olisi hyvä, jos tilintarkastajan tehtäviin kuuluisi raportointi tarkastettavan yrityksen verojen maksusta. On toisaalta ymmärrettävää, että juuri yrityslainapäätäjät ja osakkeenomistajat yrityksen ulkopuolisina sidosryhminä ajattelevat niin. Varsinkin yrityslainapäätäjät saisivat raportointivelvollisuudesta arvokasta tietoa (hoitaako yritys velvoitteensa ajallaan, onko verot laskettu oikein yms.) esimerkiksi lainaneuvotteluja varten.

Väittämä 14: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida suoraan verottajalle, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeasuuruusena ja ajallaan.

Myös tätä väittämää koskee tilintarkastajan salassapitovelvollisuus. Laissa tai standardeissa ei säädetä tilintarkastajalle velvollisuutta raportoida tarkastettavan yrityksen verojen maksusta suoraan verottajalle. Velvollisuuden voisi kuitenkin uskoa hyödyttävän verottajaa, jos tilintarkastaja antaisi ikään kuin ylimääräisen, ulkopuolisen varmentaman lausunnon verojen maksun suuruudesta sekä oikea-aikaisuudesta esimerkiksi aina tilintarkastuskertomuksen yhteydessä.

Väittämä 14	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	0 0 %	36 100 %	0 0 %		1 3 %	35 97 %	0 0 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	2 3 %	61 79 %	14 18 %		11 14 %	50 65 %	16 21 %		77 100 %
Talousjohtajat	0 0 %	60 98 %	1 2 %		0 0 %	60 98 %	1 2 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	0 0 %	23 92 %	2 8 %		1 4 %	23 92 %	1 4 %		25 100 %
Yhteensä	2 1 %	180 90 %	17 9 %		13 7 %	168 84 %	18 9 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat					ei mahd.				ei mahd.
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				ei mahd.				ei mahd.	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				ei mahd.				ei mahd.	

Taulukko 15: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida suoraan verottajalle, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeasuuruusena ja ajallaan

Vahva enemmistö vastaajista (90 %) on sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin ei kuulu lain ja standardien perusteella raportoida suoraan verottajalle tarkastettavan yrityksen verojen maksusta. Myös suurin osa vastaajista (84 %) kokee, että he eivät edes toivoisi, että tilintarkastaja raportoisi suoraan verottajalle tarkastettavan yrityksen verojen maksusta. Osakkeenomistajista kuitenkin 14 prosenttia toivoisi, että väittämä kuuluisi tilintarkastajan tehtäviin. Voisi ajatella, että sellainen mielipide voisi johtua esimerkiksi lisävarmennuksen tuomasta hyödystä, mikä tulisi seurauksena siitä, jos verotarkastajien lisäksi myös tilintarkastajat antaisivat lausunnon yrityksen verojen maksusta.

Tilastollinen analyysi ryhmien välisten vastausten suhteen ei ole mahdollista, sillä khiin neliötestin edellytykset eivät täyty. Prosentuaaliset erot eri ryhmien vastausten välillä vaikuttavat kuitenkin varsin pieniltä, joten voitaneen päätellä, ettei odotuskuilua ole havaittavissa.

Väittämä 15: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu velvollisuus toimia todistajana oikeudenkäynnissä, jossa tarkastettava yritys on syytettynä, ja kertoa kaikki tietonsa yrityksen edustajien menettelystä.

Kuten aiemmin tutkimuksessa on esitetty, tilintarkastuslain 4 luvun 26 §:ssä säädetystä tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta on säädetty poikkeuksia, joista viranomaiselle tai tuomioistuimelle laissa määrätyllä tavalla annettu tieto on yksi sellainen. Tilintarkastajalla on siis lain perusteella lähtökohtaisesti velvollisuus esiintyä todistajana oikeudessa ja paljastaa salaisiakin tietoja. Tarvittaessa oikeuden käsittelypaperit voidaan julkistaa salaisiksi.

Väittäjä 15	Onko tehtävä?				Pitäisikö olla tehtävä?				Yhteensä
	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	Kyllä	Ei	EOS	p-arvo	
Tilintarkastajat	11 31 %	22 61 %	3 8 %		8 22 %	24 67 %	4 11 %		36 100 %
Osakkeenomistajat	28 36 %	31 40 %	18 23 %		45 58 %	18 23 %	14 18 %		77 100 %
Talousjohtajat	18 30 %	33 54 %	10 16 %		22 36 %	29 48 %	10 16 %		61 100 %
Yrityslainapäätäjät	8 32 %	10 40 %	7 28 %		15 60 %	4 16 %	6 24 %		25 100 %
Yhteensä	65 33 %	96 48 %	38 19 %		90 45 %	75 38 %	34 17 %		199 100 %
Tilintarkastajat - Osakkeenomistajat				0,189				0,000	
Tilintarkastajat - Talousjohtajat				0,854				0,094	
Tilintarkastajat - Yrityslainapäätäjät				0,433				0,000	

Taulukko 16: Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu velvollisuus toimia todistajana oikeudenkäynnissä, jossa tarkastettava yritys on syytettynä, ja kertoa kaikki tietonsa yrityksen edustajien menettelystä

Taulukossa 16 esitetyistä vastauksista on mielenkiintoista havaita, kuinka paljon epätietoisuutta vastaajilla on esitetyn väittämän oikeellisuudesta lain ja standardien nojalla. Vastaajista 48 prosenttia uskoo, ettei tilintarkastajan velvollisuuksiin kuulu toimia todistajana tarkastettavaan yritykseen liittyvässä oikeudenkäynnissä ja kertoa kaikkea tietoaan yrityksen edustajien menettelystä. 33 prosenttia vastaajista uskoo väittämän olevan tilintarkastajan lakisääteinen tehtävä ja jopa 19 prosenttia vastaajista ei osaa kommentoida väittämää lainkaan. Vastaukset eri vastausvaihtoehtojen välillä ovat jakautuneet varsin vaihtelevasti, eikä tilastollisesti merkitsevää eroa ole havaittavissa ryhmien vastausten välillä.

On kiinnostavaa pohtia tilannetta, jossa tilintarkastaja toimii oikeuden todistajana tarkastettavaa yritystä vastaan. Tilintarkastaja on itse tarkastanut yrityksen kirjanpidon ja saattanut jopa lausua tilintarkastuskertomuksessa tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Sitten jälkikäteen tulee ilmi, että tilinpäätös onkin sisältänyt talousrikokseksi tulkittavia seikkoja. Yrityksen johto on luottanut tilintarkastuksen tuomaan varmennukseen ja uskonut, että tilinpäätös on laadittu oikein. Johdon luottamus tilintarkastajaan on varmasti koetuksella, kun tilintarkastaja joutuukin lausumaan yritystä vastaan.

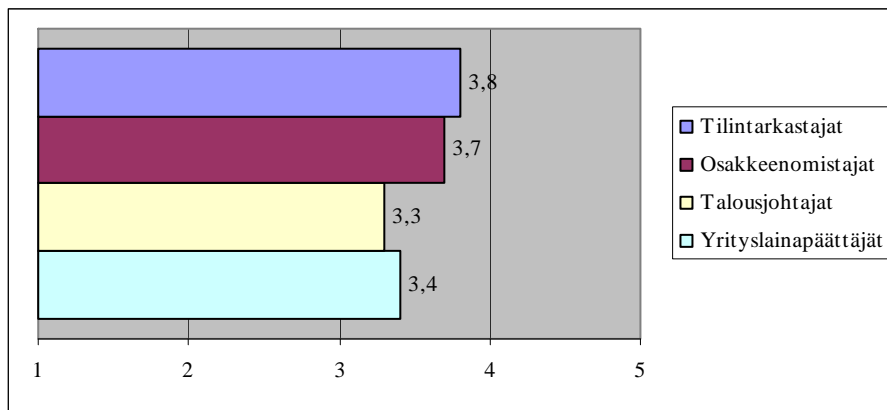
Kun tarkastellaan mielipiteen perusteella annettuja vastauksia taulukossa 16, voidaan havaita, että mielipiteet jakautuvat melko tasaisesti kaikkien vastausvaihtoehtojen välille. 45 prosenttia vastaajista toivoisi, että tilintarkastajan velvollisuuksiin pitäisi kuulua todistajana toimiminen ja tarpeellisen tiedon antaminen. Yrityslainapäätäjistä jopa 60 prosenttia on sitä mieltä. Kuitenkin jopa 38 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että väittämän ei pitäisi kuulua tilintarkastajan tehtäviin. Heidän tausta-ajatuksenaan on oletettavasti luottamus siihen, että yrityksen pitäisi pystyä luottamaan siihen, ettei tilintarkastaja kerro yrityksestä saamiaan tietoja ulkopuolisille.

6.2 Tilintarkastajan rooli

Tässä kappaleessa tarkastellaan kyselyn toisen osion vastauksia liittyen tilintarkastajan rooliin. Seuraavalla sivulla esitetyssä yhteenveto- taulukossa (taulukko 17) havainnollistetaan kaikkien vastaajien vastaukset. Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa tilintarkastajan rooliin liittyviin väittämiin asteikolla 1 = vahvasti eri mieltä, 2 = osittain eri mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä, 4 = osittain samaa mieltä, 5 = erittäin samaa mieltä. Taulukon 17 jälkeen kutakin väittämää tarkastellaan erikseen ryhmäkeskiarvojen perusteella.

Vastaaajien käsitykset tilintarkastajan roolista (1 = vahvasti eri mieltä ... 5 = erittäin samaa mieltä)							
Vastaaajille esitetyt väittämät	1	2	3	4	5	yht.	keski-arvo
1. Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastamattomien tilinpäätösten luotettavuutta.	12	27	40	78	42	199	3,6
2. Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastettujen tilinpäätösten luotettavuutta.	18	30	35	77	39	199	3,4
3. Tilintarkastajalla on mahdollisuus ennaltaehkäistä talousrikoksia.	18	27	35	73	46	199	3,5
4. Tilintarkastajalla on mahdollisuus havaita talousrikoksia.	5	15	17	99	63	199	4,0
5. Tilintarkastajalla on mahdollisuus vaikuttaa havaittujen talousrikosten korjaamiseen.	13	33	41	77	35	199	3,4
6. Tilintarkastaja ei saa ilmaista ulkopuoliselle (esim. verottajalle tai poliisiviranomaiselle) sellaista seikkaa, mistä saattaisi aiheutua tarkastettavalle yritykselle olennaista haittaa, vaikka kyse olisi talousrikosepäilyistä.	32	56	44	33	34	199	2,9
7. Tilintarkastuskertomuksessa tulisi esittää nykyistä kattavammat tiedot tilintarkastusprosessista kuin mitä ns. vakimuotoinen tilintarkastuskertomus edellyttää.	31	39	43	58	28	199	3,1
8. Tilintarkastuspöytäkirjassa tulisi esittää nykyistä kattavammin lievemmat kuin muistutukseen johtavat havainnot mahdollisista virheistä tai rikosepäilyistä.	19	51	49	61	19	199	3,1
9. Tilintarkastajien rikosoikeudellinen osaaminen ei riitä talousrikosten havaitsemiseen.	5	41	66	65	22	199	3,3
10. Tilintarkastusta koskevan lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien tiukentaminen vähentäisi talousrikollisuutta.	33	40	33	75	18	199	3,0
11. Tilintarkastajien ja poliisien välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta.	25	39	39	67	29	199	3,2
12. Tilintarkastajien ja verottajan välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta.	27	46	43	63	20	199	3,0
13. Pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta lisää talousrikollisuutta.	16	32	39	74	38	199	3,4
14. Tilintarkastajilla on luotettava maine.	3	24	33	100	39	199	3,7

Taulukko 17: Vastaaajien käsitykset tilintarkastajan roolista

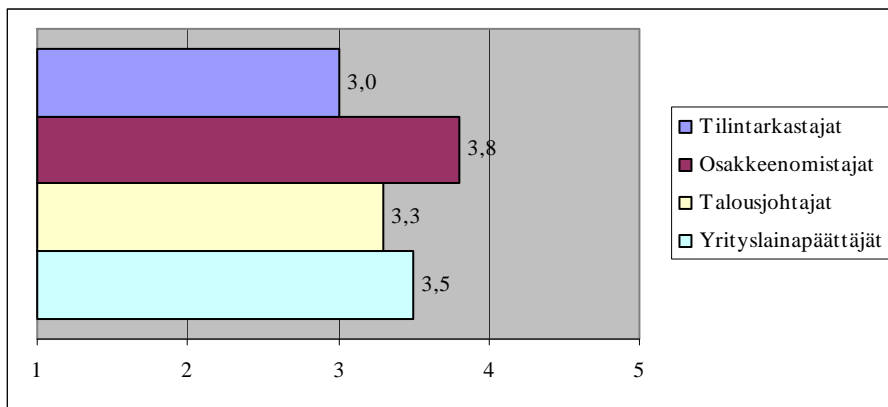

Kuvio 2: Vastaajien käsitykset väittämästä 1 - Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastamattomien tilinpäätösten luotettavuutta

Viime vuosikymmenen kirjanpitoskandaalit ovat saaneet paljon palstatilaa sanomalehdissä, ja myös tilintarkastajien roolia skandaaleissa on käsitelty paljon. Taulukossa 17 esitettyjen vastausten perusteella kaikki vastaajat ovat osittain samaa mieltä (keskiarvo 3,6) siitä, että kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastamattomien tilinpäätösten luotettavuutta. Selvimmin väittämää kannattavat tilintarkastajat (ks. kuvio 2), minkä taustalla on todennäköisesti tilintarkastajien vahva käsitys siitä, että tilintarkastuksella ylipäättänsä on tilinpäätösten luotettavuutta lisäävä vaikutus ja että tilintarkastamattomien tilinpäätös saattaa sitä kautta olla epäluotettavampi.

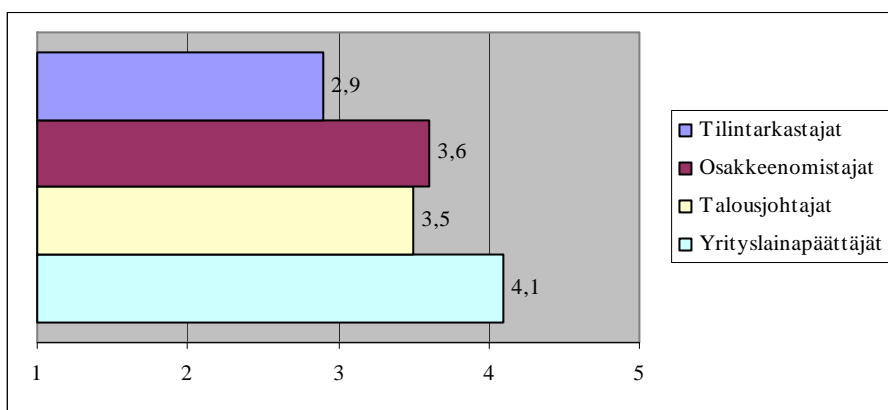
Kuviosta 3 on mielenkiintoista havaita, että väittämän 2 vastausten keskiarvot ovat hyvin lähellä väittämän 1 vastausten keskiarvoja, varsinkin osakkeenomistajien, talousjohtajien ja yrityslainapäättäjien osalta.⁹ Tästä voisi päätellä, että kirjanpitoskandaalit ovat vastaajien mielestä ainakin osittain heikentäneet tilinpäätösten luotettavuutta, mutta tilintarkastuksella ei ole ollut tilinpäätösten luotettavuuteen juuri vaikutusta. Tilintarkastajat itse suhtautuvat neutraalisti siihen, ovatko kirjanpitoskandaalit heikentäneet myös tilintarkastettujen tilinpäätösten luotettavuutta (keskiarvo 3,0).

⁹ Taulukosta 17 voidaan myös havaita, että väittämien 1 ja 2 vastaukset ovat jakautuneet eri vastausvaihtoehtojen välille lähes samalla lailla, eli vastausten hajonta on hyvin samankaltaista molempien väittämien osalta.

Kuvio 3: Vastaajien käsitykset väittämästä 2 - Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastettujen tilinpäätösten luotettavuutta

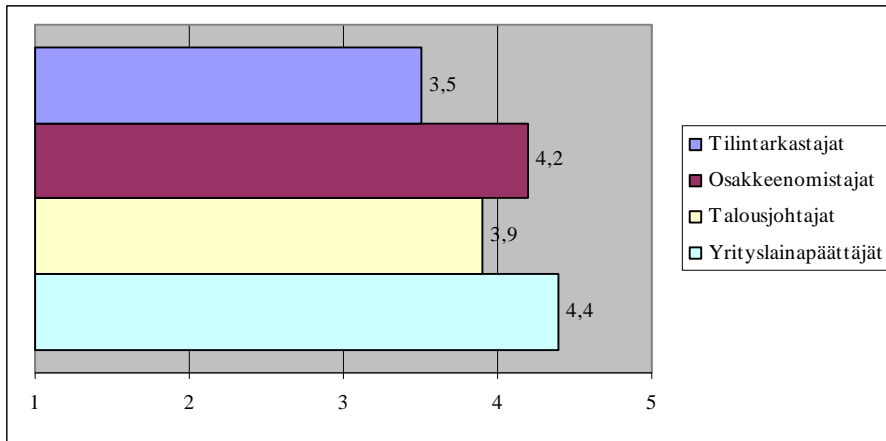
Kaikki vastaajat ovat osittain samaa mieltä siitä, että tilintarkastajalla on mahdollisuus ennaltaehkäistä (keskiarvo 3,5, ks. taulukko 17) ja havaita talousrikoksia (keskiarvo 4,0, ks. taulukko 17). Vastausten keskiarvojen perusteella tilintarkastajan mahdollisuus talousrikosten havaitsemiseen koetaan kuitenkin suuremmaksi kuin mahdollisuus rikosten ennaltaehkäisemiseen.

Kuvio 4: Vastaajien käsitykset väittämästä 3 - Tilintarkastajalla on mahdollisuus ennaltaehkäistä talousrikoksia

Tilintarkastajat itse suhtautuvat jopa hieman kielteisesti siihen, että heillä olisi mahdollisuus ehkäistä talousrikoksia (keskiarvo 2,9). Väittämien 3 ja 4 kanssa eniten samaa mieltä ovat yrityslainapäättäjät, mikä johtunee siitä, että yrityksen ulkopuolisena tahona he uskovat tilintarkastajan mahdollisuuksiin enemmän kuin tilintarkastajan käytännön työstä enemmän tietävät tilintarkastajat sekä talousjohtajat. Eri ryhmien vastaukset tukevat myös odotuskuilun olemassaoloa, eli yrityksen ulkopuoliset tahot uskovat tilintarkastajan toimenkuvan ja sitä

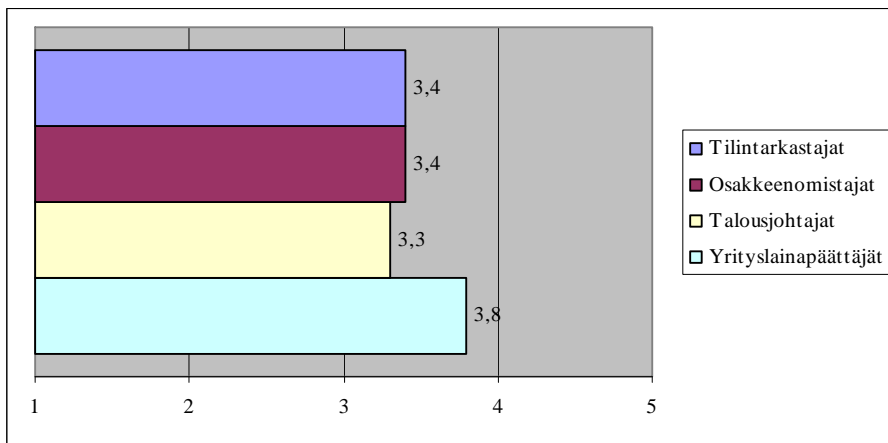
kautta vaikuttamismahdollisuuden olevan suurempi kuin mitä tilintarkastajat itse kokevat. Tosin tilintarkastajat itsekin suhtautuvat hieman positiivisesti mahdollisuuksiinsa havaita talousrikoksia (keskiarvo 3,5).

Kuvio 5: Vastaajien käsitykset väittämästä 4 - Tilintarkastajalla on mahdollisuus havaita talousrikoksia

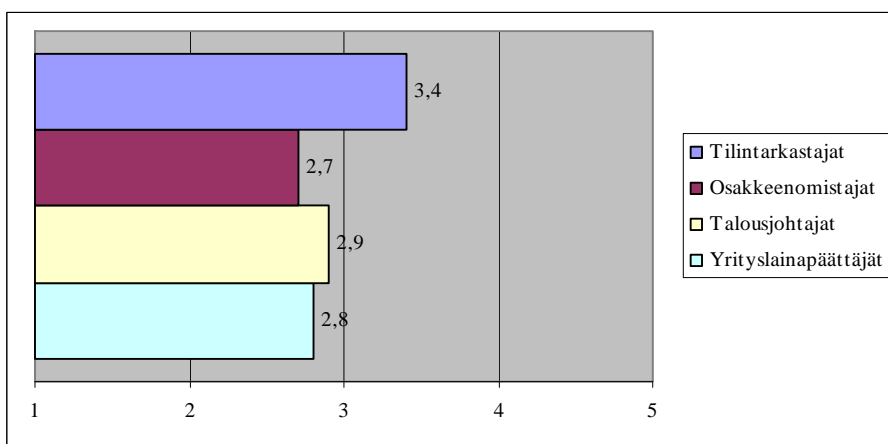
Lisäksi vastaajilta kysyttiin, millaiseksi he kokevat tilintarkastajan mahdollisuuden vaikuttaa havaittujen talousrikosten korjaamiseen (ks. kuvio 6). Jälleen yrityslainapäätäjät suhtautuvat tilintarkastajan vaikutusmahdollisuuksiin positiivisimmin (keskiarvo 3,8). Tilintarkastajat, osakkeenomistajat ja talousjohtajat puolestaan suhtautuvat väittämään aika neutraalisti. Tämä saattaa johtua esimerkiksi siitä, että vastaajat ovat ajatelleet, ettei talousrikosten korjaaminen ole niinkään tilintarkastajan vastuulla, vaan he saattavat kokea sen ennemminkin viranomaisten tehtäväksi. On myös mahdollista, että väittämää on tulkittu eri tavoin talousrikosten havaitsemisajankohdan osalta. Vastaajat ovat voineet tulkita, että talousrikokset havaitaan ennen lopullista tilinpäätöstä ja tilintarkastuskertomusta, kun taas toisaalta talousrikokset voidaan havaita myös tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen.

Ilman tarkempaa analyysia kuviossa 6 esitettyjen vastausten perusteella on vaikea vetää johtopäätöstä siitä, liittyykö väittämään 5 odotuskuilua. Kuvion perusteella vaikuttaisi kuitenkin siltä, ettei odotuskuilua ole, sillä tilintarkastajat itse suhtautuvat mahdollisuuksiinsa vaikuttaa havaittujen talousrikosten korjaamiseen yhtä vahvasti kuin osakkeenomistajat. Talousjohtajat suhtautuvat tilintarkastajan mahdollisuuksiin jopa kriittisemmin kuin tilintarkastajat itse.

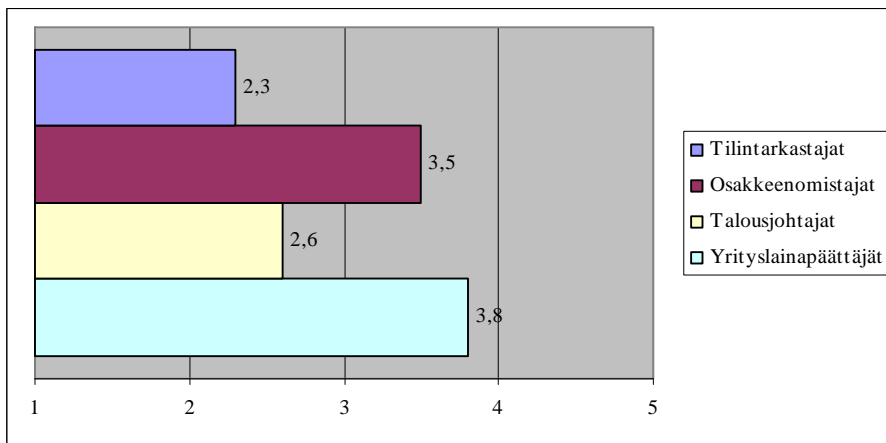
Kuvio 6: Vastaajien käsitykset väittämästä 5 - Tilintarkastajalla on mahdollisuus vaikuttaa havaittujen talousrikosten korjaamiseen

Toisin kuin olisi voinut odottaa kaikki vastaajat suhtautuvat varsin neutraalisti siihen, saako tilintarkastaja ilmaista ulkopuoliselle sellaista seikkaa, josta saattaisi aiheutua tarkastettavalle yritykselle olennaista haittaa, vaikka kyse olisi talousrikosepäilystä (keskiarvo 2,9, ks. taulukko 17). Kuvion 7 perusteella voidaan havaita, että ryhmillä on varsin samanlaiset käsitykset tilintarkastajan roolista ulkopuoliselle taholle raportoimisen suhteen. Tutkija oli odottanut, että ryhmät olisivat olleet vahvemmin väittämän kanssa eri mieltä ja että talousrikosepäilyjen suhteen tilintarkastajan salassapitovelvollisuuteen olisi suhtauduttu joustavammin. Odotetusti tilintarkastajat ovat ryhmistä eniten väittämän 6 kanssa samaa mieltä.¹⁰

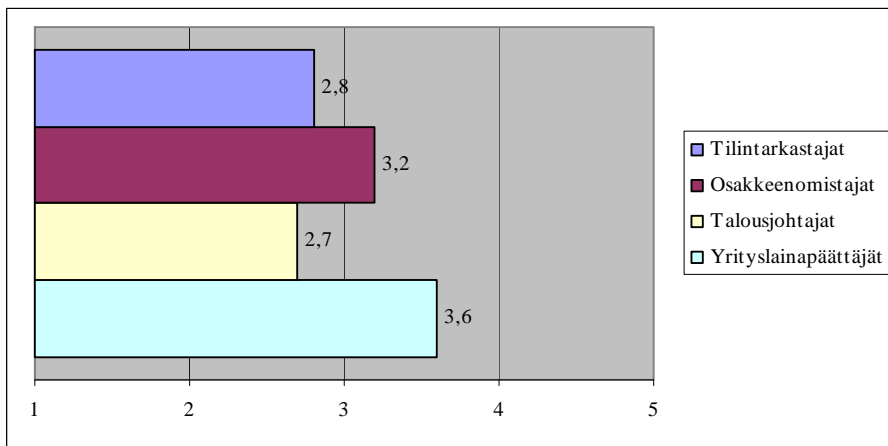
Kuvio 7: Vastaajien käsitykset väittämästä 6 - Tilintarkastaja ei saa ilmaista ulkopuoliselle (esim. verottajalle tai poliisiviranomaiselle) sellaista seikkaa, mistä saattaisi aiheutua tarkastettavalle yritykselle olennaista haittaa, vaikka kyse olisi talousrikosepäilystä

¹⁰ Aiemmin tutkimuksessa on esitelty tilintarkastajien kritiikkiä laajempaa raportointivelvollisuutta vastaan.

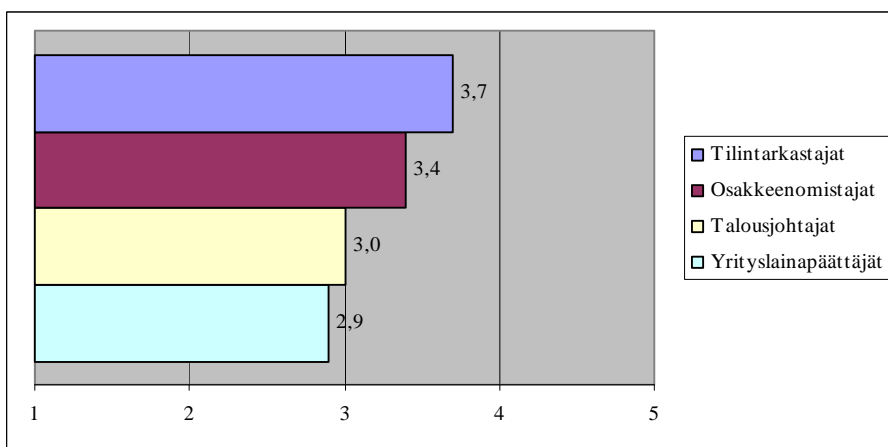
Kuvio 8: Vastaajien käsitykset väittämästä 7 - Tilintarkastuskertomuksessa tulisi esittää nykyistä kattavammat tiedot tilintarkastusprosessista kuin mitä ns. vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus edellyttää

Väittämän 7 osalta ryhmien käsitykset ovat selvästi erilaiset (ks. kuvio 8). Vastaajilta kysyttiin, tulisiko tilintarkastuskertomuksessa esittää nykyistä kattavammat tiedot tilintarkastusprosessista kuin mitä vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus edellyttää. Väittämän tarkoituksena on kartoittaa, koetaanko tilintarkastuskertomus riittävän informatiiviseksi. Oletuksena on, että tilintarkastajat itse sekä talousjohtajat tietävät muita ryhmiä tarkemmin, mitä vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus pitää sisällään. Sekä tilintarkastajat että talousjohtajat ovat lievästi eri mieltä siitä, että tilintarkastuskertomuksen pitäisi sisältää enemmän informaatiota (keskiarvot 2,3 ja 2,6). Osakkeenomistajat ja yrityslainapäättäjät suhtautuvat puolestaan informaation lisäämiseen positiivisemmin (keskiarvot 3,5 ja 3,8). On ymmärrettävää, että juuri yrityksen ulkopuoliset tahot toivovat enemmän informaatiota yrityksen tilintarkastusprosessista kuin talousjohtajat ja tilintarkastajat, jotka saavat tilintarkastuksesta jo muutenkin enemmän tietoa.

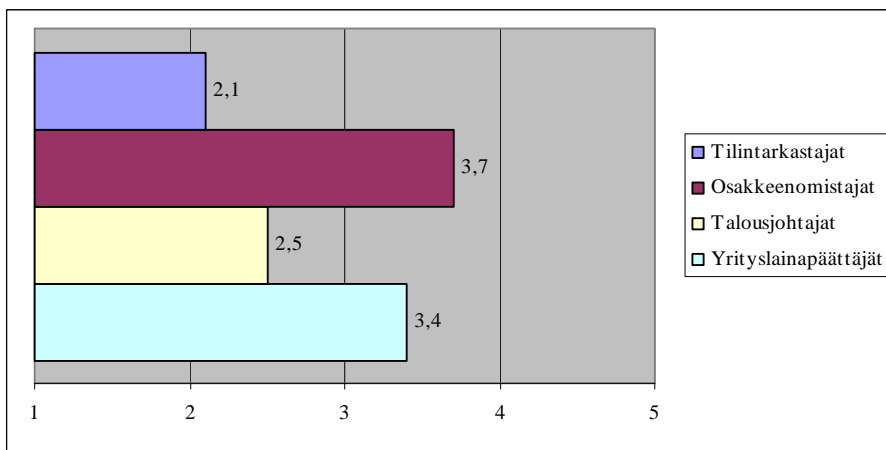
Kuvio 9: Vastaajien käsitykset väittämästä 8 - Tilintarkastuspöytäkirjassa tulisi esittää nykyistä kattavammin lievemmat kuin muistutukseen johtavat havainnot mahdollisista virheistä tai rikosepäilyistä

Myös väittämän 8 oletuksena on, että tilintarkastajat ja talousjohtajat tietävät muita ryhmiä paremmin, mitä tilintarkastuspöytäkirja ylipäättänsä pitää sisällään. Kuviossa 9 esitetyistä vastauksista voidaan päätellä, että sekä tilintarkastajat että talousjohtajat suhtautuvat neutraalisti, ehkä hieman negatiivisesti siihen, että tilintarkastuspöytäkirjassa esitettäisiin nykyistä kattavammin jo lievempiä havaintoja mahdollisista virheistä tai rikosepäilyistä (keskiarvot 2,8 ja 2,7). Yrityslainapäätäjät ovat kuitenkin osittain samaa mieltä (keskiarvo 3,6) väittämän kanssa. Tämä on sikäli yllättävää, että tilintarkastuspöytäkirjahan ei ole julkinen asiakirja, joten yrityslainapäätäjät eivät itse pääsisi hyötymään informatiivisemmasta tilintarkastuspöytäkirjasta. Todennäköisesti he eivät ole siis ajatelleet väittämää niinkään omalta kannaltaan, vaan he ovat ajatelleet yleisemmällä tasolla, että informatiivisempi tilintarkastuspöytäkirja voisi auttaa virheiden ja talousrikosten havaitsemisessa.

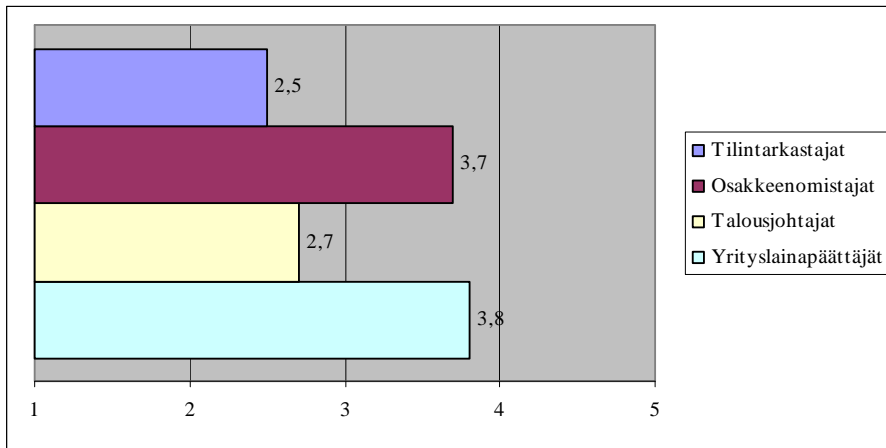
Kuvio 10: Vastaajien käsitykset väittämästä 9 - Tilintarkastajien rikosoikeudellinen osaaminen ei riitä talousrikosten havaitsemiseen

Väittämän 9 tarkoituksena on kartoittaa, millaiseksi eri ryhmät kokevat tilintarkastajien rikosoikeudellisen osaamisen, jota tarvitaan talousrikosten havaitsemiseen. Tilintarkastajat itse ovat väittämän kanssa eniten samaa mieltä. He ovat osittain samaa mieltä siitä, että heidän rikosoikeudellinen osaaminen ei riitä talousrikosten havaitsemiseen (keskiarvo 3,7, ks. kuvio 10). Muut ryhmät suhtautuvat väittämään aika neutraalisti. Yrityslainapäätäjät uskovat tilintarkastajien rikosoikeudelliseen osaamiseen positiivisimmin, mutta vain keskiarvolla 2,9 (hieman alle neutraalin rajan 3,0). On ymmärrettävää, etteivät muut kuin tilintarkastajat oikein osaa ottaa kantaa tilintarkastajien osaamistasoon, kun talousrikosten käsitteleminen ei kuitenkaan kuulu perustilintarkastukseen.

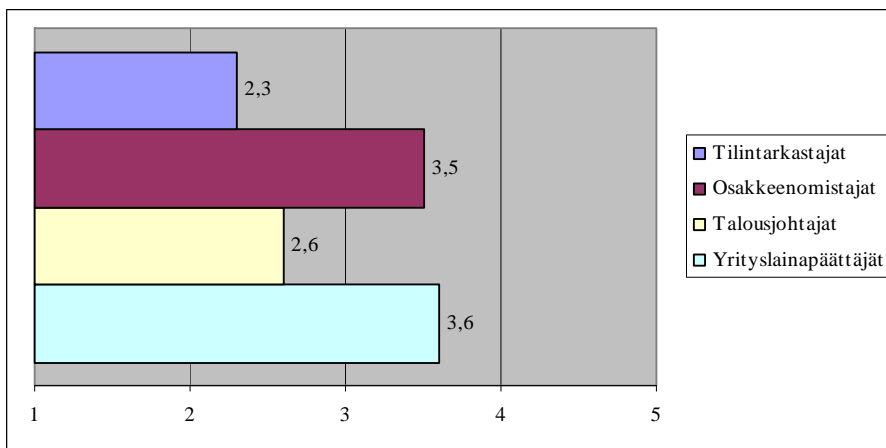
Kuvio 11: Vastaajien käsitykset väittämästä 10 - Tilintarkastusta koskevan lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien tiukentaminen vähentäisi talousrikollisuutta

Kuviossa 11 esitetään vastaajien käsitykset tilintarkastusta koskevan lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien tiukentamisen vaikutuksesta talousrikollisuuteen. Tilintarkastajat itse ovat osittain eri mieltä siitä, että lainsäädännön ja standardien tiukentaminen vähentäisi talousrikollisuutta. Myös talusojohtajat suhtautuvat väittämään hieman negatiivisesti. Tilintarkastajat ja talusojohtajat vaikuttaisivat siis suhteellisen tyytyväisiltä nykyiseen lainsäädäntöön ja alan sisäiseen sääntelyyn talousrikostorjunnan näkökulmasta. Osakkeenomistajat puolestaan uskovat enemmän siihen, että lainsäädäntöä ja tilintarkastusstandardeja voisi vielä tiukentaa (keskiarvo 3,7).

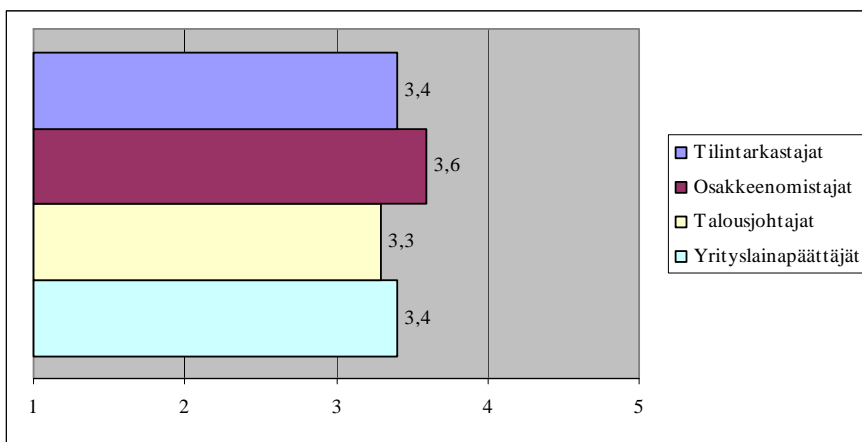
Kuvio 12: Vastaajien käsitykset väittämästä 11 - Tilintarkastajien ja poliisien välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta

Kuvioissa 12 ja 13 esitetään vastaajien käsitykset siitä, kuinka tilintarkastajien ja poliisin sekä tilintarkastajien ja verottajan välisen yhteistyön lisääminen vaikuttaisi talousrikollisuuteen. Ryhmien vastaukset molempiin väittämiin ovat keskiarvojen perusteella varsin samanlaiset. Sekä tilintarkastajat että talousjohtajat ovat hieman eri mieltä siitä, että tilintarkastajien yhteistyön lisääminen poliisin ja verottajan kanssa vähentäisi talousrikollisuutta. Osakkeenomistajat ja yrityslainapäättäjät puolestaan suhtautuvat väittämiin positiivisesti ja he ovat osittain samaa mieltä siitä, että yhteistyön lisääminen vaikuttaisi talousrikollisuuteen vähentävästi.

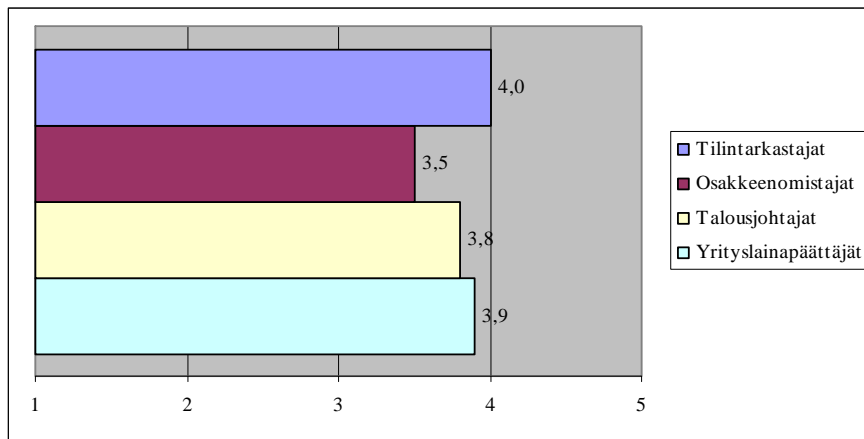
Kuvio 13: Vastaajien käsitykset väittämästä 12 - Tilintarkastajien ja verottajan välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta

Pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luopumisesta ryhmät ovat keskiarvojen perusteella melkein yhtä mieltä (ks. kuvio 14). Kaikki ryhmät ovat lievästi samaa mieltä siitä, että pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta lisää talousrikollisuutta. Aiheesta käytyjen keskustelujen perusteella tutkija olisi odottanut, että vastaajat olisivat olleet vahvemmin väittämän kanssa samaa mieltä. Nyt kun pienten yritysten tilinpäätöksiä ei enää tarkasta yrityksen ulkopuolinen tarkastaja, niin olisi voinut olettaa, että tutkimuksen kohderyhmät kokisivat tilinpäätöksissä esitetyt luvut epäluotettavammiksi ja sitä kautta myös talousrikosten mahdollisuuden suuremmaksi. Vastaukset eivät kuitenkaan tue tätä olettamusta.

Kuvio 14: Vastaajien käsitykset väittämästä 13 - Pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta lisää talousrikollisuutta

Viimeiseksi vastaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka luotettava maine tarkastajilla heidän mielestään on. On oletettavaa, että vastaajien mielipiteet perustuvat varsin subjektiivisiin kokemuksiin, mutta väittämän tarkoituksena on kuitenkin löytää vastaajien mielipide tilintarkastajista yleisellä tasolla. Kuviossa 15 esitettyjen vastausten perusteella voidaan havaita, että kaikki ryhmät ovat osittain väittämän kanssa samaa mieltä. Yleisesti ottaen tilintarkastajilla koetaan siis olevan, ainakin osittain, luotettava maine. Tilintarkastajat itse ovat väittämän kanssa eniten samaa mieltä (keskiarvo 4,0), kun vastausten kokonaiskeskiarvo on 3,7 (taulukko 17).

Kuvio 15: Vastaajien käsitykset väittämästä 14 - Tilintarkastajilla on luotettava maine

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman päätavoitteena on ollut selvittää, vallitseeko Suomessa talousrikoksiin liittyvää odotuskuilua ja jos vallitsee, niin mihin tilintarkastuksen tehtäviin odotuskuilu erityisesti liittyy. Mahdollista odotuskuilua on pyritty selvittämään kyselytutkimuksella, jossa on kartoitettu tilintarkastajien ja heidän sidosryhmiensä käsityksiä tilintarkastajan lakisääteisistä tehtävistä. Tutkielman toisena tavoitteena on ollut myös muodostaa käsitys siitä, millaiseksi tilintarkastajan rooli koetaan talousrikosten ehkäisijänä ja havaitsijana. Seuraavaksi esitellään, millaiseksi tilintarkastuksen odotuskuilu muodostuu tutkimustulosten perusteella ja millaiseksi tilintarkastajan yhteiskunnallinen rooli koetaan.

Tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä, että talousrikoksiin liittyvää tilintarkastuksen odotuskuilua on olemassa. Tutkimuksessa havaittiin odotuskuilua seuraavien tilintarkastuksen tehtävien osalta:

- Viranomaisraportointi kaikista tilinpäätöksen vaikuttavista talousrikosepäilyistä
- Raportointi tilintarkastuskertomuksessa verojen maksun oikeellisuudesta
- Raportointi tilintarkastuskertomuksessa tilinpäätöksen oikeellisuudesta sekä kannanotto siihen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa
- Mahdollisuus ennaltaehkäistä ja havaita talousrikoksia
- Talousrikoksiin liittyvän lainsäädännön tunteminen

- Talousrikoksesta johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskien huomioiminen sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että varsinaisessa tarkastuksessa
- Tarkastettavan yrityksen kirjanpidon kaikkien liiketapahtumien tarkastaminen
- Tarkastettavan yrityksen sisäisen kontrollijärjestelmän riittävyyden tarkastaminen talousrikosten näkökulmasta

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että odotuskuilua liittyy ns. suuren yleisön odotuksiin tilintarkastajan raportointivelvollisuudesta. Tilintarkastajan raportointia rajoittaa vahvasti lakisääteinen salassapitovelvollisuus, mikä tarkoittaa sitä, ettei tilintarkastaja saa ilmaista ulkopuoliselle tilintarkastuksen yhteydessä tietoonsa saamaa seikkaa. Suomessa vallitseva salassapitovelvollisuus on jopa niin tiukka, ettei tilintarkastaja saa paljastaa tietojaan edes viranomaiselle lukuun ottamatta muutamaa poikkeustilannetta. Esimerkiksi rahanpesulaki velvoittaa tilintarkastajaa raportoimaan eräissä tilanteissa rahanpesuepäilyistään viranomaiselle, mutta muissa talousrikosepäilyissä tilintarkastajan on pitäydyttävä paljastamasta tietojaan. Tutkimuksessa kävi ilmi, että tilastollisesti merkitsevää odotuskuilua löytyy kuitenkin tilintarkastajien ja yritysten osakkeenomistajien välillä, kun osakkeenomistajat uskovat tilintarkastajia vahvemmin siihen, että viranomaisraportointi kaikista talousrikosepäilyistä kuuluu tilintarkastajan tehtäviin.

Odotuskuilua löytyy myös verojen raportointiin liittyen. 1990-luvulla on käyty keskustelua siitä, pitäisikö tilintarkastajan raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeansuuruisena ja ajallaan. Silloin vallitseva lainsäädäntö koettiin riittäväksi, eikä veroihin liittyvää raportointia lisätty tilintarkastajan tehtäviin. Tilanne on lainsäädännön suhteen ennallaan nyt 2000-luvulla, ja tutkimuksen kohteena olleet tilintarkastajat ovat yhtä mieltä siitä, ettei verojen raportoiminen kuulu heidän tehtäviinsä. Tästä huolimatta osa eri sidosryhmien edustajista uskoo, että tilintarkastajan kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavan yrityksen verojen maksusta. Tilastollisesti merkitsevä ero löytyi tilintarkastajien ja osakkeenomistajien väliltä. Jos odotuskuilua haluttaisiin pienentää, voitaisiin joko aloittaa uudelleen keskustelu siitä, pitäisikö verojen raportoiminen lisätä tilintarkastajan tehtäviin tai sitten voitaisiin lisätä osakkeenomistajien tietämystä tilintarkastajan raportointivelvollisuuksista.

Tilintarkastajan raportointivelvollisuuteen liittyen tutkimuksessa tuli esille odotuskuilua myös tilintarkastajien ja talousjohtajien välillä. Enemmistö tilintarkastajista kokee, ettei heidän antama tilintarkastuskertomus sisällä tilinpäätöksen oikeellisuudesta lausumisen lisäksi kannanottoa siitä, että tilinpäätöksessä ei ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa. Talousjohtajat puolestaan uskovat vahvemmin siihen, että mainittu tehtävä kuuluu tilintarkastajalle. Oletettavasti talousjohtajien ajatuksena on, että vaikka tilintarkastuskertomuksessa ei varsinaisesti suoraan viitatakaan talousrikoksiin, niin talousrikosten puuttuminen tilinpäätöksen luvuista saatetaan kokea kuitenkin olevan tarkastuskertomuksen taustaoletuksena. Talousjohtajien vastaukset viittaavat siihen, että talousjohtajat luottavat siihen, että tilintarkastus estää (ainakin osittain) olennaisten talousrikosten päätyminen osaksi tilinpäätöstä.

Tutkimuksessa selvitettiin myös tilintarkastajan roolia talousrikosten havaitsijana ja ennaltaehkäisijänä. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tilintarkastajan rooli talousrikostorjunnassa on nähty aika merkittävänäkin, mutta tilintarkastusstandardit eivät kuitenkaan vaadi tilintarkastajalta aktiivista talousrikosten etsimistä. ISA 240- standardi ohjaa tosin tilintarkastajan huomioimaan väärinkäytösten mahdollisuuden tilintarkastuksen suunnittelussa sekä sen varsinaisessa suorittamisessa. Tutkimustulosten perusteella voidaan havaita, että tilintarkastajien eri sidosryhmät kokevat tilintarkastajien mahdollisuuden ennaltaehkäistä ja havaita talousrikoksia vahvemiksi kuin tilintarkastajat itse. Yrityslainapäätäjät ovat tilintarkastajan sidosryhmistä eniten sitä mieltä, että tilintarkastajalla on mahdollisuus ennaltaehkäistä ja mahdollisuus havaita talousrikoksia. Myös talousjohtajat ja osakkeenomistajat uskovat tilintarkastajan talousrikostorjuntamahdollisuuksiin enemmän kuin tilintarkastajat itse. Odotuskuilua on selkeästi havaittavissa.

Lisäksi tutkimuksessa otettiin selvää siitä, kuuluuko sidosryhmien mielestä tilintarkastajan tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö. Tilintarkastajien käsitykset asiasta vaihtelevat aika lailla sekä puolesta että vastaan ja itse asiassa, tilintarkastajien käsitykset eroavat tilastollisesti merkittävästi kaikkien muiden ryhmien käsityksistä. Kaikkien muiden ryhmien enemmistöt olivat sitä mieltä, että tilintarkastajien kuuluu tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö. Tilintarkastajista vain 39 prosenttia oli samaa mieltä. Tilintarkastajat saattavat kokea, etteivät he ole rikosoikeuden vaan laskentatoimen ammattilaisia. Onkin siis mielenkiintoista pohtia,

pitäisikö odotuskuilua pienentää lisäämällä muiden ryhmien tietämystä tilintarkastajan osaamistasosta vai pitäisikö kuitenkin tilintarkastajien rikosoikeudellista kouluttamista lisätä. Kuten tutkielman teoriaosassa esiteltiin, tilintarkastajien rooli poliisina tai viranomaisagenttina on saanut osakseen paljon negatiivista kritiikkiä, eli tällä hetkellä todennäköisempi keino pienentää odotuskuilua lienee sidosryhmien tietämyksen tason kasvattaminen.

ISA 240- standardin sisältöön ja tulkitsemiseen liittyy epätietoisuutta osakkeenomistajien taholla. Standardi ohjaa tilintarkastajia huomioimaan väärinkäytöksestä johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskit tilinpäätöksessä sekä jo tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa että tilintarkastusta suoritettaessa. Vahva tilintarkastajien enemmistö kokee riskien huomioimisen tilintarkastajien tehtäväksi, mutta osakkeenomistajista vain noin puolet on samaa mieltä. Osakkeenomistajien ja tilintarkastajien käsitysten välille löytyi tutkimuksessa tilastollisesti merkitsevä ero, mikä todennäköisesti johtuu osakkeenomistajien puutteellisesta tietämyksestä ISA 240- standardin sisällön suhteen. Jopa 19 prosenttia osakkeenomistajista ei nimittäin osannut kommentoida asiaa lainkaan. Odotuskuilua siis löytyy, ja jälleen voidaan pohtia, pitäisikö osakkeenomistajien tietämystä lisätä, jotta odotuskuilua saataisiin pienemmäksi.

Tilintarkastuksen tavoitteena on lausua siitä, antaako yrityksen tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastaja kuitenkin tietää, että taustalla on vain kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita, sillä täydellistä varmuutta ei ole mahdollista eikä edes tarkoituksenmukaista saavuttaa. Täydellinen varmuus olisi toki oletettavasti yrityksen ulkopuolisten tahojen intresseissä. Ulkopuoliset tahot, kuten yritysainapäättäjät ja osakkeenomistajat, joutuvat turvautumaan tilintarkastuksen laatuun tilinpäätöksen lukujen varmentajana täysin, kun he eivät itse pääse käsiksi yrityksen kirjanpitoon. Oletus ja ehkä myös toivomus täydellisestä varmuudesta tulee esille myös tutkimustuloksissa, joista käy ilmi, että jopa 32 prosenttia osakkeenomistajista uskoo, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa tarkastettavan yrityksen kirjanpidon kaikki tapahtumat. Kohtuullisen varmuuden käsite ei siis liene kaikille osakkeenomistajille tuttu. Odotuskuilua voidaan todeta löytyvän, sillä ero osakkeenomistajien ja tilintarkastajien käsitysten välillä on tilastollisesti merkitsevä.

Tutkimustulokset osoittavat odotuskuilun olemassaolon myös sisäisen tarkastuksen suhteen. Talousjohtajien vahva enemmistö (79 %) uskoo siihen, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa, onko tarkastettavan yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä. Mielenkiintoista tässä on se, että tilintarkastusstandardit todella ohjaavat tilintarkastajaa tarkastamaan yrityksen sisäisen kontrollijärjestelmän talousrikostenkin suhteen, mutta silti vain 50 prosenttia tilintarkastajista on tilintarkastusstandardien kanssa samaa mieltä. Talousjohtajien käsitykset sisäisen kontrollijärjestelmän tarkastuksen sisällöstä viittaavat siihen, että talousjohtajat luottavat tilintarkastajan rooliin talousrikosten havaitsijana ja ehkäisijänä. Odotuskuilua siis syntyy, kun tilintarkastajat itse eivät koe toimenkuvaansa niin laajaksi, kuin mitä talousjohtajat kokevat.

Kuten aiemmin on jo todettu, tilintarkastuksen tehtävänä on tuottaa sellaista informaatiota ja varmennusta, jonka perusteella tilinpäätöksen hyväksikäyttäjät voivat tehdä itselleen relevantteja johtopäätöksiä. Tilintarkastuslain uudistamisen myötä kuitenkin pienimmät kirjanpitovelvolliset vapautettiin tilintarkastusvelvollisuudesta, mikä on herättänyt mielipiteitä siitä, onko pienten yritysten taloudellinen raportointi enää yhtä luotettavaa. Vastoin tutkijan odotuksia tähän tutkimukseen osallistuneet vastaajat suhtautuvat varsin neutraalisti siihen, lisääkö ns. yleisestä tilintarkastusvelvollisuudesta luopuminen talousrikollisuutta. Vaikuttaisi siis siltä, että lakimuutos otetaan avoimesti vastaan. Lähivuodet kuitenkin näyttävät, minkälaiseksi pienten yritysten kirjanpitojen laatu muodostuu, kun tilintarkastaja ei enää tarkasta niissä esitettyjä lukuja.

Yleisesti ottaen, tilintarkastusta ei ole Suomessa mielletty viranomaistehtäväksi vaan ennemminkin luottamustehtäväksi omistajien etujen ajajana. Aikaisempien tutkimusten perusteella on todettu, että tilintarkastajan raportointiin liittyvät velvollisuudet ovat tällä hetkellä täysin riittävät, eikä viranomaisraportointiin ole suhtauduttu kovin positiivisesti. Tässä tutkimuksessa enemmistö vastaajista (62 %) on kuitenkin sitä mieltä, että tilintarkastajan tehtäviin voisi kuulua viranomaisraportointi siinä tapauksessa, jos tilintarkastaja epäilee yritystä olennaisista talousrikoksista ja jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole halukas korjaamaan tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta. Samalla vastaajat kokevat, ettei lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien tiukentaminen välttämättä vähentäisi

talousrikollisuutta. Voitaneen siis päätellä, että viranomaisraportointiin suhtaudutaan, aiemmasta kritiikistä huolimatta, lievästi positiivisesti, vaikkakaan raportointivelvollisuuden lisääminen ei välttämättä vähentäisi talousrikollisuutta.

Tämän tutkimuksen tulokset viittaavat vahvasti siihen, että tilintarkastuksen odotuskuilua on olemassa talousrikoksiin liittyen ja että sidosryhmät suhtautuvat varsin positiivisesti siihen, että tilintarkastaja reagoi jollain tasolla havaitsemiinsa talousrikoksiin. Tältä pohjalta olisi mielenkiintoista lähteä tarkastelemaan mahdollisuutta siitä, voisiko tilintarkastajan vastuuta talousrikostorjunnassa laajentaa esimerkiksi edellä esitettyjen odotuskuilun muodostumiseen vaikuttavien tekijöiden pohjalta. Olisi myös kiinnostavaa tutkia, miten tilintarkastajien ja viranomaisten, esimerkiksi talousrikostutkijoiden, välistä yhteistyötä voisi lisätä ilman, että tilintarkastus menettää uskottavuuttaan ja sitä, voisiko Suomessa toimia Ekobrottsmyndighetenin kaltainen talousrikosasioihin keskittynyt yksikkö. Koska talousrikollisuudella on niin suuri yhteiskunnallinen merkitys, olisi tärkeää tutkia kaikki mahdollisuudet, miten tilintarkastajat voisivat auttaa haastavassa talousrikostorjuntatyössä.

LÄHDELUETTELO

- Alvesalo, A. (2004). *Talousrikollisuus elinkeinoelämän näkökulmasta*. Tilintarkastus – lehti 1/2004, pp. 16-24.
- Brå-rapport (2004:3). Canow, I., Korsell, L. *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*. Brottsförebyggande rådet. Saatavilla: www.bra.se, luettu 30.3.2009
- Chow, C.W. (1982). *The Demand for External Auditing: Size, Debt and Ownership Influences*. The Accounting Review 57(2), pp. 272-291
- Damberg, M. (1980). *Så här tycker klienterna – en enkät om revision och revisorer*. FAR 1980. Revisorns roll i framtiden. Stockholm, 1980.
- EBM (2006). Pressmeddelande 19.1.2006. Saatavilla: http://www.ekobrottsmyndigheten.se/templates/Page_1626.aspx, luettu 30.3.2009
- FAR (2008). *FAR:s Samlingsvolymen 2008, Del II*. Stockholm.
- HE 194/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi
- HE 295/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
- HE 53/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- Heikkilä, T. (2008). *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2002). *Tutki ja Kirjoita*. Vantaa.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2008). *Tilintarkastus – Asiakkaan opas*. Juva.
- Horsmanheimo, P. (1998). *Kansainvälinen selvitys talousrikosepäilyihin liittyvästä tilintarkastajan raportointivelvollisuudesta*. Kauppa- ja teollisuusministeriö 1998. Monisteita 12/1998.
- Horsmanheimo, P. (2005). *Julkisuusmyllu ja tilintarkastajan salassapitovelvollisuus*. Tilintarkastus – lehti 5/2005, pp. 16-25.
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2007). *Tilintarkastuslaki – kommentaari*. Helsinki.
- Humphrey, C., Moizer, P. & Turley, S. (1992). *The Audit expectation gap - plus ca change, plus c'est la meme chose?* Critical Perspectives on Accounting, Vol. 3, issue 2, pp. 137-161.

- Humphrey, C., Turley, S., Moizer, P. (1993). *Protection against detection: the case of auditors and fraud*. Accounting, Auditing & Accountability Journal 6, pp. 39-62.
- Jensen, C.M. & Meckling, H. W. (1976). *Theory of the firm: Managerial behaviour, agency costs and ownership structure*. Journal of Financial Economics 3, pp. 305-360.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö (2006). *Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset*. Rahoitetut tutkimukset 2/2006.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö (1998). *Tilintarkastajan raportointivelvollisuuden laajuus*. KTM:n työryhmä- ja toimikuntaraportteja 6/1998.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y. (2008a). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*. Helsinki.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y. (2008b). *Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008*. Helsinki.
- Koh, H.C. & Woo, E. (1998). *The expectation in auditing*. Managerial auditing journal, Vol. 13., issue 3, pp. 147-154.
- Koponen, P. (2005). *Talousrikokset, tilintarkastus ja rikosvastuu*. Tilintarkastus – lehti 6/2005, pp. 19-25.
- Koskinen, H. (1999). *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus*. Saarijärvi.
- Kosonen, L. (2005). *Vaarinpidosta virtuaaliaikaan – Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta*, väitöskirja, Lappeenranta University of Technology.
- KPMG (2007) *Profile of a Fraudster Survey 2007*. Saatavilla: www.kpmg.com, luettu 10.2.2009.
- Kärkkäinen, H. (1998). *Tilintarkastajan uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta*. Lapin yliopiston taloustieteellisiä julkaisuja: B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 6. Lapin Yliopistopaino, Rovaniemi.
- Laitinen, A. & Alvesalo, A. (1994). *Talouden varjopuoli. Tutkimus talousrikosten vaikutuksista ja talousrikosoikeudenkäynneistä*. Helsinki.
- Laki rahanpesun ja terrorismin estämisestä ja selvittämisestä 503/2008
- Larsson, B. (2005). *Patrolling the corporation – the auditors` duty to report crime in Sweden*. International Journal of the Sociology of Law, 33, pp. 53-70.
- Lehti, M. (2008). *Talous- ja ympäristörikokset tutkimuksessa Rikollisuustilanne 2007, rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. OPTL:n tutkimuksia 238. Helsinki.
- Lehtonen, A. (1986). *Veropetoksesta*. Jyväskylä.

- Lohi, J. (2004). *Uskottavuuden kiirastuli – Mitä me tilintarkastajat voimme tehdä luottamuksen palauttamiseksi?*. Tilintarkastus – lehti 1/2004, pp. 8-14.
- Mäkelä, K. (2001). *Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka*. Saarijärvi.
- Niemi, H. & Lehti, M. (2006). *Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö*. OPTL:n tutkimustiedonantoja 71. Helsinki.
- Pakkanen, K. (2006). *Anna laadun näkyä! Mitä on riittävästi dokumentoitu lakisääteinen tilintarkastus?* Tilintarkastus – lehti 1/2006, pp. 29-32.
- Porter, B. (1993). *An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap*. Accounting and Business Research, Vol. 24, no. 93, Winter 1993, pp. 49-68.
- PWC (2007). *Economic crime: people, culture and controls*. Saatavilla: www.pwc.com, luettu 10.2.2009.
- Riistama, V. (1999). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. Porvoo.
- Riistama, V. (2000). *Tilintarkastus – perusteet*. Porvoo.
- Riistama, V. (2005). *Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa I*. Tilintarkastus-lehti 6/2005, pp. 81-85.
- Riistama, V. (2007a). *Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa IX: Tilintarkastajan vastuu*. Tilintarkastus-lehti 4/2007, pp. 32-36.
- Riistama, V. (2007b). *Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa X: Tilintarkastuksen tulevaisuudesta*. Tilintarkastus-lehti 6/2007, pp. 8-15.
- Rikoslaki 39/1889
- Ruotsin osakeyhtiölaki 551/2005
- Ruotsin tilintarkastajalaki 883/2001
- Saarikivi, M. (1999). *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki.
- Saarinen, O. (2005). *Tilintarkastaja ja odotuskuilu*. Tilintarkastus – lehti 3/2005, pp. 4-5.
- Sikka, P., Puxty, A., Willmott, H., Cooper, C. (1998). *The impossibility of eliminating the expectation gap: some theory and evidence*. Critical Perspectives on Accounting 9, pp.299-330.
- Sisäasianministeriö (2008). *Järjestäytyneen rikollisuuden ja terrorismin torjunta*. Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti 31.3.2008. Saatavilla: [http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/jarjestaytynyt_rikollisuus/\\$file/jarjestaytynyt_rikollisuus.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/jarjestaytynyt_rikollisuus/$file/jarjestaytynyt_rikollisuus.pdf), luettu 10.2.2009.

Talouselämä (2007). Talouselämä – Suomen suurimmat yritykset: 500 Taulukko, 20/2007, pp. 46-65.

Taloussanomat 7.3.2007. *Töölön Matkatoimiston ex-johto joutuu syytteeseen*. Saatavilla: <http://www.taloussanomat.fi/pdf/20075854>, luettu 31.3.2009.

Talvela, T. (1998). *Joitakin havaintoja taloudellisen rikollisuuden kontrollin ongelmista*. Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Helsinki.

Tarkiainen, M. (2008). *Talousrikosten tutkiminen*. Tilintarkastus- kurssin luentokalvot 2.10.2008/HSE.

TILA (2006). Keskuskauppakamarin tiedote. Saatavilla: http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/palvelut/Tilintarkastus/Tiedostopankki/fi_FI/Toolo_tiedote_21032006/, luettu 30.3.2009.

Tilintarkastuslaki 459/2007

Tilintarkastuslaki 936/1994

Troberg, P. & Viitanen, J. (1999). *The Audit expectation gap in Finland in an international perspective*. Helsinki.

Träskman, P.O. (1981). *Taloudellinen rikollisuus ja yhteiskunta: Taloudellisen rikollisuuden käsite, yleisyys ja vaikutukset*. Taloudellinen rikollisuus. Helsinki.

Tuokko, Y. (2004). *Milloin Suomi saa oman "Enroninsa"?* (Teksti: Arja Piispa) Suomen Kuvalehti 39/2004, pp. 20-21.

VN (2006). *Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi 2006-2009*. julkaistu 9.2.2006, Saatavilla: <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/periaatepaatokset/2006/harmaatalous.pdf>. luettu 10.2.2009.

Viitanen, J. (1995). *Odotuskuilu – tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin*. Tilintarkastus – lehti 2/1995. Saatavilla: <http://www.shh.fi/depts/redovis/research/jvodot95/odotku95.htm>, luettu 16.2.2009.

LIITTEET

Liite 1

KYSELYLOMAKE – TALOUSRIKOKSET JA TILINTARKASTAJAN ROOLI

Hyvä vastaanottaja,

Tämän kyselyn tarkoituksena on selvittää, millaiseksi yrityksen sidosryhmät kokevat tilintarkastajan roolin talousrikoksiin liittyen. Kysely jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa kartoitetaan tilintarkastajan tehtäviin kohdistuvia odotuksia ja toisessa osassa selvitetään mielipiteitä tilintarkastajan roolista yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Kyselyyn vastaaminen vie aikaa noin 10-15 minuuttia.

Vastaathan aluksi, mitä yrityksen sidosryhmää edustat.

Oletko
yrityksen talousjohdon edustaja
tilintarkastaja
yrityslainapäätätjä
osakkeenomistaja

1.osa: Tilintarkastajan tehtävät

Mitä odotuksia sinulla on tilintarkastajaa kohtaan?

1.osassa on lueteltu kahdentyyppisiä tilintarkastajan tehtäviä: tehtäviä, joista määritellään tilintarkastusstandardeissa tai laissa sekä tehtäviä, joista ei määritellä tilintarkastusstandardeissa tai laissa, mutta jotka tilintarkastaja voisi toteuttaa.

A-kohdassa ota kantaa siihen, kuuluuko mielestäsi kyseinen tehtävä tilintarkastajalle ammattistandardien tai lain perusteella. Vastauksesi perustuu siis omaan tietämykseesi.

B-kohdassa ota kantaa siihen, pitäisikö mielestäsi kyseisen tehtävän kuulua tilintarkastajalle. Vastauksesi perustuu siis omaan mielipiteeseesi.

HUOM! Käsittelethän A- ja B-kohdat toisistaan riippumattomina kysymyksinä.

1. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa tarkastettavan yrityksen kirjanpidon kaikki tapahtumat.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

2. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tuntea talousrikoksiin liittyvä lainsäädäntö.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

3. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu aktiivisesti etsiä talousrikoksia.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

4. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu huomioida sekä tilintarkastuksen suunnittelussa että varsinaisessa tarkastuksessa talousrikoksesta johtuvien olennaisten virheiden tai puutteiden riskit tilinpäätöksessä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

5. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu vastata siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät olennaiset virheet tulevat korjatuksi ennen tilintarkastuskertomuksen antamista.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

6. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettavan yrityksen johto noudattanut toiminnassaan yritystä koskevaa lainsäädäntöä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

7. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkastaa, onko tarkastettavan yrityksen sisäinen kontrollijärjestelmä riittävä ehkäisemään ja havaitsemaan talousrikoksia yrityksen sisällä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

8. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

9. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tarkastettavan yrityksen johdolle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

10. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle olennaisesti tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

11. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida viranomaiselle kaikista tilinpäätökseen vaikuttavista talousrikosepäilyistä, jos tarkastettavan yrityksen johto ei ole pyynnöstä huolimatta korjannut tilinpäätöksessä esiintyvää laittomuutta.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

12. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavan yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja ottaa kantaa siihen, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista talousrikokseksi tulkittavaa seikkaa.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

13. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida tilintarkastuskertomuksessa, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeansuuruisena ja ajallaan.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

14. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu raportoida suoraan verottajalle, onko tarkastettava yritys maksanut veronsa oikeansuuruisena ja ajallaan.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

15. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu velvollisuus toimia todistajana oikeudenkäynnissä, jossa tarkastettava yritys on syytettynä, ja kertoa kaikki tietonsa yrityksen edustajien menettelystä.

A) Onko väittämä tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

B) Pitäisikö väittämän olla tilintarkastajan tehtävä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

2.osa: Tilintarkastajan rooli

Minkälainen rooli tilintarkastajalla mielestäsi on?

2.osassa on esitetty 14 väittämää. Ota kantaa siihen, kuinka vahvasti olet väittämän kanssa samaa tai eri mieltä asteikolla:

5 = erittäin samaa mieltä

4 = osittain samaa mieltä

3 = ei samaa eikä eri mieltä

2 = osittain eri mieltä

1 = vahvasti eri mieltä

1. Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastamattomien tilinpäätösten luotettavuutta.

1 2 3 4 5

2. Kirjanpitoskandaalit ovat heikentäneet tilintarkastettujen tilinpäätösten luotettavuutta.

1 2 3 4 5

3. Tilintarkastajalla on mahdollisuus ennaltaehkäistä talousrikoksia.

1 2 3 4 5

4. Tilintarkastajalla on mahdollisuus havaita talousrikoksia.

1 2 3 4 5

5. Tilintarkastajalla on mahdollisuus vaikuttaa havaittujen talousrikosten korjaamiseen.

1 2 3 4 5

6. Tilintarkastaja ei saa ilmaista ulkopuoliselle (esim. verottajalle tai poliisiviranomaiselle) sellaista seikkaa, mistä saattaisi aiheutua tarkastettavalle yritykselle olennaista haittaa, vaikka kyse olisi talousrikosepäilystä.

1 2 3 4 5

7. Tilintarkastuskertomuksessa tulisi esittää nykyistä kattavammat tiedot tilintarkastusprosessista kuin mitä ns. vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus edellyttää.

1 2 3 4 5

8. Tilintarkastuspöytäkirjassa tulisi esittää nykyistä kattavammin lievemmat kuin muistutukseen johtavat havainnot mahdollisista virheistä tai rikosepäilyistä.

1 2 3 4 5

9. Tilintarkastajien rikosoikeudellinen osaaminen ei riitä talousrikosten havaitsemiseen.

1 2 3 4 5

10. Tilintarkastusta koskevan lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien tiukentaminen vähentäisi talousrikollisuutta.

1 2 3 4 5

11. Tilintarkastajien ja poliisien välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta.

1 2 3 4 5

12. Tilintarkastajien ja verottajan välisen yhteistyön lisääminen vähentäisi talousrikollisuutta.

1 2 3 4 5

13. Pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta lisää talousrikollisuutta.

1 2 3 4 5

14. Tilintarkastajilla on luotettava maine.

1 2 3 4 5

Seuraavassa tekstikentässä voit halutessasi esittää kyselyn aikana heränneitä ajatuksia, kommentteja ym.